JOAQUIM FORT

ALCALDE REPUBLICÀ DE TARRAGONA

CRISTIAN FERRER GONZÁLEZ · GUILLEM PUIG VALLVERDÚ

Coberta

1936

Joaquim Fort, alcalde de Tarragona.

FFA

JOAQUIM FORT

ALCALDE REPUBLICÀ DE TARRAGONA

JOAQUIM FORT

ALCALDE REPUBLICÀ DE TARRAGONA

CRISTIAN FERRER GONZÁLEZ
GUILLEM PUIG VALLVERDÚ

FUNDACIÓ IRLA

BARCELONA, ABRIL DE 2023

«Joaquim Fort que és nascut de les arrels del poble
és també un periodista i a més un esportiu admirable,
puix que és campió d'Espanya diferents vegades de rem
en quins mitjans és apreciat i admirat per tothom.
En aquests moments els tarragonins
solament li desitgem que el coratge
i la voluntat que ell ha esmerçat victoriosament
en les diferents activitats de la seva vida
les posi al servei de la ciutat
perquè Tarragona pugui seguir la volada que té presa,
i pot tenir per ben segur que mai no li faltarà
ni l'amor ni la confiança dels tarragonins.»[1]

---

1 «Ha estat elegit alcalde de Tarragona el senyor Joaquim Fort, d'ER de C», *La Humanitat,* 10 de juny de 1936, p. 4.

FUNDACIÓ JOSEP IRLA
historia@irla.cat

EDITOR
JOSEP VALL

EQUIP EDITORIAL
JOAN ALMACELLAS
CARME PUJOL

CORRECCIÓ LINGÜÍSTICA
ANNA SIMÓ

DISSENY ORIGINAL
JORDI VINYETS

IMPRESSIÓ
GRÀFIQUES CUSCÓ

ISBN
978-84-09-50060-4

DIPÒSIT LEGAL
B-8359-2023

Diputació Tarragona

L'obra editada en aquest llibre
va ser la guanyadora de la
Beca d'Estudis Històrics President Tarradellas 2022
convocada per la Fundació Josep Irla
amb el suport de la Diputació de Tarragona
i la col·laboració de l'Arxiu Montserrat Tarradellas
i Macià i la Universitat Rovira i Virgili.

Són rigorosament prohibides, sense l'autorització
escrita dels titulars del copyright, la reproducció total
o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment
i suport, incloent-hi la reprografia i el tractament
informàtic, la distribució d'exemplars mitjançant lloguer
o préstec comercial, la inclusió total o parcial en bases
de dades i la consulta a través de la xarxa telemàtica
o d'internet. Les infraccions d'aquests drets estan
sotmeses a les sancions establertes per les lleis.

BIBLIOTECA DE CATALUNYA - DADES CIP

Ferrer González, Cristian, 1988- autor

Joaquim Fort: alcalde republicà de Tarragona
ISBN 9788409500604
Bibliografia
I. Puig Vallverdú, Guillem, 1989- autor II. Fundació Josep Irla. III. Títol 1. Fort, Joaquim, 1906-1987. 2. Alcaldes - Catalunya - Tarragona - Biografia. 3. Republicanisme – Catalunya – Tarragona - Història – S. XX 4. Tarragona (Catalunya) – Història – S. XX.
32Fort, Joaquim
929Fort, Joaquim
329.23(460.23 Ta Tarragona)"19"
94(460.23 Ta Tarragona)"19"

Sumari

Presentació. Valors i llegat republicans **11**
Pau Ricomà i Vallhonrat

Pròleg. Recuperar una memòria relegada **13**
Montserrat Duch i Plana

JOAQUIM FORT.
ALCALDE REPUBLICÀ DE TARRAGONA
Cristian Ferrer González · Guillem Puig Vallverdú

Introducció. Compromís, estima i esport **15**

1. 1906-1931. Un jove de la part baixa **21**
1.1. Tarragona, una ciutat efervescent 21
1.2. *Sportsman* 25

2. 1931-1936. Adoptar un compromís **41**
2.1. El bateig polític a la Joventut Federal de Tarragona 41
2.2. Conseller de la ciutat 46
2.3. Fer front a l'amenaça feixista 55
2.4. 1936, l'any de l'amnistia 63
2.5. Cal seguir diversificant l'economia de la ciutat 73

3. 1936-1938. Al servei de la ciutat **81**
3.1. L'alcalde milicià 81
3.2. La salvaguarda del patrimoni tarragoní 101
3.3. L'exigent tasca de representar la Generalitat a Tarragona 105
3.4. Que no arribi la sang al riu. Els Fets de Maig de 1937 a Tarragona 113
3.5. Protegir la ciutat del setge 117

4. 1938-1987. Persistir en la derrota.....125
4.1. Cap al front de nou.....125
4.2. Exili: «al navío en el mar, a la esperanza».....127
4.3. Entre Cayaltí i Santiago un nou horitzó.....137
4.4. Visita a Catalunya.....145
4.5. El nus de la xarxa.....149

Fons documentals i gràfics.....155
Testimonis entrevistats.....157
Bibliografia.....159
Índex onomàstic.....165

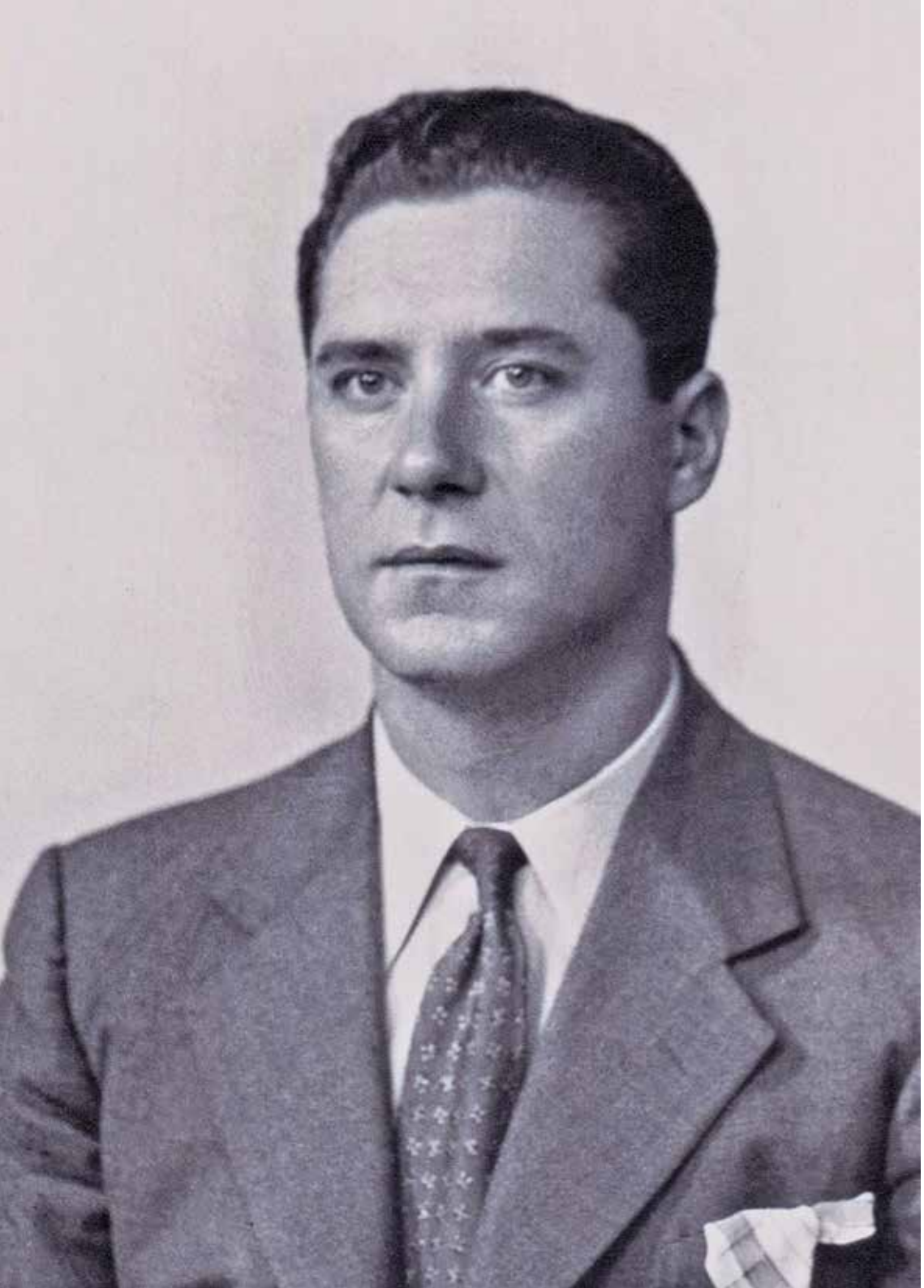

1936
Joaquim Fort,
alcalde de Tarragona.
FFA

PRESENTACIÓ

Valors i llegat republicans

PAU RICOMÀ I VALLHONRAT
ALCALDE DE TARRAGONA

El 14 d'abril de 1931, gràcies a la victòria de la coalició d'esquerres republicanosocialista a les eleccions municipals a Tarragona i en sintonia amb el batec del país, el nou alcalde, Pere Lloret i Ordeix, proclamava la República a la ciutat enmig de l'entusiasme popular. El gener de 1934 Lloret revalidava l'alcaldia, però el maig de 1936 dimitia i era substituït pel primer tinent d'alcalde, Joaquim Fort i Gibert, un jove periodista i esportista d'elit de tot just trenta anys.

El context històric que va viure l'alcalde Joaquim Fort fins el gener de 1937, quan fou nomenat comissari delegat de la Generalitat de Catalunya a les comarques tarragonines, va ser un dels més difícils de la nostra història contemporània. El frustrat cop d'estat d'una part de l'exèrcit contra la República democràtica va iniciar una guerra devastadora i l'esclat d'una revolució que va comportar un veritable terratrèmol col·lectiu. Unes circumstàncies excepcionalment complexes, de conflicte bèl·lic i de convulsió social, que sovint sobrepassaren els polítics municipals i davant de les quals Joaquim Fort, sense abandonar la gestió de l'alcaldia, afrontà com un home d'acció. Una situació que també van viure els successius alcaldes republicans en temps de guerra: Ramon Boronat i Pontons, Francesc Conde i Mallol i Jaume Castelló i Pena.

Sortosament, la situació actual no té comparació amb aquells anys. Tanmateix, els valors republicans que defensaren els alcaldes Lloret, Fort, Boronat, Conde i Castelló continuen plenament vigents: la defensa de la democràcia, les llibertats i la justícia social; la construcció d'una societat compromesa amb l'educació i la cultura de qualitat per a tothom; i el suport als col·lectius més desfavorits.

El retrat de Joaquim Fort ja tenia el seu lloc a la Galeria dels Alcaldes democràtics de l'Ajuntament de Tarragona des del 2006. Ara, aquest llibre imprescindible, fruit d'una recerca rigorosa i exhaustiva de dos joves historiadors, Cristian Ferrer González i Guillem Puig Vallverdú, dona a conèixer la seva trajectòria vital i política.

Després de l'ensulsiada del 1939, de dècades de dictadura franquista i de més de quaranta anys de recuperació democràtica, el llegat dels alcaldes republicans ens esperona a continuar reivindicant els seus valors i a treballar pel bé comú de tota la ciutadania de Tarragona.

Oceà Pacífic, primavera austral de 1963

Joaquim Fort, apassionat del mar, mirant l'horitzó, camí de la darrera etapa de la seva vida, en el viatge que el portà amb la seva família des del Perú a Xile, la residència definitiva.

FFA

PRÒLEG

Recuperar una memòria relegada

MONTSERRAT DUCH I PLANA
CATEDRÀTICA D'HISTÒRIA CONTEMPORÀNIA
DE LA UNIVERSITAT ROVIRA I VIRGILI

L'experiència de la Segona República va ser la d'un procés de democratització lligat a un programa de reforma social i institucional profund, ambiciós. Els avenços en drets de ciutadania consubstancials al pas del vell ordre elitista a la democràcia representativa de masses, aplegaren el compromís de milers de persones empeses pels ideals federals i de justícia social d'una cultura política, la del republicanisme, de llarga trajectòria i arrelament a Catalunya.

Joaquim Fort, esportista d'elit i directiu del Club Nàutic de Tarragona, que es guanyava la vida fent de periodista corresponsal del periòdic republicà federal barceloní *El Diluvio*, esdevingué amb l'adveniment de la República membre de la Joventut Federal de Tarragona —adherida a ERC— i gaudí i patí també, amb tota la seva cruesa, la conjuntura republicana, la Guerra Civil i l'exili a Sudamèrica.

Esdevingut succesivament conseller, alcalde, milicià i finalment comissari delegat de la Generalitat, evità la repressió franquista marxant a l'exili en una peripècia que el portà a França, Panamà, Argentina, Perú i Xile, on s'afincà i fundà una família molt lluny de la seva ciutat natal, dels equilibris emocionals que tot ésser humà necessita per saber-se i pertànyer.

La seva fou una experiència vital inscrita en el temps que li tocà viure: la proclamació festiva de la República, l'ascens dels feixismes i la guerra freda. No tornà de visita a la ciutat fins el 1982, pocs anys abans de morir i després de quaranta-tres anys d'exili. Pagà, doncs, un preu molt alt pel seu compromís amb els valors republicans. A la transició postfranquista i a «l'oasi català» l'exili li feia nosa, fou una memòria relegada.

Malgrat l'interès que sempre mostrà per seguir l'actualitat política, la petjada de la derrota podria explicar el refús, durant l'etapa peruana del seu exili, a les propostes de col·laboració que li feu el president Josep Tarradellas. Tot amb tot, les magnífiques fotografies d'aquesta bona biografia il·lustren molts anys de vida adulta aparentment feliç de Joaquim Fort, un tarragoní de la diàspora republicana finalment empeltat a Xile.

Una vida i una història, la d'aquest rellevant esportista i polític, que valen molt la pena conèixer i recuperar, pel que té també de reparació cap a la seva generació republicana.

Tarragona, circa 1935

Equip de rem del Club Nàutic de Tarragona, a bord d'un *outrigger* de vuit amb timoner.
El timoner és Modest Andreu, el segon remer Joaquim Fort i el cinquè Eduard Serres.

AIMPT-FONS EDUARD SERRES

INTRODUCCIÓ

Compromís, estima i esport

El darrer desembre, Josep-Lluís Carod-Rovira recordava en un article al *Diari de Tarragona* la memòria d'una part dels exiliats republicans. Amb «Les cadires buides» manifestava aquell sentiment de pertinença que pels volts del solstici d'hivern s'experimenta a un costat i altre dels hemisferis, i que en ocasions es fa palpable deixant aquest espai buit per revelar l'absència d'un familiar enyorat. Per a una generació de republicans, apuntava, bona part de la seves vides les van viure amb aquest sentiment d'enyorança de la pàtria llunyana.[2] Joaquim Fort Gibert ho expressava amb aquestes mateixes paraules en una carta dirigida a Josep Tarradellas pel Nadal de 1959, quan el president del govern català a l'exili li proposava que fos el seu home de confiança a Lima, al Perú: «*Ara s'acosten diades que fan pensar i sentir més, i també anyorar, el caliu de la Pàtria*».[3]

Malgrat els anys que va haver de conviure amb aquesta nostàlgia, Joaquim Fort, a diferència de molts altres exiliats, pogué tornar de visita a Tarragona. Ho feu el 1982, acompanyat de la nova vida que havia iniciat a Santiago de Xile, amb la seva esposa Margarita i el seu fill menor, en Pedro. A casa, a Santiago, els esperava la filla gran, la Roser, en el que podria ser la metàfora d'un sentiment de pertinença esgarrat però reconstruït entre Xile i Catalunya. Si tenim en compte la relativitat del temps d'una vida tan extensa i intensa com la de Joaquim Fort, la seva visita a Catalunya fou un sospir. Un escàs mes i mig després d'haver passat quaranta-tres anys fora. Després d'una quarantena més d'ençà de la seva visita, amb aquest llibre intentarem que en Joaquim Fort torni a visitar Tarragona, però aquesta vegada per quedar-s'hi per sempre. Que habiti en la memòria i la història dels tarragonins i les tarragonines i recuperi «*l'amor i la confiança*» que en el seu dia li van expressar pel seu servei com a alcalde i com a ciutadà.

Joaquim Fort Gibert fou un exemple de la majoria dels seus contemporanis. Havia nascut a Tarragona en el si d'una família treballadora i migrada a la ciu-

2 Josep-Lluís CAROD-ROVIRA. «Les cadires buides». *Diari de Tarragona,* 25 de desembre de 2022, p. 14.

3 AMTM. Carta de Joaquim Fort a Josep Tarradellas, 13 de desembre de 1959, Lima.

Tarragona, 25 d'agost de 1936

Joaquim Fort, alcalde de Tarragona, davant del Banc d'Espanya,
a punt per a acompanyar els milicians d'Esquerra Republicana de la «Centúria Fort» al front d'Aragó
per a incorporar-se a la Columna Tarragona que operava al sud de la província de Saragossa.

CIT/A

tat durant les dècades anteriors. Una ciutat que estava en plena transformació intentant sortir del llanguiment a què l'havien sotmès la crisi agrària de finals de segle XIX i la manca d'una política econòmica diversificada, centrada exclusivament en el comerç de productes del Camp de Tarragona a través del port. Com la del Joaquim, moltes de les famílies treballadores de la ciutat ajudaren a transformar i a construir una nova Tarragona, tant econòmicament, com socialment, urbanísticament i culturalment. Havien estat ells qui havien construït la Tarragona de la dècada de 1930, la qual va haver d'esperar unes dècades més endavant per a emergir de les dinàmiques de la dictadura franquista i seguir esdevenint la ciutat en transformació, plural i diversa dels nostres dies.

Les primeres generacions que construïren la Tarragona del segle XX situaren en el seu centre un esperit de comunitat que anava més enllà dels espais de treball. Fou la pràctica esportiva que s'estengué per l'espai públic tarragoní la que dotà una part de la seva ciutadania d'un espai de lleure, de polititzaciò i de reunió del qual havien estat faltats fins aleshores. Un espai de socialització al que se li sumaven molts d'altres dedicats a la instrucció i al suport mutu i que permeteren a joves de classe treballadora com Joaquim Fort formar-se més enllà d'un precari ensenyament reglat. Tanmateix, l'esport fou la passió de Joaquim Fort. Dedicat primer al futbol i més endavant al rem, des del Club Nàutic de Tarragona se situà junt amb el seu equip a les més altes esferes de les competicions internacionals a Lieja, Lucerna o Berlín. Una passió que no abandonà malgrat l'exili, a la qual es dedicà cada dia de la seva vida fins que li fou possible, i que fou capaç de traspassar a la seva filla Roser.

Fou gràcies a aquesta xarxa construïda a través d'associacions i entitats diverses el que va permetre a Joaquim situar-se com la màxima autoritat municipal de Tarragona. L'interès per la política l'havia mostrat públicament amb la seva participació a la Joventut Federal, la secció juvenil del Centre Republicà Democràtic Federal, cap i casal dels republicans tarragonins. Però malgrat aquest interès, també cal tenir en compte la seva disposició. Els que el van conèixer personalment coincideixen que la talla de Joaquim passava per una actitud voluntarista, no només a estar disposat a fer coses, sinó a escoltar i compartir reflexions amb aquells que li brindaven una conversa o li demanaven consell. N'és un exemple la seva actuació a partir del 18 de juliol de 1936 al capdavant de l'Ajuntament de Tarragona. Assegurada la lleialtat de la ciutat al costat de la República, Fort no tardà a sumar-se als milicians tarragonins que anaren a combatre els insurrectes al front d'Aragó. El fins aleshores alcalde de la capital tarragonina dirigia des de primer línia els seus veïns en contra del feixisme. D'un compromís i d'una voluntat irreprotxables amb la causa republicana, serví fins que la Generalitat li encomanà l'encàrrec de representar el govern de Catalunya a Tarragona al capdavant de la Comissaria Delegada de la Generalitat, el càrrec fundat el 1931 en substitució de l'extinta presidència de la Diputació provincial, i que fins aleshores havia ocupat Lluís Mestres i Capdevila.

Malgrat la seva posició distingida al capdavant de la ciutat, aquesta és la primera monografia dedicada a Joaquim Fort Gibert. Se n'ha escrit parcialment, és clar. La majoria dels estudiosos de la República i la guerra a Tarragona n'han citat el seu paper al capdavant de la ciutat. Fins i tot ha ocupat alguna portada de llibre, encara que no parlés directament d'ell. Per fer-ho de la Guerra Civil a les comarques tarragonines s'utilitzava una fotografia de grup on sortia Joaquim Fort junt amb els seus companys. Una fotografaia que havia servit per deixar testimoni a la premsa de l'època dels avenços dels antifeixistes al front aragonès. Sembla, doncs, que Fort sempre hi ha estat present, però amb discreció. Amb aquest llibre recuperem la memòria de Joaquim Fort Gibert, però també la d'un passat conjunt, el d'una comunitat de tarragonins i tarragonines extirpada per la guerra. Recuperem una part de la memòria de la Tarragona popular reconstruïda a partir de la història del qui en fou el seu alcalde en un dels moments més complicats de la història recent de la ciutat.

El llibre que teniu entre les mans es divideix en quatre parts, les quals no segueixen una delimitació cronològica vinculada a les conjuntures històriques a les quals estem acostumats, sinó que, a partir d'aquestes conjuntures, la cronologia s'ha adaptat a les experièn-

Lima, 1963

Joaquim Fort i Margarita Aguilera amb els fills Roser i Pedro.

FFA

cies del propi Joaquim Fort. Cadascun d'aquests quatre blocs estan subdividits en capítols en funció de la temàtica que tracten. El primer, de caràcter introductori, versa, per una banda, sobre els orígens familiars de Joaquim Fort i el context en què es desenvolupà la seva infància i primera joventut. Per l'altra, sobre la faceta esportiva de Joaquim i de com la seva dedicació al rem a través de la secció del Club Nàutic de Tarragona impregnà la seva vida.

El segon bloc està dedicat a la vida política de Joaquim Fort. Des de la seva primera participació a la Joventut Federal fins arribar a l'alcaldia de la ciutat, tot passant per l'etapa com a conseller de la ciutat al costat de Pere Lloret i Ordeix. El tercer bloc està centrat en la seva acció de govern, primer com a alcalde i després com a comissari delegat de la Generalitat, en els diferents moments i aspectes de la gestió de la ciutat durant la guerra. Es posa en relleu en aquest cas la seva tasca al capdavant de la defensa passiva de Tarragona i la protecció del patrimoni local.

Per últim, el darrer bloc està dedicat a la vida de Fort fora de Tarragona a partir de 1938. En primer lloc s'explica el seu servei, ja no com a voluntari sinó com a soldat de l'Exèrcit Popular de la República al front del Segre. Un servei de defensa a ultrança que li valgué un record de per vida. La ferida provocada per les restes d'una granada li afectaren la parla, que a partir d'aleshores es caracteritzà per un to greu que li atorgava una semblança severa allunyada de la seva personalitat. Els darrers capítols, malgrat que ocupen un espai temporal tan ampli com el gruix anterior del llibre, intenten resseguir la vida de Fort a l'exili. Però especialment com fou capaç de refer la seva vida al costat de Margarita Aguilera, i després amb el seus fills, la Roser i el Pedro, primer a Lima i després a Santiago de Xile.

Per acabar aquest espai introductori és precís assenyalar que aquest llibre no hagués estat possible sense el suport de la Fundació Irla, i amb ella del seu director executiu Josep Vall, que des d'un primer moment han demostrat l'interès necessari per dur-lo a terme. També el de la historiadora Pineda Vaquer, que en un exercici de generositat va cedir el material que havia recollit sobre Joaquim Fort. Material que hem utilitzat i que forma part del gruix de documentació a partir de la qual es basa aquesta recerca. Esperem haver estat a l'alçada del testimoni que ens va llegar. Una menció als treballadors i treballadores de l'Arxiu Històric de la Ciutat de Tarragona, als del Museu del Port de Tarragona i de l'Arxiu del Port de Tarragona, així com als de l'Arxiu Montserrat Tarradellas i Macià, que ens han atès i ofert el seu suport professional facilitant tot allò necessari per a realitzar la recerca còmodament. En extensió, també a tots aquells treballadors públics que, a través dels arxius, conserven les evidències sobre les que s'edifica la història col·lectiva. Per descomptat, a la Roser i a Pedro Fort Aguilera, per la seva disposició a parlar del seu pare i a oferir-nos tot allò que en conserven tant a través de documents com de la memòria familiar. Per últim, agraïm al Jurat de la Beca d'Estudis Històrics President Tarradellas, i en especial a la professora Montserrat Duch, el suport i la confiança dipositada en nosaltres per a realitzar una tasca tan delicada.

Tarragona, circa 1900

Una panoràmica de la ciutat des del campanar de la catedral.

CIT/A

1906-1931
Un jove de la part baixa

1

1.1. Tarragona, una ciutat efervescent

El 1903, a la part baixa de la ciutat, en un barri envoltat de fàbriques i tallers, una comunitat de cartoixans procedents de França s'havien instal·lat en l'antiga filatura de la plaça dels Infants, aleshores de los Artilleros del Sitio, en record als ciutadans resistents del setge francès de 1811. Allà, els monjos hi elaboraven un licor d'herbes espirituós que, amb els anys, tindria una gran volada, el Chartreuse. Malgrat aquesta nova presència a la ciutat, Tarragona no tenia unes bones condicions per afrontar els reptes que se li plantejaven, la qual cosa «*la portava a enfilar-se pels camins del somni, a confegir un mite romàntic d'antiga esplendor, que no li servia gaire per entrar en l'edat contemporània, ja immersa en accelerats canvis tecnològics i socials*».[4] La invasió de la fil·loxera i la crisi de finals del segle XIX havien col·lapsat l'economia d'una ciutat massa dependent del cicle del vi, que representava més del 60% de les exportacions portuàries.

Malgrat que alguns empresaris marxaren cap a Barcelona a la recerca de nous centres d'inversió, a les classes populars de la ciutat els fou més complicat sobreviure a aquella situació, que situava l'esperança de vida mitjana al voltant dels trenta-set anys. Tot i els intents per buscar una solució a aquell abatiment, la tasca de la Junta Local de Reformes Socials, emmarcada dins del programa del Instituto de Reformas Sociales, creat el 1903, era més a prop de la negligència i dels nyaps que no pas d'una acció decidida per a transformar la ciutat i millorar la vida dels seus veïns i veïnes.

La modernització de Tarragona estava lluny de ser l'objectiu prioritari de la Junta. Contràriament, el que motivava l'acció de la Junta Local de Reformes Socials era l'erosió de la influència d'un associacionisme obrer cada vegada més present a la ciutat, que el 1904 comptava amb gairebé un miler de treballadors organitzats en diferents societats. A diferència d'altres indrets com Barcelona, on la influència de l'anarcosindicalisme seria predominant entre la classe obrera, a Tarragona seria el socialisme del PSOE el que predominaria dins la Federació

4 Maria Antònia FERRER. *Història de Tarragona. Una ciutat mediterrània,* p. 292.

Tarragona, circa 1906
L'església parroquial de Sant Joan Baptista
on els pares de Joaquim Fort es casaren
i foren batejats tots els seus germans i ell mateix.
ÀNGEL TOLDRÀ VIAZO / CIT/A

Obrera Local. Significativament, cap delegat tarragoní participà el setembre de 1911 en el congrés fundacional de l'anarcosindicalista CNT, l'organització sindical cridada a ser hegemònica fins a la Guerra Civil. Per contra, seria el suport entre els ferroviaris a la socialista UGT i l'impuls entre altres sectors produïts per l'exitosa vaga de pintors del 1908, que aconseguiren controlar el mercat de treball, el que marcaria la pauta del moviment obrer tarragoní de principis de segle.

Amb tot, però, cal destacar la incidència que tingué a la ciutat el creixement de l'anarcosindicalisme entre l'obrerisme català, promogut per Solidaridad Obrera a partir de 1907, la qual afavorí l'enfortiment de les federacions locals d'oficis, i Tarragona no en quedà al marge. També hi havia un associacionisme obrer organitzat al marge de la Federació Obrera Local sota hegemonia socialista. El seu caràcter era interclassista i bevia de la font del republicanisme progressista i reformista. La formació de la Cooperativa Obrera Tarraconense responia a la voluntat popular d'agrupar-se per a la millora de les seves condicions de vida, però l'elit social d'esperit reformista jugà un paper cabdal en la seva fundació.[5] Uns dels prohoms promotors foren Macià Mallol, diputat a Corts per la circumscripció de Gandesa pel bloc republicà (1918-1919) i senador per la província de Tarragona (1919-1920), i el seu germà Tomàs, diputat de la Mancomunitat (1917-1918), que en fou president honorari a finals d'abril de 1926, un any després de ser nomenat president de la Federació Espanyola de Societats de Rem (1925-1930) en representació del Club Nàutic de Tarragona.[6]

El moviment vaguístic, plantejat tant en conflictes sectorials com d'abast més general, era la mostra de la tensió social que vivia Tarragona a principis del segle XX. Aquest fou constitutiu dels canvis socials i polítics que experimentà la ciutat durant els anys següents. En són exemples la vaga de febrer 1902, quan la Federació Obrera Local aconseguí el tancament de botigues vigilades per grups de treballadors, la qual cosa motivà la declaració de l'estat de guerra a tota la província. O la de 1908, contra les oficines de burots i impostos de consums que acabaren sent suprimits.[7]

Cap al 1921, però, es notaven els primers símptomes de transformació de la ciutat. Tarragona estava deixant enrere l'estancament demogràfic i els baixos nivells de vida de principis de segle davant d'un nou urbanisme amb més indústries i serveis. El Mercat Central de Tarragona s'acabava d'aixecar el 1915 sobre l'esplanada de la plaça del Progrés o del Velòdrom on, segons alguns autors des de finals del XIX i segons alguns altres des de principis del segle XX, s'hi jugaren els primers partits de futbol de la ciutat.[8] Aquests canvis, però, no eren resultat de les polítiques dels qui fins aleshores havien estat governant la ciutat d'ençà del retorn dels Borbons al tron d'Espanya el 1874. L'empenta la generà el grup de «La Popular» i, més endavant, els «Tretze Honrats», un grup heterogeni «*a voltes cívic, a voltes voluntarista, i, en el cas d'alguna fracció dinàstica, francament oportunista*».[9] Es tractava d'un conglomerat que aglutinava diversos col·lectius i sensibilitats polítiques que, en nom de l'eficàcia i del progrés, promogueren diferents iniciatives amb la finalitat de modernitzar la ciutat, transformar el seu paisatge urbà per fer-lo més habitable i millorar-ne radicalment les infraestructures per adaptar-les a les necessitats socials i urbanes. Una transformació modernitzadora que, no obstant això, redescobria el seu passat romà a mesura que reurbanitzava la part baixa de la ciutat.

És en aquesta ciutat en transformació on nasqué Joaquim Fort Gibert, a dos quarts de nou del vespre de l'1 d'abril de 1906, al carrer de Sant Miquel, número 37, 3r dreta. Ben a prop d'aquella destil·leria regentada pels cartoixans. Era el sisè de set germans. Els dos primers, en Pere (1896) i en Josep (1897-1898) moriren

5 Montserrat DUCH. *La Cooperativa Obrera Tarraconense: consum, treball i lleure a Tarragona, 1904-1965.*

6 Manel GÜELL. «Mallol i Bosch, Tomàs». a: Enric PUJOL i Josep SANTESMASES (dir.). *Diccionari biogràfic dels diputats de la Mancomunitat de Catalunya (1914-1925),* p. 250-252.

7 Montserrat DUCH. *Història de Tarragona. República, dictadura i democràcia,* vol. 5.

8 Ana Isabel SERRA i Pep ESCODA. *Mercat Central de Tarragona. Un mercat de Vida.*

9 Montserrat DUCH. «La ciutat de Tarragona (1900-1930)», a: *Història de Tarragona. República, dictadura i democràcia,* volum 5, p. 22.

1908
Joaquim Fort,
un infant ben mudat i pentinat,
posant per a la típica fotografia
de retratista de l'època,
damunt d'una cadira
amb un cèrcol de joguina.
PALLEJÀ / FFA

sent infants amb pocs mesos de vida. L'Andreu-Avel·lí (n. 1899) fou el més gran de la colla que, amb poc més de quatre anys, perdé la seva germana petita, la Josepa (1901-1903), de gairebé dos anys d'edat. Tanmateix, la mare estava embarassada de la següent criatura, que també es digué Josepa (n. 1903). El següent ja fou en Joaquim, que aviat deixà de ser el petit de la colla quan nasqué la Teresa (n. 1910). Tots ells eren fills de Pere Fort Gasol (n. 1866), maquinista (operari de fàbrica) i serraller, i de Josepa Gibert Martí (n. 1871), treballadora domèstica, ambdós de Tarragona. Els avis materns, en Pere Gibert Bonet (n. 1830) i la Teresa Martí Mestres (n. 1824, Reus - 1890), havien vingut de Bonastre, al Baix Penedès, a la dècada de 1870 i s'havien instal·lat al carrer del Cos del Bou, número 22, mentre en Pere buscava feina de fuster. El 1915, vidu, en Pere Gibert compartia casa amb una de les seves filles, la Dolors (n. 1855) i la família Reyes Mateu, dels quals eren parents. Els avis paterns d'en Joaquim Fort, el Pere Fort Alegret (1843-1895), moliner, i la Teresa Gasol Mañé (1843-1910), havien nascut al Tarragonès, al Catllar i la Secuita, respectivament. Havien fet cap a la ciutat a la dècada de 1850 sense haver complert la vintena. El 1895 vivien al tercer pis del número 37 del carrer de Sant Miquel, amb els seus tres fills: el Joaquim (n. 1870), que exercia de comercial; l'Avel·lí (n. 1880); i el Pere amb la seva esposa, la Josepa Gibert. També compartien pis amb una senyora que voltava els seixanta-vuit anys, la Josepa Ollé, que havia arribat a la ciutat gairebé com ells, procedent de Castellvell del Camp, al Baix Camp. En Joaquim Fort Gibert fou batejat a la parròquia del barri, la de Sant Joan Baptista, el 15 d'abril de 1906. El seu tiet Joaquim, en ser el padrí de la criatura, li atorgà el primer nom. El segon li donà la padrina, Enrica Lonchi Fortuny, natural del poble de Mercedes, situat a la ribera del Río de la Plata, a Argentina.[10] La família Fort-Gibert visqué a la casa del carrer de Sant Miquel fins el 1922, quan es traslladaren al primer pis del número 11 del carrer del Governador González, aleshores de Martí i Julià, i més tard al número 36 del mateix carrer. Amb la mort del pare el 1932, la família divagà entre la residència familiar i casa de la tieta Tecla Gibert, a la plaça del Pallol número 7.[11]

1.2. *Sportsman*

La presència de l'esport estigué sempre present al llarg de la joventut de Joaquim Fort. Des de mitjans de segle XIX la pràctica esportiva s'havia estès acceleradament arreu del món, a partir de les pautes practicades a la Gran Bretanya i als territoris de parla alemanya. S'inicià, aleshores, un procés d'homogeneïtzació del joc, que es va anar reglamentant, i que interactuà amb resultats diferents amb les bases culturals i socials de cadascun dels territoris receptors. A Catalunya, la pràctica esportiva va acabar substituint els jocs tradicionals en un procés de modernització que els promotors esportius desitjaven per a la societat catalana. Des d'alguns sectors de l'elit s'entenia que Catalunya havia entrat a la modernitat amb la industrialització, amb un destacat predomini del sector tèxtil. Però el progrés anava indissolublement lligat als conflictes socials, derivats de la manera com s'estava implantant el procés d'industrialització, i a la inestabilitat política. Per als seus patrocinadors, l'esport era un element més d'aquesta modernitat i una peça clau per aproximar Catalunya als nivells de la societat europea del moment, la qual «*s'identificava com la via d'accés a la modernitat social, econòmica i cultural, i en gran mesura com el correlat lògic al procés d'industrialització que experimentava el país des de les dècades centrals del segle XIX*».[12]

Des d'un inici, les principals disciplines que arrelaren amb més força al conjunt de la societat catalana fo-

10 AHAT. Partida baptismal de: Pere Fort Alegret; Teresa Gasol Mañé; Pere Fort Gasol; Josep Fort Gasol; Joaquim fort Gasol; Pere Fort Gibert; Josep Fort Gibert; Andreu-Avel·lí Fort Gibert; Josepa Fort Gibert (n. 1901); Josepa Fort Gibert (n. 1903); Joaquim Fort Gibert i Teresa Fort Gibert; i òbits de: Josepa Martí Mestres; Pere Fort Alegret; Pere Fort Gibert; Josep Fort Gibert; Josep Fort Gibert; Teresa Gasol Mañé. Parròquia de Sant Joan Baptista.

11 AHCT/A. Padrons municipals d'habitants (1895; 1916; 1925; 1936) Índex del Padró municipal de 1936; FFA. Cèdula personal de Joaquim Fort Gibert, 15 de febrer de 1938.

12 Carles SANTACANA. «Esport, societat i identitat col·lectiva a la Catalunya contemporània», p. 160.

Tarragona, 1922

L'equip del Tarragona FC al camp de la Glorieta, acabat d'estrenar.
D'esquerra a dreta: dempeus, x, x, Solé, x, (set jugadors: Climent, Francesc Llorach, Josep Maset, x, Blai, Salvador Maset i Joaquim Fort), Vicari, Garcia i Josep Maria Òdena; asseguts, (els altres quatre jugadors: Margol, Muñoz, Francesc Fortuny i x).
FFA

ren la gimnàstica i el futbol. Però, de manera paral·lela a la seva difusió, també hi van aparèixer esports com el tennis, el *cycling* (ciclisme), el *sailing* (navegació) i el *rowing* (rem). Atès que la majoria dels esports tenien una significació social elitista, tan importants eren la pràctica esportiva com la posada en marxa d'una sociabilitat necessària que identifiqués els membres del grup de manera exclusiva i que construís una identitat pròpia dins de la societat burgesa que estava emergint.

A Tarragona, les primeres mostres d'aquest accés a la modernitat amb una pràctica associativa es troben amb la fundació del Club Nàutic el 1878 i, més endavant, el 1886, amb la formació del Club Gimnàstic de Tarragona. Junt amb el Club Marítim de Barcelona, foren algunes de les entitats pioneres d'aquesta eclosió societària al voltant de l'esport, la qual s'estengué amb les demostracions esportives de l'Exposició Universal celebrades a la capital catalana el 1888. El foment d'aquest esport tenia molt de ressò a través de figures importants, atletes, que destacaven en diferents disciplines esportives. *Sportsmen* com el suís William Tarin jugaren un paper fonamental en la formació i consolidació de les primeres societats esportives a Tarragona. El suís, instal·lat a la ciutat des de 1889, compaginava la seva feina com a comissionista de vins amb la pràctica i el foment de l'esport a partir del mecenatge i la formació de noves seccions esportives dins el Club Gimnàstic, del qual en fou president entre 1915 i 1916.[13]

A més d'associacions i clubs, la presència de l'esport es feia extensiva al conjunt de la societat a través de l'aparició de capçaleres de diaris dedicades exclusivament a la pràctica esportiva, així com també a seccions dedicades a tractar les novetats i les convocatòries competitives en els mateixos periòdics generalistes. Per descomptat, el *Diario de Tarragona* fou un dels primers rotatius en fer-se'n ressò, però entre les primeres capçaleres genuïnament esportives cal citar el *Tarraco Sport*, òrgan de l'agrupació ciclista de la ciutat, de 1917, o el *Butlletí Mensual de la Secció Excursionista de l'Ateneu Tarraconense*, el 1918.[14]

Dins d'aquesta dinàmica del seguiment de l'esport per part de la premsa, el 20 de gener de 1923 el *Diario de Tarragona* anunciava la nova directiva del Tarragona Futbol Club.[15] Joaquim Fort hi entrava a exercir el càrrec de vicesecretari. Malgrat que hi ha autors que apunten que el club es formà el 1904, la primera inscripció al registre d'associacions del Govern Civil és del 1922, amb l'elaboració del reglament.[16] Una cristallització que potser caldria buscar en el foment de la pràctica esportiva que feu la Mancomunitat de Catalunya en el seu intent de dotar per primera vegada de política esportiva a una institució pública a Catalunya i a Espanya. Durant els anys d'actuació de la Mancomunitat, foren recurrents els debats públics per sotmetre a deliberació els criteris d'actuació en aquest àmbit, amb textos i ponències elaborats pel tarragoní Josep Elias i Juncosa o per Josep Antoni Trabal.[17] El Tarragona FC tenia el domicili a la seu de l'Ateneo Tarraconense de la Clase Obrera, fundat el 1863 i situat a la cantonada del carrer Major amb el carrer de l'Abat, a la part alta de la ciutat. Aleshores, l'Ateneu tenia al voltant d'uns dos-cents inscrits, als quals se'ls oferia formació amb l'objectiu de ser un element vertebrador i de formació de la classe treballadora tarragonina.[18] A més, amb els anys s'havia convertit en la casa comuna de moltes de les entitats tarragonines.

Més enllà de formar part de la junta directiva del Tarragona FC, Joaquim Fort també jugava entre els onze titulars. Amb poc més de disset anys, el 16 de febrer de 1923, destacava la seva acció contra el Reus Deportiu en un partit molt disputat, malgrat que els reusencs fossin els preferits i juguessin a casa. Fou el mateix Fort qui encetà el marcador a favor del Tarragona FC en «*un xut creuat que, tocant al caire del pal,*

13 Enric PUJOL. *100 anys d'esport a Tarragona,* p. 193-194.

14 Josep-Pau VIRGILI. *Tarragona i la seva premsa.*

15 *Tarragona,* 20 de gener de 1923, p. 2.

16 AHPT. Fons d'associacions [Govern Civil]. Reglament del Tarragona Futbol Club, 1922.

17 Carles SANTACANA. *La Mancomunitat de Catalunya i la política esportiva.*

18 Adelina MANUEL NOGUERAS i Maria Teresa VÁZQUEZ-PRADA. *El Ateneo Tarraconense de la Clase Obrera su dimensión pedagógica*.

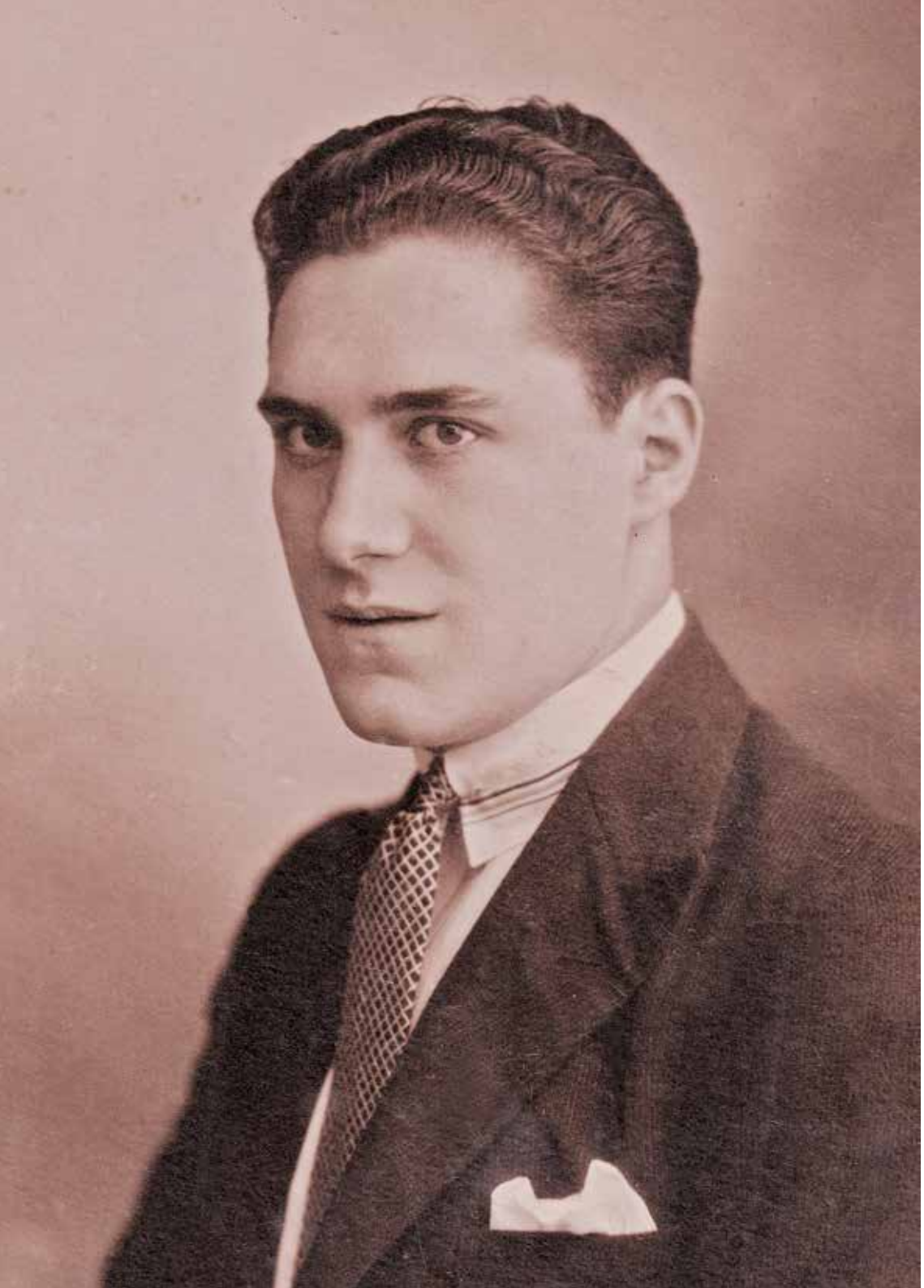

1927
Retrat d'un jove
Joaquim Fort,
als vint-i-un anys.
SCHMID / FFA

volgué introduir-se en el marc, com hauria pogut anar fora».[19]

A partir de 1924 el Tarragona FC publicà durant sis mesos la revista *La Patada*, la qual donava notícia dels principals encontres futbolístics catalans i dedicà una especial atenció a les rivalitats entre els diferents clubs de la demarcació. Pugnes que sobrepassaven l'esfera esportiva fins al punt de malmetre les relacions entre els clubs a la federació provincial. La revista també va tractar en profunditat durant els pocs mesos que veié la llum els debats al voltant de la professionalització i la mercantilització del futbol, que resumia amb consignes a les seves planes:

> «*Si sou bon esportman i estimeu l'esport com a tal, abomineu i neguéu el vostre apoi al esport mercaderia, allistant-vos a les fileres dels que veritablement el practiquen per "amateurisme".*»
>
> «*El "Tarragona Futbol Club", manté verge la paraula esport. Ja en sou soci vos que repudieu del mercantilisme i xuleria esportiva.*»[20]

El 27 d'abril de 1924 es va reorganitzar el consell del club, «*a fí d'ampliarlo amb nous elements degut a la creixença preponderant del club, que de'n dia en dia veu creixer sa llista de socis i augmentar la seva personalitat, per l'allistament d'elements valuosos en el camp deportiu i fins social, que veuen en aquest club el verdader representant de Tarragona per ostentar son nom i ésser ell el dels que l'importaren en aquesta comarca*».[21] Entre els nous membres ja no s'hi trobava Fort, que seguia disputant partits com un brillant golejador. Una carrera futbolística que es feu fonedissa atesa l'exigència d'un club amateur en un moment on cap dels seus jugadors podia viure de la pràctica esportiva.[22]

Durant els quatre anys que segueixen, les notícies sobre Fort en l'àmbit esportiu desapareixen fins a la celebració dels Campionats de Catalunya de Rem a Tarragona, celebrats el 29 de juny de 1928. Joaquim Fort hi participà, en la categoria de iols per a quatre remers, junt amb Ramon Aumatell, Josep Bech, Rogeli Rengel i Miquel Dattoli, com a timoner, dirigint l'embarcació Roger de Llúria.

La presència del *rowing* a Tarragona té el seu inici el 1920 amb la creació de la secció dins del Club Nàutic amb l'objectiu de fomentar els exercicis i l'aprenentatge d'aquesta disciplina «*estimulando a sus asociados con la celebración de pruebas eliminatorias y regatas, que servirán de base para la clasificación y categoría deportiva de los bogadores y timoneles*».[23] La secció devia començar amb uns pocs iniciats en el rem, ja que destacava en l'article novè del reglament que els socis actius dins la secció es classificaven en «*neófitos, iniciados, debutantes; y juniores*» i només, «*si el club llegare a poseer outriggers, u otro cualquier tipo de esta clase de embarcaciones más delicadas, podrá constituirse la categoría séniores*». Vuit anys després, durant la celebració de la Copa Primavera de 1928, els membres del Club Nàutic que hi participaren obtingueren una de les primeres victòries en *outriggers* sobre el fins aleshores campió català Club de Mar de Barcelona, la secció d'esports marítims del Centre Autonomista de Dependents del Comerç i la Indústria, el CADCI.[24] L'aprenentatge, l'entrenament i l'estimulació a què es feia referència al reglament donaven els seus fruits i situaren el Club Nàutic de Tarragona com un dels principals clubs en les disciplines de rem i vela d'Espanya. La mostra fou la celebració dels citats Campionats de Catalunya de 1928, on els del Club Nàutic competiren contra el Club de Mar de Barcelona, que aviat es convertiria en un dels contrincants més recurrents dels tarragonins.[25] La regata fou molt disputada i només

19 «Reus Deportiu - Tarragona FC», *Tarragona,* 16 de febrer de 1923, p. 3.

20 *La Patada,* 28 de març de 1924, p. 4 i 5.

21 «Nou concell del Tarragona FC», *La Patada,* 18 de maig de 1924, p. 7.

22 Enric PUJOL. *Cent anys de futbol a Tarragona: reflexions sobre un fet social.*

23 APT. Fons del Club Nàutic de Tarragona. Secció de Rem. Reglamento de la Sección de Remo, 1920.

24 Manuel LLADONOSA. *Catalanisme i moviment obrer: el CADCI entre 1903 i 1923,* p. 91-92.

25 *Diario de Tarragona,* 29 de juny de 1928.

Barcelona, 6 d'abril de 1930

Els remers del Club Nàutic Tarragona, guanyadors del Campionat de Catalunya.

Al centre, dempeus, Joaquim Fort.

HERMENEGILD VALLVÉ / CIT/A

amb tretze segons de diferència guanyaren els de Tarragona, que afegiren un altre guardó al llistat d'èxits que aquell any havia assolit el Club Nàutic, el qual:

«*se ha revelado como el club de Cataluña que cuenta en la actualidad con los mejores elementos en activo.*

Una victoria aislada, aunque nos hable de la clase de una tripulación, nada nos dice del nivel medio de un Club, mientras que una sucesión de victorias logradas por diferentes tripulaciones indica con claridad el estado de florecimiento de una sociedad.

El Club Náutico ha vencido este año en Barcelona por dos veces, una en la Copa Primavera a los remeros del Club de Mar, otra en los Campeonatos de España a los del Marítimo y luego ha obtenido una triple victoria en Tarragona con motivo de los Campeonatos de Cataluña que se celebraron en aguas de nuestro puerto el día 29 del próximo pasado mes de Junio. Esta serie de victorias obtenidas, en outrigger unas y en yolas de dos y cuatro las restantes, demuestran que, en la actualidad, posee nuestro club un buen cuadro de bogadores que le permiten concurrir a cualquier competición.

En las regatas del día 29 las victorias logradas por los equipos de Tarragona fueron indiscutibles, pues en todas las pruebas se colocaron en cabeza desde la primera recta y fueron ganando terreno a medida que la regata avanzaba. Debemos tener en cuenta, además, una circunstancia desfavorable para los dos equipos de cuatro y ésta fué el haber saltado el carretón de las guías a Ripoll en la prueba de debutantes y a Fort en la de campeonato, pero así y todo supieron los remeros azules conservarse en la primera plaza y entrar despegados en la boya de final de regata.

[...]

El Club Náutico puede estar satisfecho del éxito completo de las regatas del día 29, y si sigue preparando sus equipos con el especial cuidado de ahora, no cabe dudar que pronto tendrá ocasión de repetir jornadas gloriosas como la que nos ocupa.»[26]

Els èxits seguiren, primer a les proves de iols de mar disputades a S'Agaró a l'estiu i, de nou, a la celebració dels campionats d'Espanya del setembre de 1929, a Barcelona. En els darrers, a més de competir-hi els principals clubs catalans, com el Club de Mar i el Club Marítim de Barcelona, també s'hi trobaven els distingits equips bascs, entre els quals els Urkirolak de Sant Sebastià que eren els principals favorits i campions durant les darreres tres edicions. Tanmateix l'èxit fou per als tarragonins i els del Club Nàutic, que pilotaven el iol William Tarin, amb el qual recuperaren:

«*para Cataluña el título que los bravos remeros de San Sebastián parecían usufructuar en propiedad y celebramos que haya sido nuestro club y nuestros remeros los que hayan reconquistado los lauros que parecían apartados definitivamente de nuestra tierra.*

La victoria sobre los cuadros de remeros barceloneses no podía alegrarnos tanto y además, ya sabemos que en Barcelona nunca ha sido reconocida la superioridad al Club Náutico de nuestra ciudad, ya que siempre ha salido la coletilla de si el estilo, si la cooperación de Sieghentaler, si esto, si aquello...

Pruebas son amores y no buenas razones, y nuestro Club, a pesar del poco caso que sus perfomances merecían entre la crítica y los entendidos de la ciudad vecina, siguió en sus trece con la vista puesta en la prueba del cuatro del campeonato de España como otro día siguió en la misma forma en la prueba del dos en la campeonato de Cataluña. Y los resultados son bien patentes. El "Urkirolak", el hasta ahora invencible, no pudo con el tren del equipo tarraconense, aguantado soberbiamente durante los dos mil metros, sin perder la moral cuando los donostiarras llevaban ventaja. En la meta y por una falta de inteligencia de la tripulación de San Sebastián, fué pasada está por el Club de Mar que luchó también con grandes ánimos.

[...]

Nos hemos acostumbrado ya tanto a las victorias del Náutico que no damos por esta vez rienda suelta a los epítetos encomiásticos que merecen nuestros hombres por su excelente comportamiento en cuántas pruebas toman parte, pero no queremos terminar sin los hurras de ritual para los nuevos campeones de España que son: Ochsner, Marca, Fort, Bové, Artigau y Colet y para

26 «Remo. después de los campeonatos de Cataluña», *Diario de Tarragona,* 3 de juliol de 1928, p. 5.

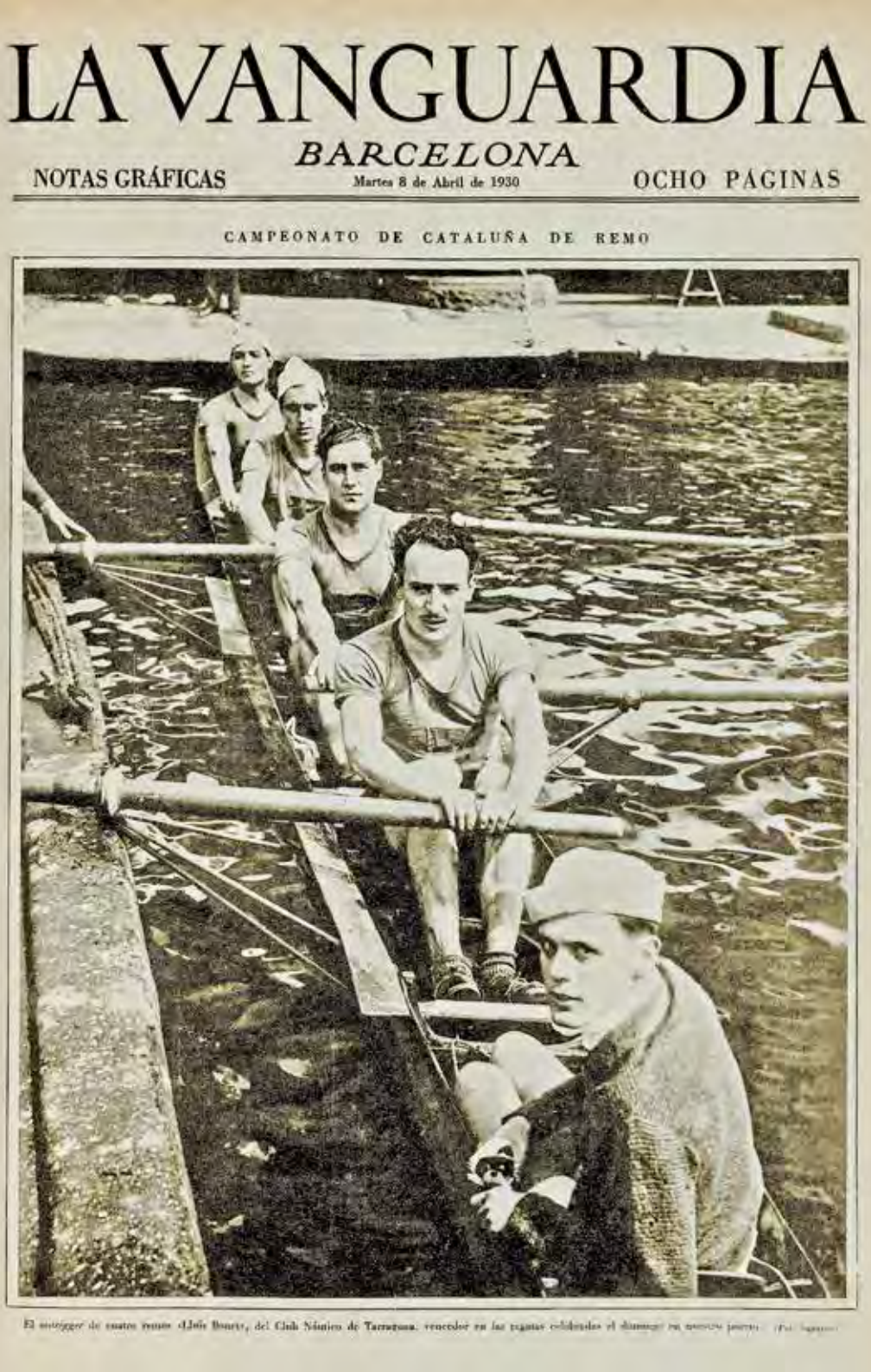

LA VANGUARDIA

BARCELONA

NOTAS GRÁFICAS — Martes 8 de Abril de 1930 — OCHO PÁGINAS

CAMPEONATO DE CATALUÑA DE REMO

El outrigger de cuatro remos «Lolo Bourís», del Club Náutico de Tarragona, vencedor en las regatas celebradas el domingo en nuestro puerto.

8 d'abril de 1930
Portada de *La Vanguardia* amb l'*outrigger* de quatre del Club Nàutic Tarragona guanyador del Campionat de Catalunya, amb l'equip format per: Joan Marca, Joaquim Fort, Francesc Bové i Ramon Artigau amb el timoner Lluís Colet.
AHCB

nuestro querido Club Náutico.

Hurra!....

Hurra!....

Hurra!....»[27]

Els èxits els portaren a fer el salt a proves internacionals. Encara que el nivell dels estrangers era molt superior, com demostrà la competició «Joan Camps», quan el trofeu caigué en mans del campió francès, el Rowing Club de París. Tot i així, el Club Nàutic de Tarragona, amb Fort com a remer, fou el primer equip espanyol classificat.[28] Noves victòries arribaren al Campionat de Catalunya celebrat el març de 1930 a Barcelona, on els representants del Club Nàutic guanyaren en les categories d'esquif individual i *outriggers* de vuit i de quatre, amb la participació de Fort en la darrera categoria.[29] Uns resultats que s'ampliaren amb la celebració de la Copa Primavera[30] dels campionats catalans i amb el Campionat d'Espanya[31] del juny següent, quan l'equip de Fort quedà en primera posició en la categoria d'*outriggers* de quatre i vuit tripulants superant amb escreix els eterns rivals dels clubs barcelonins.

El 13 de juliol de 1930 el Comitè d'Esports de l'Exposició Universal organitzà un campionat especial de regates internacional on hi participaren clubs procedents de Bèlgica, França i Itàlia i els tres catalans més destacats: el Club Marítim i el Club de Mar de Barcelona i el Club Nàutic de Tarragona. La competició fou tot un èxit per a l'equip de Joaquim Fort, que sortí llorejat de la regata amb els ulls posats als campionats europeus de Lieja.[32] L'11 d'agost, l'equip de Fort format per Joan Marca, Francesc Bové, Ramon Artigau i el timoner Lluís Colet, junt amb el president del club, Rogeli Rengel, sortien direcció a la ciutat valona després d'una campanya de mecenatge popular promoguda pel periòdic *El Diluvio* i encapçalada per l'Ajuntament de Tarragona.[33] El Comitè Olímpic Espanyol no pagà la despesa del viatge a Lieja.[34] Tanmateix, no hi anaren sols. Els acompanyaven els seus històrics contrincants del Club Marítim de Barcelona que, plegats, representaven la Federació Espanyola de Societats de Rem al campionat europeu.[35]

En la competició europea, els *outriggers* de quatre es classificaren en segon lloc a les eliminatòries, però no les superaren.[36] Foren els danesos els que s'emportaren l'or, seguits dels italians i dels francesos. Al resultat, que no va satisfer gens als competidors catalans, s'hi va afegir la mala experiència del torneig europeu, ja que a la tornada els remers es queixaren de l'organització del campionat i del mal temps que hi feia.[37]

A vegades, però, les males notícies s'encomanen. A la matinada del 19 d'octubre de 1930, els tarragonins s'alçaven esglaiats: el riu Francolí s'havia desbordat. L'aigua havia penetrat fins entrar als barris de la part baixa de la ciutat. Segons expliquen les cròniques:

«*els crits dels uns demanant auxili, el dels altres animant els salvadors, el soroll de l'aigua, la manca de llum, el reflector de la máquina de l'exprés de València, que estigué més de dues hores parat a la via per ajudar una mica als treballs de salvament amb la seva llum, tot, tot contribuía a fer més tètrica la visió d'aquella barriada en la qual l'aigua arribava en moltes cases fins a primer pis.*»[38]

27 «Los remeros del Náutico campeones de España en canoé y yola a cuatro», *Diario de Tarragona,* 10 de setembre de 1929, p. 4.

28 *Diario de Tarragona,* 24 de desembre de 1929.

29 *La Tarde,* 6 de març de 1930.

30 *La Tarde,* 8 d'abril de 1930.

31 *Diario de Tarragona,* 3 de juny de 1930.

32 *Diario de Tarragona,* 15 de juliol de 1930.

33 *La Publicitat,* 14 d'agost de 1930.

34 *La Veu de Catalunya,* 25 d'agost de 1930.

35 *La Publicitat,* 9 d'agost de 1930.

36 *La Veu de Catalunya,* 16 d'agost de 1930; *El Diluvio,* 16 d'agost de 1930.

37 *La Veu de Catalunya,* 23 d'agost de 1930; *La Publicitat*, 24 d'agost de 1930.

38 «Tarragona de dol. Els estralls de la riuada del Francolí», *Imatges,* 29 d'octubre de 1930, p. 2-3.

Lucerna, agost de 1934
Els components del Club Nàutic de Tarragona que representaren Espanya al Campionat d'Europa de rem amb l'*outrigger* de vuit: Josep Prat, Joaquim Fort, Francesc Martínez, Leocadi Vilasevil, Francesc Huguet, Daniel de Illarramendi, Joan Marca i Josep Bech amb el timoner Modest Andreu.
AIMPT-FONS MODEST ANDREU

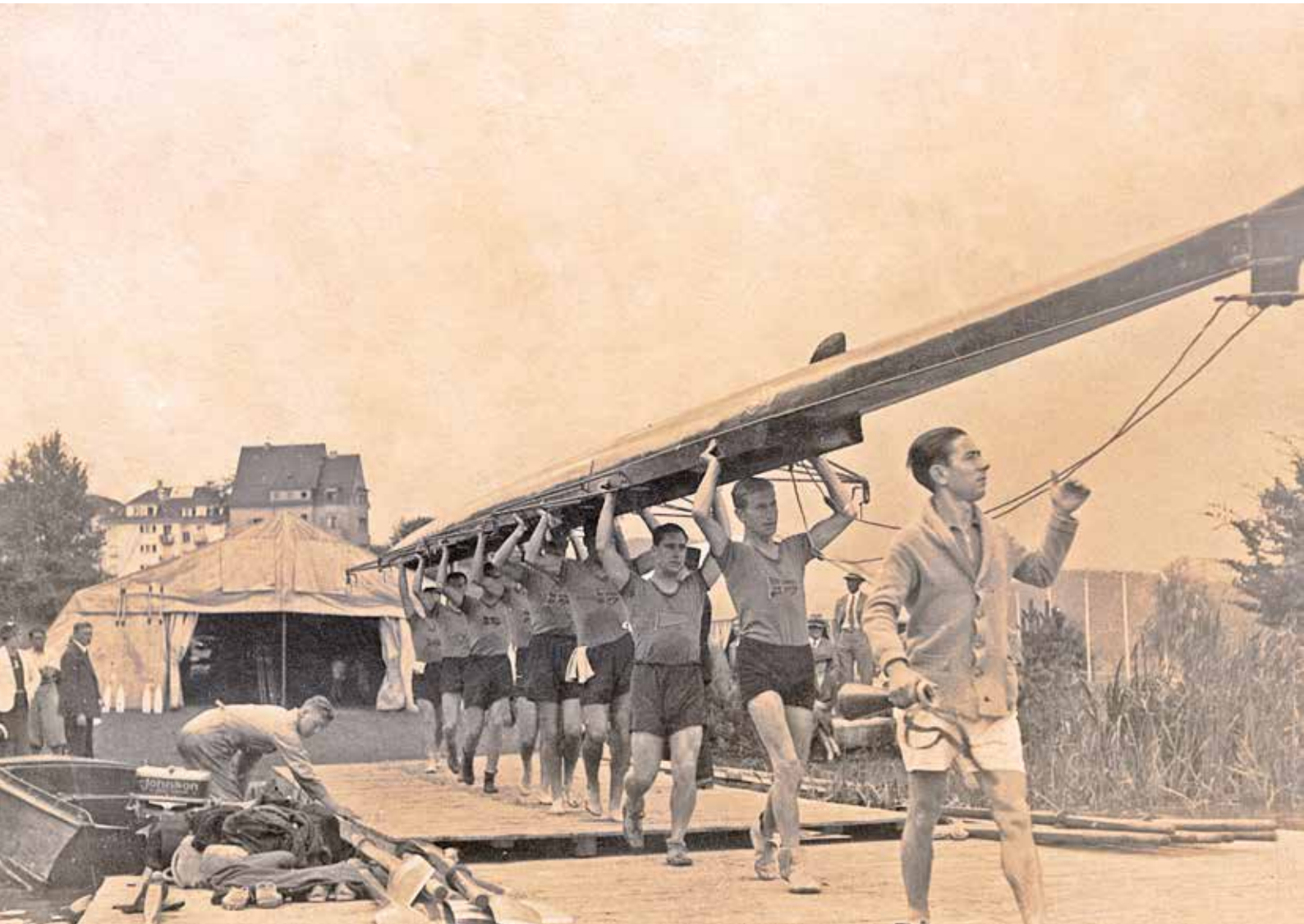

El Francolí baixava a l'ample i duia tanta aigua que arrabassava el pont que el creuava a l'alçada de la carretera direcció València. El gran nombre de persones ferides, desaparegudes o ofegades era desolador. Les restes visibles de la virulència d'aquella riuada eren les cases abandonades i enrunades i «*tot el barri està empestat de creolina i zotal*» després que les autoritats haguessin «*desinfectat tot el pis per tal d'evitar la infecció produïda per gran quantitat d'animals domèstics que hi ha soterrats en mig del fang*». El fang ho envaïa tot: carrers, entrades de les cases i els horts. El Club Nàutic també n'havia patit els seus efectes. Un dels testimonis explicava que, mentre estaven en plenes tasques de salvament dels veïns, mentre el riu anava creixent, a la banda del Club:

> «*oïm un gran terrabastall. L'aigua arrossegava també el club i sort que forem amatents a apartar-nos amb quatre cops de rem, o si no ens trobem embolcallats en aquell munt de desferres. Creguin que feia angúnia en mig d'aquelles desferres. El moment en què es va negar el guarda de seguretat, allà a la vista de tothom, sense que ningú pogués fer res per auxiliar-lo, feia feredat.*»[39]

Malgrat els estralls provocats per la riuada a la seu del Club, l'edifici es tornà a aixecar i les competicions de les diferents seccions seguiren, també la de rem, que feu el salt a proves internacionals.

El campionat de Lieja no resultà com haguessin volgut els remers catalans, però no fou l'última competició per a l'equip tarragoní que, tant a nivell català com espanyol, va mantenir uns bons resultats fins ben entrada la dècada de 1930. El 10 de juliol de 1934 el Club Nàutic de Tarragona, junt amb la resta de l'equip d'*outrigger* de vuit amb timoner, es presentaren al Campionat de Catalunya de Rem, on guanyaren el flamant Gran Premi de la Generalitat. Un palmarès repartit, ja que el Club Marítim de Barcelona es quedà amb la copa Francesc Macià i el Club de Rem de Barcelona la copa de l'Ajuntament de la ciutat comtal.[40] La setmana següent, el 22 de juliol, Fort tornà a ser convocat per a representar al Club Nàutic en els campionats d'Espanya, que se celebraren a Barcelona, en la categoria d'*outrigger* de quatre i de vuit amb timoner.[41] Els llorers tornaren a caure del costat dels tarragonins en l'*outrigger* de vuit per davant del Club de Mar Catalunya de Barcelona.[42] Uns resultats que es repetiren a la Copa Primavera a principis de juny de 1935.[43]

Aquests èxits projectaren els remers del Nàutic de Tarragona i amb ells Joaquim Fort a la primera línia internacional de competició de rem. El club tarragoní, amb l'equip de vuit remers d'*outrigger,* representà Espanya al Campionat Europeu que se celebrà a la ciutat suïssa de Lucerna entre el 10 i el 12 d'agost de 1934. Els remers que competiren foren: Josep Prat, Joaquim Fort, Francesc Martínez, Leocadi Vilasevil, Francesc Huguet, Daniel de Illarramendi, Joan Marca i Josep Bech, amb el timoner Modest Andreu.[44] Quedaren en darrera posició, mostra de la distància que encara els separava de l'elit esportiva continental, com s'explicava al *Diari de Tarragona*:

> «*Espanya ha fet a Lucerna allò que podia fer. Ha lluitat contra rivals superiors, contra equips més ben preparats, contra conjunts que remaven amb un estil determinat del que en treien el més gran rendiment possible. I aquest falta d'estil apropiat, aquest sistema que desconeixen encara els remers espanyols de treure tot el suc possible del seu esforç muscular és el que ha donat la victòria i la millor classificació a les altres nacions.*»[45]

L'any següent els remers del Club Nàutic de Tarragona multiplicarien la seva presència al Campionat d'Europa que se celebrà a Berlín entre el 16 i el 18

39 Ibídem.

40 *La Humanitat,* 10 de juliol de 1934.

41 *Diari de Tarragona,* 22 de juliol de 1934.

42 *El Diluvio,* 26 de juliol de 1934.

43 *Diari de Tarragona,* 4 de juny de 1935.

44 «Remo. Ayer en el lago de Lucerna. Las eliminatorias para los Campeonatos de Europa. Las tripulaciones españolas han sido eliminadas», *El Mundo Deportivo,* 11 d'agost de 1934, p. 1.

45 «Els Campionats d'Europa d'enguany», *Diari de Tarragona,* 14 d'agost de 1934, p. 3.

Berlín, agost de 1935

La majoria dels components del Club Nàutic de Tarragona que representaren Espanya al Campionat d'Europa de rem: Josep Prat, Francesc Martínez, Joaquim Fort, Joan Marca, Josep Bech, Campillo, Eduard Serres, Daniel de Illarramendi, Francesc Bové i Rafí.

AIMPT-FONS EDUARD SERRES

d'agost de 1935, amb els equips d'esquif, d'*outrigger* de quatre i de vuit remers, després d'haver guanyat en aquestes tres categories en el Campionat d'Espanya celebrat a finals de juliol a Barcelona.[46] Els remers que es desplaçaren a Alemanya foren: Prat, que tripularia l'esquif; Francesc Martínez, Joaquim Fort, Joan Marca i Josep Bech, amb el timoner Rafí, que tripularien el quatre; i Campillo, Eduard Serres, Daniel de Illarramendi i Francesc Bové, que junt amb els anteriors tripularien el vuit.[47] Van acompanyar-los el capità de rem del club, Miles Dalmau, i alguns tarragonins desitjosos de presenciar la competició de Berlín. Entre ells hi anà Trifó Bas, cap de la secció d'esports del *Diari de Tarragona* i veterà de la secció de rem del Club Nàutic.

Amb les cròniques de Bas, els lectors es van mantenir informats de tot el viatge. Primer, de tot el trajecte en tren, de Barcelona a Marsella, i d'allà a Estrasburg i Berlín; de l'estada a l'antic castell Köpenick i els entrenaments de l'equip, i detallant el quadre d'eliminatòries i l'evolució en totes les proves. Entre les cròniques de Trifó Bas també s'hi poden trobar les diferents activitats i actes que organitzà la Federació Internacional de Societats de Rem —FISA (Fédération Internationale des Sociétés d'Aviron) en les seves sigles en francès— durant l'estada dels equips a Berlín. El periodista tarragoní destacava les visites que feren a la tomba del soldat desconegut i al bulevard Unter den Linden, on:

> «*Una grossa corona amb una llaçada amb els colors blau cel i blanc de FISA ha estat duta a pes de braços per Mr. Rico Fioroni i Mr. Gaston Mullegg, President i Secretari respectivament de l'entitat internacional, els quals, avançats al front de tots els federatius i delegats han entrat al panteó i han dipositat l'ofrena, restant tothom per una moments en un silenci profund i emocionant.*
>
> *A fora, en tota l'amplada del panteó, remers alemanys de diversos clubs, amb vestit blau fosc, la gorra insígnia del Club i sostenint el rem de curses amb la mà dreta, han restat quadrats durant la cerimònia i han saludat en arribar i marxar tots nosaltres, amb la mà enlaire, mentre el president de la Federació alemanya Mr. Pauli passava al llarg de les seves fileres amb el braç igualment extès.*»[48]

Aquella mateixa tarda, les autoritats dels diversos clubs i federacions que assistiren al campionat es traslladaren als jardins de l'antic palau d'estiu imperial de Sanssouci, a Potsdam, on van poder gaudir de:

> «*la millor* [de les visites] *que podien oferir-nos els dirigents de la Federació alemanya, puix que hem passat per uns llocs tan bells, tan frondosos i tan exhuberants a banda i banda de les ribes dels rius i dels llacs que podem repetir amb els speakers qe ens acompanyaven que hom no pot formar-se una idea exacta d'allò que fou la residència d'estiu dels antics reis de Prússia sense que hagi vist els paisatges superbs que els envolta oferts graciosament per la naturalesa, i millorats, si això és possible, per l'esperit i per l'art.*»[49]

Tanmateix, i com deia el propi Bas, «*el paper d'Espanya ha estat el que havia d'ésser. La participació als campionats d'Europa representa un profit, però no imminent com desitgen els impacients*».[50] I és que l'equip espanyol no passà de les proves eliminatòries. Els tres classificats per l'*outrigger* de quatre foren Alemanya (or), França (plata) i Itàlia (bronze); i per l'*outrigger* de vuit: Hongria (or); Suïssa (plata) i França (bronze). I fou el polonès Roger Verey qui s'emportà l'or en la prova d'esquif. Es feu evident que el nivell dels competidors europeus era molt més elevat. Ho advertia els primers dies durant els entrenaments el cronista tarragoní en constatar que «*Martínez, Prat i Bové són, indubtablement, els homes més alts de l'equip tarrago-*

46 «Els Campionats d'Espanya de rem», *Diari de Tarragona,* 30 de juliol de 1935, p. 5.

47 «Carnet esportiu. Rem», *Catalònia,* 17 d'agost de 1935, p. 3.

48 Trifó BAS. «A Berlín amb els remers del Club Nàutic. Una excursió memorable», *Diari de Tarragona,* 20 d'agost de 1935, p. 1.

49 Ibídem.

50 Trifó BAS. «Remarques i impressions sobre els campionats d'Europa de rem», *Diari de Tarragona,* 27 d'agost de 1935, p. 5.

Berlín, 17 d'agost de 1935
L'*outrigger* de vuit remers i timoner del Club Nàutic Tarragona que representà l'Estat espanyol al Campionat d'Europa de rem.
FFA

ní i Fontquerni és tan alt o més que ells. Doncs bé: per a donar una idea dels homes que envien a participar en aquests campionats algunes nacions només direm que hi a uns quants polonesos i hongaresos als quals aquests quatre homes han de mirar tot aixecant força el cap».[51] Tot i així Bas ho tenia clar:

«*La consigna ha d'ésser la de concórrer als campionats d'Europa, però hem de procurar concórrer-hi en les millors condicions possibles. Amb bots apropiats i de propietat, amb equips la preparació dels quals dati de mesos, amb entrenador o cuidador responsable.*

A costa d'anys algun dia els nostres equips s'endinsaran entre les popes dels contraris.

Recordi el lector que quan el Nàutic va començar a concórrer a les regates de Barcelona, el seu lloc era sempre el darrer. Avui dia les coses han canviat i el Nàutic ha estat el primer una i moltes vegades.»[52]

Amb tot, Joaquim Fort continuà tenint un paper destacat tant en les competicions com en la marxa del Club Nàutic quan, a partir del gener de 1934, accedí a una de les vocalies de la Junta.[53] Des del 1931 i fins aleshores, Fort només havia ocupat una de les vocalies a la secció de rem, però mai cap càrrec de responsabilitat.[54] Fou a partir d'aquell moment quan combinà la pràctica esportiva amb la gestió del club, com ja havia fet una dècada abans amb el Tarragona FC. Aquesta etapa coincidí amb una de les més fructíferes de la secció de rem i del propi Fort com a *sportsman* i polític.

La darrera informació sobre Joaquim Fort com a remer del Club Nàutic de Tarragona el situa com a membre dels equips d'*outrigger* de quatre i de vuit que havien de competir al Campionat d'Espanya, a Barcelona, el diumenge 19 de juliol de 1936:

«*Amb motiu deis Campionats d'Espanya d'Outriggers a "4", i a "8" remers en punta i timoner i també d'esquiff, a celebrar-se diumenge proper en aigües del port de Barcelona, vénen els bogadors locals dedicant-se aquests dies a un seriós entrenament.*

Els nostres remers quasi bé no admeten allò de la "imbatibilitat" del quatre del Marítim menat per un tarragoní, i procuraran diumenge de palesar qui és qui en l'esport del rem.

Es segura la inscripció de l'outrigger en 4 i de l'outrigger en 8, del nostre Club Nàutic, a aquests Campionats.

Aquell el formaran: Marca, Fort, Sanromà i Bech, amb Rafí al Timó, a bord del bot "Tarragona".

I aquest l'integraran: Marca, Fort, Prat, Campillo, Huguet, Illarramendi, Sanromà i Bech, amb Dattoli de timoner, i a bord del "Miles Dalmau".

Confiem que aquesta vegada el Club Náutic local té a realitzar encara un millor paper que el brillantíssim que sempre li pertoca en el moll de Barcelona.»[55]

El campionat, però, no se celebrà. Aquell mateix 19 de juliol les immediacions del moll de la capital catalana eren escenari dels combats més sagnants de la història recent de la ciutat i del país. El poble en armes, junt amb les forces d'ordre públic, s'enfrontaven a les tropes acantonades a la caserna de les Drassanes davant l'intent de sumar-se al cop d'estat que, a Barcelona, havia de dirigir el general Goded procedent de Palma de Mallorca.

51 Trifó BAS. «A Berlín amb els remers del Club Nàutic. Els primers entrenaments», *Diari de Tarragona,* 16 d'agost de 1935, p. 1.

52 Trifó BAS. «Remarques i impressions sobre els campionats d'Europa de rem», *Diari de Tarragona,* 27 d'agost de 1935, p. 5.

53 *Diari de Tarragona,* 24 de gener de 1934 i 15 de gener de 1935; AHPT. Expedients d'associacions. Club Nàutic de Tarragona. «Comunicació a la delegació d'Ordre Públic de la Generalitat de Catalunya a Tarragona», 22 de gener de 1934.

54 APT. Llibre d'actes de la Secció de Rem. Fons del Club Nàutic. Acta del 18 de gener de 1931. sig. 9.

55 «Rem. Cap als Campionats d'Espanya d'outriggers», *Catalònia,* 14 de juliol de 1936, p. 4.

Tarragona, 14 d'abril de 1931
Els electes de la coalició d'esquerres republicanosocialista
vencedora a les eleccions municipals del 12 d'abril,
amb Pere Lloret —que esdevindria alcalde— al capdavant, seguits de la multitud ciutadana,
es dirigeixen cap a l'Ajuntament per tal de proclamar la República a la ciutat.
CIT/A

1931-1936
Adoptar un compromís

2

2.1. El bateig polític a la Joventut Federal de Tarragona

Més enllà del seu alt nivell com a esportista amateur, Joaquim Fort es guanyà la vida com a comptable a la fàbrica de xocolata Orthí[56] i posteriorment com a corresponsal literari a Tarragona del diari republicà federalista barceloní *El Diluvio.* Aquesta darrera tasca, que ja exercia el maig de 1931, fou un element essencial en l'accés de Fort a la política activa.

Malgrat que no se'n coneixen els passos previs, cal tenir en compte que l'adopció d'un compromís així es tracta més aviat d'un procés d'integració i d'aprenentatge lent, probablement dins d'un grup d'afinitats on s'acaben per identificar interessos comuns i assumint responsabilitats fins al nomenament d'un càrrec. De ben segur que la seva socialització a través de l'esport també hi jugà un paper important a l'hora de decidir fer el pas endavant. Al cap i a la fi, la pràctica esportiva d'aleshores, com ja s'ha esmentat anteriorment, era present a la ciutat i estava fortament vinculada a una idea regeneracionista de la societat i de l'individu a través de l'exercici. A la idea de la construcció de persones noves —en la terminologia de l'època: un home nou— que haurien de ser referents de la societat futura cap a on s'estava avançant. Com assenyalava Eric Hobsbawm, l'esport era un element important en la formació de la nova classe dirigent. Però també hi destacava la seva vinculació a les demandes d'unes classes populars desitjoses de participar en les institucions i a la vida pública. Al capdavall, els darrers anys del segle XIX i fins ben entrat el segle XX, es van caracteritzar per una forta polititzacio de la vida quotidiana.[57]

Per tant, l'interès de Fort per la política cal plantejar-lo més enllà de quan se'n tenen els primers indicis amb el nomenament, el 6 març de 1932, com a membre del Comitè Polític de la Joventut Federal de Tarragona (JF) i cal cercar-lo, també, al seu context vivencial, tant en el seu treball com en el lleure esportiu.

---

56 Josep-Lluís CAROD-ROVIRA. «Joaquim Fort, adéu a un alcalde», Diari de Tarragona, 24 de maig de 1987, p. 13.

57 Eric HOBSBAWN. *La era del Imperio, 1875-1924,* p. 192.

Tarragona, 14 d'abril de 1931

La multitud ciutadana celebra la proclamació de la República a la plaça de la Font.

CIT/A

La JF s'havia constituït el 8 de gener de 1904 com a branca juvenil del Centre Republicà Democràtic Federal (CRDF), el qual procedia de les restes del Partit Republicà Democràtic Federal de Francesc Pi i Margall i havia estat la formació clau del republicanisme tarragoní d'ençà de la seva fundació el març de 1888. El CRDF tingué presència a l'Ajuntament, a les institucions provincials i a les Corts des de 1903, i tingué com a principals dirigents a Marcel·lí Domingo i Ramon Nogués Biset.[58] Tanmateix, al voltant de la Joventut Federal s'hi anaren sumant diferents membres vinculats al CRDF que havien mostrat el seu desacord amb la línia que estava seguint la formació. Era el cas de Josep Vives que, el 1932, rondava la seixantena d'anys.

En aquella assemblea del març de 1932, quan Fort fou nomenat, la JF s'escindia del Centre Republicà per constituir-se en un partit propi. Segons un dels seus dirigents, Josep Franquet, l'escissió venia motivada «*perque la Joventut* [Federal] *desde 20 anys anrere venia lluitan per implanta els principis continguts en el programa de'n Pi i Margall i sempre esta joventut habia tengut la oposició de la gente del centre no pugent realiza les seves aspiracions*».[59] Amb la formació del nou partit, els membres de la JF decidiren adherir-se a Esquerra Republicana de Catalunya, mantenint «*el programa del 22 juny del any 1893* [en realitat de 1894] *amb el ben entès de segir así mentres aquet partit segeisi les formes federalistes aquesta proposició*».[60]

L'escissió, no obstant, es produïa poc després que Marcel·lí Domingo formulés la seva separació d'Esquerra Republicana el gener de 1932. Ateses les desavinences de Domingo amb Francesc Macià en el debat de l'Estatut, aquell encarregà a Ramon Nogués Biset la formació del Partit Republicà Radical Socialista Català (PRRSC), que a la ciutat estigué representat pel CRDF. La posició de Domingo provocà un agrupament de les forces republicanes disposades a disputar l'hegemonia a ERC. És així com sorgí la candidatura tarragonina de la Coalició d'Esquerres Catalanes, una aliança entre el Partit Catalanista Republicà (PCR), el PRRSC i el PSOE que comptà amb l'adhesió del Centre Federal de Tarragona, el Centre Republicà Autonomista de Reus o la Unió Republicana Tortosa.[61]

Segons Josep Sánchez Cervelló, la nova organització de la JF sorgí amb la limitació de no comptar amb representació a l'Ajuntament, ja que la llista unitària republicana que s'havia fet a les eleccions municipals de 1931, integrada per Acció Catalana, Acció Republicana, socialistes i federals es mantingué unida. Cap dels regidors escollits s'integrà a la nova formació. És clar que a favor seu tenien la Generalitat, però la influència que hi tingué la JF es processà a través d'alguns diputats d'ERC al Parlament: Manuel Galés de Valls, Martí Rouret de Móra d'Ebre i Antoni Rovira i Virgili que, tot i ser tarragoní, residia a Barcelona i que romangué al marge de la dinàmica interna del partit a la ciutat.[62]

A la reunió prèvia a les eleccions parlamentàries del novembre de 1932 i amb la vista posada al Congrés Extraordinari d'Esquerra Republicana de Catalunya, els membres de la Joventut Federal decidiren assistir-hi, i Joaquim Fort apuntà que calia exigir-ne el manteniment de «*l'ideari federalista*».[63] Una resolució que s'aprovà junt amb la de Benet Sardà demanant que ERC es comprometés amb els interessos dels obrers.[64] Ambdós requeriments estaven fortament marcats pels debats generals dins el republicanisme que els havien portat fins on es trobaven aleshores. Per una banda, els plantejaments de confrontació dels cercles al voltant de Francesc Macià que havien ocasionat la ruptura amb el marcel·linisme es miraven des de la distància

58 Josep SÁNCHEZ CERVELLÓ. «Panorama del republicanisme tarragoní: el sorgiment d'ERC (1932-1936)».

59 FI. Llibre d'actes de la Joventut Federal de Tarragona, 6 de març de 1932.

60 FI. Llibre d'actes de la Joventut Federal de Tarragona, 6 de març de 1932.

61 Montserrat DUCH. *República, reforma i crisi. El Camp de Tarragona (1931-1936)*, p. 67-68.

62 Josep SÁNCHEZ CERVELLÓ. «Panorama del republicanisme tarragoní: el sorgiment d'ERC (1932-1936)». p. 14.

63 FI. Llibre d'actes de la Joventut Federal de Tarragona, 29 de setembre de 1932.

64 Josep SÁNCHEZ CERVELLÓ. «Panorama del republicanisme tarragoní: el sorgiment d'ERC (1932-1936)». p. 15.

TARRAGONINS

Al possessionar-me de l'Alcaldia de Tarragona, en nom del Govern provisional de la República proclamada avui i per voluntat dels meus companys de Consistori elegits el passat diumenge en magnífic plebiscit, entenc cumplir un deure sagrat expressant el meu agraïment al poble de Tarragona per l'alt exemple de civisme que acaba de donar.

La implantació del nou règim que compta amb la adhesió entusiasta de tota Espanya, no ha de portar dificultats majors si sabem mantenir la pau, l'ordre, la llibertat i la tolerància, fonaments de la veritable Democràcia.

Per amor als ideals i per l'estimació de Tarragona, reclamo de tots el manteniment d'aquestes virtuts. Elles afermaran el govern del poble per al poble i asseguraran el progrès de la Ciutat.

Per la República d'Espanya, per la llibertat de Catalunya i per la glòria i engrandiment de Tarragona, a tots la meva salutació i els meus sincers oferiments.

Tarragona 14 d'Abril de 1931.

L'Alcalde,

PERE LLORET.

Tip. de Torres & Virgili, Impressors — Tarragona

El ban de la primera alcaldia republicana que fou fixat als llocs de consuetut

14 d'abril de 1931
Ban de l'alcalde republicà Pere Lloret saludant la proclamació de la República i la llibertat de Catalunya.
BHMT/A

del que Isidre Molas ha definit com un republicanisme tradicional, predominant a comarques, que se sentia catalanista i federal, per bé que no nacionalista abrandat; però sobretot solidari amb les esquerres que governaven Espanya.[65] Per l'altra, els intents de l'organització Extrema Izquierda Federal que, d'ençà del juliol de 1931, pretenia ser l'oposició d'esquerra a ERC amb un programa de municipalitzacions, nacionalitzacions i de reforma de l'Estat que es proposava connectar amb el projecte sindicalista.[66] Per tant, la connexió amb les demandes obreres havia de garantir-se si el projecte volia seguir endavant i el debat amb les forces republicanes del conjunt de l'Estat mantenir-se, però marcant una dinàmica pròpia des de Catalunya que garantís la formació d'un estat federal.

En la mateixa reunió del 29 de setembre, un dels integrants de la JF, Miquel Galofré, preguntà com estaven les negociacions per presentar-se conjuntament amb el recent fundat Partit Radical Autònom de les Comarques Tarragonines (PRAT). La presidència li respongué que la unió ja estava feta i Fort recalcà que calia garantir l'autonomia de la Joventut dins la coalició. A la qual cosa se li respongué que l'assemblea de la JF seria sobirana i, per tant, arribat el moment, ja es donarien les normes a regir, però que ell, Manuel Galés, era partidari que «*per sobre de coalicions catalanistes deu haver-hi coalicions d'esquerres*».[67] En aquesta mateixa línia es posicionaven les resolucions del Congrés Nacional extraordinari d'ERC del 2 d'octubre, on s'aprovà que el partit concorregués a les eleccions en solitari, al mateix temps que s'autoritzava les federacions regionals a poder establir coalicions amb partits afins, sempre que fossin catalanistes i d'esquerres.[68] A diferència de la de Lleida i la de Girona, les federacions de Tarragona, de Barcelona-circumscripció i de Barcelona-ciutat optaren per presentar-s'hi en coalició. Els tarragonins ho feren amb l'acabat de fundat PRAT, que aglutinava part dels matisos republicans de la província.[69] El centre de la seva activitat era Reus, a la Casa del Poble i el dirigent més significatiu era Jaume Simó i Bofarull. Simó havia trencat amb el Partido Republicano Radical (PRR) d'Alejandro Lerroux per la seva actitud davant l'Estatut i s'autoanomenà «radical autònom». D'aquesta manera, el Comitè Provincial del PRAT, en l'assemblea celebrada a Reus el 24 de juliol de 1932, va acordar significar la seva adhesió a Esquerra Republicana de Catalunya, tot conservant la pròpia entitat com a partit, però seguint-ne l'estratègia marcada.[70] A les eleccions de novembre s'hi presentà en coalició, junt amb la Unió Socialista de Catalunya (USC).

Les eleccions al Parlament de Catalunya del novembre de 1932 foren un fracàs per a la Coalició d'Esquerres Tarragonines, ja que a la província només sortí escollit l'aleshores alcalde de Tarragona, Pere Lloret, com a diputat del PCR. Davant seu sortiren escollits els onze candidats de la coalició vencedora d'ERC-PRAT-USC: sis d'ERC, quatre del PRAT —que s'integraren a la majoria parlamentària: Jaume Simó i Bofarull, Josep Folch, Miquel Cunillera i Gonçal Yvars— i un de la USC: Carles Gerhard. La JF, amb Manuel Galés al capdavant, havia recollit més de 25.000 vots en els comicis. El vallenc era el segon diputat més votat a la província per darrere de Ventura Gassol.[71] Al conjunt de Catalunya, la victòria de la coalició ERC i la USC havia estat aclaparadora en aconseguir seixanta-sis dels vuitanta-cinc escons. S'havia posat de manifest la incapacitat de la Coalició per disputar els vots i de conquerir l'hegemonia del republicanisme malgrat que demostrà el fort arrelament de la candidatura a les ciutats de Tarragona i Tortosa.[72]

La desorientació del conjunt dels partits federalistes a la ciutat —i al conjunt de l'Estat— era notòria. El nu-

65 Isidre MOLAS. «Els corrents d'Esquerra Republicana de Catalunya».

66 Isidre MOLAS. «El partit 'Extrema Izquierda Federal'».

67 FI. Llibre d'actes de la Joventut Federal de Tarragona, 29 de setembre de 1932.

68 *La Humanitat*, 3 d'octubre de 1932.

69 *L'Opinió*, 11 d'octubre de 1932.

70 Maria Dolors IVERN. *Esquerra Republicana de Catalunya (1931-1936)*, volum 1, p. 263.

71 *Butlletí Oficial de la Província de Tarragona*, 23 de novembre de 1932.

72 Joaquim MOLINS. *Elecciones y partidos en Tarragona.*

1 de maig de 1931
Carnet de periodista de Joaquim Fort, corresponsal literari a Tarragona del diari republicà federal de Barcelona *El Diluvio*.
FFA

CARNET DE IDENTIDAD
a favor del periodista
D. Joaquin Fort Gibert
CORRESPONSAL LITERARIO
en TARRAGONA de EL DILUVIO
El Director,
Sociedad Editorial de EL DILUVIO
Barcelona 1.º de Mayo de 1931

cli degà del federalisme a la ciutat, el CRDF, havia estat incapaç de crear una candidatura pròpia a les eleccions de 1932. En lloc d'això, el CRDF, expressió local del marcel·linisme, en tant que adherit al PRRS, s'havia presentat en coalició amb el Partit Catalanista Republicà de l'alcalde de Tarragona Pere Lloret. L'escissió de la JF i els resultats electorals posaven de manifest que existia una feblesa remarcable del fins aleshores nucli dirigent a la ciutat, però també que la doctrina federal havia estat assimilada per altres partits republicans i es constatava la progressiva desaparició en organitzacions a banda.[73]

Amb tot, les eleccions al Parlament suposaren la consolidació d'ERC com a força hegemònica a Tarragona després de triomfar en la seva primera confrontació electoral posterior a la separació de Marcel·lí Domingo. És important destacar, atès el seguiment de la majoria de grups republicans locals, l'arrelament electoral d'ERC cap a nous sectors, probablement mobilitzats ara políticament o d'altres atrets per la posició hegemònica del partit a Catalunya.[74] Les eleccions al Parlament marcaren noves tendències en el comportament electoral en apuntalar un partit en construcció i, per tant, amb certs dèficits de cohesió interna. Un partit que, com a tal, va ser creat entre 1931 i 1932 des del poder, a través de la juxtaposició de grups republicans locals i la incorporació de nous sectors urbans, a partir d'una base social diversa de treballadors industrials, pagesos, botiguers i classes mitjanes.[75]

2.2. Conseller de la ciutat

El 1933 s'inicià amb la formació del nou govern de la Generalitat amb majoria d'Esquerra Republicana de Catalunya, però també amb la primera crisi de l'executiu, que s'allargà fins a la tardor i que evidenciava les desavinences dins la formació republicana. Els desacords entre el paper que havia de desenvolupar el president Macià, si purament institucional o bé executiu, es trobaven a la base del conflicte que oposà al grup de *L'Opinió* amb la resta del partit. En el que es va conèixer, en els termes de l'època, com la «crisi de gener», quan Joan Lluhí dimití de les seves funcions al

73 Isidre MOLAS. *El sistema de partits a Catalunya (1931-1936).*

74 Montserrat DUCH. *República, reforma i crisi. El Camp de Tarragona (1931-1936)*, p. 67-68.

75 Isidre MOLAS. «Els corrents d'Esquerra Republicana de Catalunya», p. 84.

govern, i fins a l'expulsió dels «opinionistes» de dins d'Esquerra Republicana el setembre de 1933, els republicans de comarques es manifestaren més propers al grup de *L'Opinió* que al sector de Macià.[76] Al cap i a la fi, els que havien precipitat la crisi només gaudien de suport entre alguns sectors barcelonins. Tanmateix, a mesura que la crisi es feia més complexa, també ho feia l'establiment de diferents bàndols. Simó i Bofarull va començar a distanciar-se de la majoria parlamentària i a parlar com a «radical autònom». A les eleccions legislatives de 1933 donà suport a la Coalició d'Esquerres Catalanes i, a partir de 1936, amb Miquel Cunillera i Gonçal Yvars, es constituïren, a efectes parlamentaris, com a minoria del PRAT.[77]

Les eleccions al Congrés de Diputats del 19 de novembre de 1933 significaren a Catalunya, tot i la victòria en vots d'ERC, el triomf de la Lliga en escons, gràcies a quedar en primera posició a tres de les cinc circumscripcions: Barcelona-ciutat, Lleida i Tarragona, on només dos escons anaren a parar a ERC davant dels cinc de la coalició d'Unió Ciutadana. La Coalició d'Esquerres Catalanes dirigida per Ramon Nogués Biset i Macià Mallol no va obtenir representació.

Així, a la setmana següent de l'escrutini, Acció Catalana Republicana (ACR) convocà, al seu estatge social, els representants d'Esquerra Republicana i els federals per pactar la futura llista electoral a les municipals de l'any següent. Quedaren d'acord que ACR i ERC tindrien quatre llocs a la candidatura, tres els socialistes i un els radicalsocialistes. Aquest acord fou explicat per Ramon Sanahuja, representant de la JF a la citada reunió, a l'assemblea que es realitzà el 30 de novembre de 1933. Després de diverses reunions on s'apostava per la unió entre el conjunt de les formacions republicanes d'esquerres, es convocava una reunió extraordinària el dia 7 de desembre. El president de la JF, Josep Vives, obrí la sessió assenyalant «*la importància que té el nombrament de regidors puix que cal demostrar que l'Esquerra, la primera vegada que anirá a les eleccions municipals a Tarragona i vagi amb la màxima dignitat*».[78]

El repartiment de llocs a la candidatura que es plantejà en aquesta reunió diferia de l'acord assolit durant el mes anterior amb ACR. S'aprovà que tindrien quatre regidors els federals i radicalsocialistes; quatre, ERC; quatre, Unió Republicana, liderada per l'antic radical Genís Navarro, i un per ACR, que optaria a l'alcaldia. Els representants d'ERC a la candidatura republicana unitària, després d'una votació, foren: Ramon Boronat, 91 vots; Joaquim Fort, 91 vots; Josep Vives, 60 vots; i Josep Franquet, 52 vots.[79]

La llista electoral de la candidatura republicana aplegava les mateixes organitzacions que el 1931, socialistes, federals i ACR, però ara amb un major pes de l'agrupació local d'Esquerra Republicana. Les eleccions havien de confirmar o canviar la tendència de les eleccions generals de novembre de 1933 amb la victòria de la dreta. La campanya es desenvolupà en un clima de bipolarització que significà, segons Molas, «*el primer acte d'aquesta desaparició d'un centre autònom, gràcies a la formació d'una "unió sagrada" en defensa de la República enfront de l'amenaça de l'assalt de la dreta*».[80] Aquesta tendència es ratificà en un míting celebrat al Saló Modern, ubicat al número 33 de la Rambla Nova, on hi participaren entre altres un abrandat Nogués Biset que afirmava que:

> «*és una visió política migrada creure que les eleccions han d'ésser tan sols administratives. Les eleccions de diumenge són eminentment polítiques. Cal que els Municipis que elegeixi Catalunya siguin netament republicans i catalanistes que portin al darrera la massa proletària de la nostra terra* [...] *Cal que diumenge diguin els municipis catalans dirigint-se a la reacció, les frases del gran Joffre en la batalla del Marne: NO PAS-*

76 Joan B. CULLA. *El catalanisme d'Esquerra. Del Grup de «L'Opinió» al Partit Nacionalista Republicà d'Esquerra (1928-1936)*, p. 111-126.

77 Maria Dolors IVERN. *Esquerra Republicana de Catalunya (1931-1936)*, volum 1, p. 264.

78 FI. Llibre d'actes de la Joventut Federal de Tarragona, 7 de desembre de 1933.

79 Josep SÁNCHEZ CERVELLÓ. «Panorama del republicanisme tarragoní: el sorgiment d'ERC (1932-1936)». p. 21.

80 Isidre MOLAS. *Lliga Catalana*, vol. 1, p. 289.

DIARIO DE TARRAGONA

Año LXXVIII.—Núm. 180—Número suelto: 10 ctv.

Redacción y Administración: Calle San Francisco, 14

CATALUNYA PER L'ESTATUT

L'Estatut contra el separatisme

Els agrais

Preparant el triomf

UNA PROPOSTA A LA GENERALITAT

El llibre del foc sagrat de la llibertat de Catalunya

Al devant del referendum

FRASSES LAPIDARIES

L'esperit de la nova Espanya davant l'Estatut

Després d'aquestes paraules, quina pot ésser, avui ciutadans, l'única actitud vostra?

VOTAR L'ESTATUT DE CATALUNYA!

El jovent tarragoní a favor de l'Estatut

DONES TARRAGONINES.

PER CATALUNYA I PER LA RAÇA SOCIAL

Voteu l'Estatut avui, al matí, com més aviat millor

Sardanes

2 d'agost de 1931
Portada del
Diario de Tarragona
en suport a l'aprovació
de l'Estatut de Catalunya
en el dia del referèndum.
BHMT/A

SAREU! Que sigui Catalunya la defensora de la pàtria catalana.»[81]

Una posició bel·ligerant que també havia mostrat la comarcal rabassaire uns dies abans, emfasitzant l'immobilisme i la reacció que fins aleshores els lligaires havien mantingut en allò referent a les demandes pageses de reforma de les condicions laborals al camp i d'accés a la propietat de la terra, i la necessitat d'una victòria republicana:

«*El fuet del teu amo, comença a brunzir. Si Catalunya no imposa una esclatant victoria republicano socialista que redueixi a la mínima expressió l'envantolament dels grans terratinents, caurà altra vegada, amb aquells contractes onerosos de mitgeria i parceria; hauràs d'anar, servilment, als peus del teu amo, a implorar un tros de terra on, regant-la amb la sang del teu front, hi collirràs unes misèries que hauràs encara de compartir, privant-ho als teus fills.*

Davant d'això, la Unió de Rabassaires de Catalunya, acordà en l'Assemblea general, prestar suport a la coalisicó Republicano-Socialista, i totes les organitzacions adherides estan obligades a votar-la; el no fer-ho significa desconèixer tots els avantatges i suport que les esquerres han donat als agricultors, posar-se en contra de llurs interessos i separar-se, automàticament, de les rengleres de la Unió.»[82]

Les eleccions donaren uns resultats clarament favorables a la Coalició d'Esquerres Republicano-Socialista —liderada per ERC, tot i que encapçalada per Pere Lloret, d'ACR— que assolí 5.819 vots (53,6%) i setze regidors, seguida d'Unió Ciutadana —la candidatura liderada per la Lliga—, amb 3.920 vots (36,2%) i vuit regidors.[83] Així doncs, el consistori tarragoní quedava integrat per vuit formacions diferents: dels setze regidors de la majoria, Acció Catalana Republicana, el Centre Federal i Esquerra Republicana, en tenien quatre cadascuna, dos socialistes i dos radicals; i dels vuit regidors de la minoria, la Lliga, en tenia cinc, dos carlins i un independent. El fins aleshores alcalde, Pere Lloret, renovaria el càrrec elegit pel Ple de l'Ajuntament amb disset vots a favor i set en blanc i l'acompanyaren com a tinents d'alcalde Joaquim Fort, David Valle, Josep Nin i Estanislau Salvadó.[84]

Atès el seu recent nomenament, Joaquim Fort fou substituït en el seu càrrec al Comitè Polític de la Joventut Federal, aleshores situada als baixos del número 94 de la Rambla 14 d'Abril (la Rambla Nova).[85] El conegut *sportsman* local de vint-i-set anys accedia a l'equip de govern de la ciutat com a conseller dels departaments de Governació, Mercats i Proveïments i Cementiris.[86] La Secció d'Esports del *Diari de Tarragona*, dirigida per Trifó Bas, no tardà en mostrar la seva:

«[...] *satisfacció de constatar que entre les llistes d'elegits figurin dos noms que corresponen als d'altres tants esportius en actiu.*

Ens referim a Joaquim Fort i Gibert i Francesc Montagut i Buscàs. El primer, remer del Club Nàutic, el qual ha cooperat a conquerir bon nombre dels triomfs que en aquests darrers temps ha assolit el nostre cercle marítim. El segon, element destacat, abans en futbol i suara en hockey, dins el Club Gimnàstic.

Els esportius, que aspirem a què les nostres corporacions públiques mirin amb tota simpatia el desenvolupament dels esports que cooperin a una sana orientació d'aquest mitjà d'enaltiment físic de la raça, saludem cordialment els companys que han merescut l'honor d'una investidura popular tot esperant que des del lloc al qual han estat elevats seguiran treballant per la causa esportiva sense abdicar la representació activa que,

81 «L'important acte polític de divendres», *Diari de Tarragona*, 14 de gener de 1934, p. 1.

82 «La Unió de Rabassaires de Catalunya ha acordat no donar suport sinó a la candidatura Republicana i Socialista», *Diari de Tarragona*, 12 de gener de 1934, p. 1.

83 *Diari de Tarragona*, 16 de gener de 1934.

84 *La Veu de Tarragona*, 20 de gener de 1934.

85 FI. Llibre d'actes de la Joventut Federal de Tarragona, 25 de gener de 1934.

86 AHCT/A. Ajuntament de Tarragona. Llibre d'actes del Ple, 1 de febrer de 1934.

Poblet, gener de 1932

El governador civil de Tarragona, Ramon Noguer i Comet amb la seva esposa i els periodistes de la demarcació —entre els quals, rere seu, Joaquim Fort— que l'obsequiaren amb un banquet al Monestir.

HERMENEGILD VALLVÉ / AHCB (EL DÍA GRÁFICO)

per mèrits contrets, cadascú en la seva especialitat, els correspon.»[87]

Durant el 1934, Fort continuà combinant la tasca política de primera línia amb les seves obligacions amb el Club Nàutic de Tarragona. Junt amb la resta de l'equip d'*outrigger* de vuit amb timoner, es presentaren als Campionats de Catalunya de Rem, on guanyaren el flamant Gran Premi de la Generalitat.[88] Els viatges a Lucerna i a Berlín són una molt bona mostra d'aquest compromís amb l'esport. També convé destacar la seva participació en la presidència d'un «*àpat de companyerisme*» d'un torneig de futbol amateur de caire benèfic entre els components dels «"Vinagrillo's, guac, guac", "Penya Esportiva", "Club Nàutic" i "Descuidats"».[89]

Tanmateix, el desenvolupament de les tasques de conseller de la ciutat foren la seva prioritat. En una entrevista que li feu el corresponsal de *El Diluvio*, Eugeni Duch Salvat, l'agost de 1934 quedaven clares quines eren les prioritats del nou govern municipal:

87 «Esportius als càrrecs públics». *Diari de Tarragona*, 16 de gener de 1934, p. 6.

88 *La Humanitat*, 10 de juliol de 1934.

89 «Carnet d'esports», *Catalònia*, 24 de març de 1936, p. 5.

«BREVE CHARLA CON NUESTRO CORRESPONSAL SEÑOR FORT GIBERT, CONCEJAL - DELEGADO DE GOBERNACIÓN: RESUMEN DE LA LABOR REALIZADA POR EL AYUNTAMIENTO

—A título de resumen ¿qué asuntos o problemas puedo consignar como resultado de la obra realizada por los ediles republicanos de Tarragona?

—Ante todo la solución total del abastecimiento de aguas, asunto que mereció una especialísima atención por parte del concejal-delegado de Sanidad, don José Nin Miret...

—¿No se le nombró hijo adoptivo de Tarragona, a consecuencia del feliz resultado de sus activas gestiones sobre el particular?

—¡Sí! Para resolver este problema se hizo, en 1931, un empréstito de medio millón de pesetas. Y ahora Tarragona cuenta con 3.000 plumas de agua, en tanto que durante la época monárquica sólo disponía de 1.000. A causa de ello, no se han podido establecer o desarrollar en nuestra ciudad varias industrias. Y este año se ha evitado un serio conflicto, puesto que, de no haberse adquirido el pozo de Franqués, habría faltado agua en Tarragona a consecuencia de la persistente sequía que hemos sufrido.

—¡Otros asuntos dignos de mención!

—Anote: Puesta en marcha la fábrica de tabacos que irá ampliándose progresivamente; construcción del nuevo muro de defensa del río Francolí; renovación y ampliación —en más de cuatro kilómetros— de la red de tuberías para agua; construcción —con ayuda económica del Estado— del Paseo Arqueológico; urbanización de los Paseos de Pi y Margall y Saavedra; obras varias en el mercado central; pavimentación de calles, en una superficie de 8.000 metros y construcción de bordillos (3.000 metros); inauguración del monumento de los Mártires de la Independencia, obra maestra del inmortal Julio Antonio, que estaba arrinconada a consecuencia del barullo que armaron los moralistas del antiguo régimen; adquisición de una finca para instalar en la misma el archivo municipal; intensificación del servicio de regos, que llega hasta las más apartadas barriadas; restauración de fachadas de edificios de positivo valor histórico-arqueológico; y, finalmente, todo lo que respecto a cultura le ha referido el compañero señor Salvador.

—¿Y por lo que respecta a proyectos?

—Puede consignar: Creación de una escuela de Bellas Artes, que ha sido ya otorgada por la Generalidad; adquisición y derribo de un edificio existente en la Plaza de Pallol, a fin de contribuir al ensanche y embellecimiento de la misma; compra del baluarte denominado "Fortí Negre", para mejorar el Paseo Arqueológico.

—¡Muy digno de alabanza todo esto! Ahora, lo que me hace falta, compañero Fort Gibert, es informarme de otros asuntos de gran interés, por ejemplo, la situación política, los conflictos sociales, el estado de la cárcel, etc.

De manera, que damos por terminado nuestro diálogo sobre cuestiones de carácter municipal, pues he de ir en busca de materia para otras crónicas relacionadas con tales aspectos de la vida tarraconense.»[90]

El tractament de Fort que en feu Eugeni Duch com a corresponsal no ha de passar per alt. Més enllà de l'esport, Joaquim Fort començà a explorar la seva vessant periodística com articulista al diari barceloní *El Diluvio* a principis de 1931.[91] La família conserva el carnet que l'acredita com a corresponsal literari del rotatiu. El periòdic, d'una dilatada trajectòria iniciada el 1879 i d'una gran circulació, tenia una orientació republicana propera als sectors federalistes i laics. Per tant, no ha de semblar gens estrany que hi participés. Estava dirigit, des de 1916, pel cubà d'ascendència catalana Jaume Claramunt i es focalitzà en la cobertura de notícies al voltant de les lluites d'independència de les colònies espanyoles i el desenvolupament del moviment obrer, especialment a Barcelona.[92]

Malgrat que no es conserven gaires escrits amb la signatura de Fort, sembla que una de les tasques era la d'informar de l'actualitat política de la ciutat. Una actualitat política que treia de la recopilació d'informació diària a la Comissaria Delegada de la Generalitat, un espai de treball que li permeté establir una

90 Eugeni DUCH. «La obra del Ayuntamiento republicano de Tarragona», *El Diluvio*, 9 d'agost de 1934, p. 4.

91 *El Diluvio*, 18 de gener de 1931.

92 Gil TOLL. *El Diluvio, la prensa y la Segunda República.*

FRANQUEIG CONCERTAT

DIARI DE TARRAGONA

ANY LXXXI — NOM. 5 | NUMERO SOLT: 10 CENTIMS | DIVENDRES, 12 de gener del 1934 | REDACCIÓ I ADMINISTRACIÓ: CARRER PLAÇA NOUGUES, 14

ELS DIES I ELS FETS

El balanç de la profitosa obra municipal republicana

En dies anteriors, hem demostrat que l'afirmació feta en aquest mateix lloc que l'obra republicana de millorament ciutadà no és tan sols d'ara, car comença ja en ple periode monàrquic, no era una llosca partidista. Qualsevol ciutadà tarraconí té a l'abast, si no ho recordés o no ho volgués recordar, els medis de comprovar-ho.

Per altra banda no es cap secret que d'ençà que els republicans tarraconins realitzaren una tasca tan nova, tan honrada, tan renovadora i progressiva des de les diverses corporacions públiques i d'una faina ben especial des de la Diputació, degut a les especials circumstàncies que ho concorrien, en arribar les eleccions municipals han estat molts els tarraconins no afectes directament al republicanisme que han donat els seus vots als candidats d'aquest partit. Perquè la seva consciència de ciutadans els ordenava votar, no als que els demanaven el vot en nom del partit per tal de fer dos de l'Ajuntament una tasca partidista en lloc de fer-la tarraconina, sinó als homes que per la seva actuació política honrada, activa i beneficiosa en gran superfície per Tarragona merexien l'apet de tot el cos electoral igualment honrat i idealitzatment abocadat en un ideal de fervent tarraconisme.

¿Qui pot negar, per exemple, que l'actual Conseller en Cap del nostre Ajuntament, Sr. Pere Lloret, ocupà el càrrec pels vots dels seus correligionaris, però també pels de molts ciutadans de dreta que l'esolgueren a la candidatura dretana suprimint alguns dels seus noms? ¿Qui negarà que en ésser elegit Conseller en Cap ho fou amb la simpatia ben manifesta de la gran majoria de la gent de dreta que veiés en el seu brillant historial polític plè de realitats i d'obra positiva una garantia d'afinació intensa, intelligent, fructificadora que no trobaven en altre lloc?

* * *

No cal dir que si els republicans autèntics tarraconins durant la monarquia duguéren a cap una obra admirable de millorament tarraconí, un cop triomfant la República, en trobar-se dintre el govi element, la seva solució els havia de resultar molt més planera i arribar a más positius i simples resultats.

Els republicans, i amb ells el Conseller en Cap, en entrar a l'Ajuntament, es proposàren de treballar interessant per la prosperitat de Tarragona i fer treballar subjectes al mateix ritme activitats, organismes i dependències abans atrofiades i remoloses, degut a l'abandó dels regidors de la municipalitat.

No cal davallar a petits detalls. No cal recordar fil per randa, tota els esforços com de les activitats municipals, des del 14 d'abril endavant. Però per tot, en primer lloc, la solució donada ràpidament a l'assumpte de l'aigua, milloro que ningú no pot apreciar en tota la seva grandiosa importancia, sinó les dones tarraconines que havien passat més de mig segle de veritable calvari i de desesperació, especialment en l'época estival.

Per tal d'escatir en tot el seu valor la importancia immensa d'aquella millora ciutadana que reduí d'un cop en un 50 per cent almenys les feines i preocupacions pròpies de tota mestresa de casa seva, cal recordar, només, la ràbia inèrtil, la fòbia envejosada amb que protegiéren desvirtuar aquell gran triomf republicà els elements afectes a l'antic caciquisme i els extremadretans, llençant calúmnies tan grolleres com la de la suposada insolubilitat de l'aigua del pou Franquès.

El temps s'ha encarat de demostrar el caràcter insidiós d'aquella imputació, car llunyi de patir un res la sanitat pública, és cosa evident que ha millorat — com era d'esperar — en els darrers anys, mercè a l'augment d'higiene ciutadana que segueix invariablement a tot augment de la dotació d'aigua potable.

En menys d'un any, doncs, l'Ajuntament republicà de Tarragona assolí, a satisfacció plena dels ciutadans dignes, la solució d'un problema vital per a la población, que durava de més de 50 anys de lluita, havia estat ja considerat com a impossible. ¿Quin ha d'ésser, doncs, el concepte que mereixi a la ciutadania la gestió del Consell republicà?

No es sinó sol, amb tot i ésser de valor inapreciable, el que dur Tarragona al seu actual Ajuntament. Tots recordem en la forma defectuosa, inacceptable, com deixà el darrer Ajuntament monàrquic, la pavimentació d'alguns vies urbanes. Déu anys no hauríem anat a parar si el Consell municipal tarraconí no hagués obligat al contractista que havia imposat Barrera a remetre en allò possible els grans defectes de la seva obra, alguna dels quals encara estilen, per tal que hom pugui comparar l'obra de pavimentació de tipus dictatorial, amb la que posteriorment ha dut a cap el Consell Republicà sense bombo ni platerets.

Qui recordi l'estat en que es trobaven abans i com es troben ara carrers com el del Gravinetre, Girona, August, Comptes, Plaça de l'Oli, els del barri de pescadors, etc., on no era possible el trànsit sense sentir-se revoltat per l'abundància de bruticia i les molles sectors, hauràn cent vegades l'obra realitzada que, en anar-se complaint, fari de Tarragona d'entre molts pocs seva, una tarada d'argent.

Caldrà parlar d'altres millores ciutadanes realitzades al Mercat Central, on es produeix el miracle de tànser més a dintre que a fora; al Passeig de Pi i Margall, que comptà ara amb mejors i més bells atractius; a la Plaça del Forum, al Passeig de Sarvedra, al Pla de la Seu, on algunes dels monuments medievals que hi existeixen han estat valoritzats degudament, als centres de les platges, a les platges mateixes, a la Plaça de Prim, a la de Corsini, etc., etc.?

Queden, però, encara, altres coses merexedores de comentari, que deixem per a un altre dia.

LLUÍS DE SALVADOR A.

A REMARCAR:

...que Catalunya, ja en este polític es lleuat fa poc a Barcelona, preguntà en referir-se al mitinge de milgrada presidencial republicana de diumenge passat a la Monumental:

"¿Qui és vinent a fer aquesta política de fora a Catalunya?"

...que la resposta, amigos Casellé, és senzilla i clara.

Aquesta banda política de fora vinent a Catalunya a fer-ne un EE el nom que porta ella política subtana de la Lliga, en unió a Castella ha vantat les llibertats nacionals a l'ombra corresponda, per un plat de lentiles o de "chanda".

Què és l'esperanto

Argument pro Esperanto

V

Ara que les contradictories afirmacions que ens llegeixen els intents dels esperantistes i à la regada dels que aprenen l'esperanto en el sentido que collaciòn tot esperanto. Si no és llenitat als nostres esforços i el nostre ideal de algunes coses más que una utopia infantilment. Cal dir només que l'estudi de l'esperanto, delitant a part la seva utilitat internacional, facilita en tots es enterament que la gramàtica i fa un estimul per a la Regulitat en general. Existents polèmiques, remoto a l'Institut Jean-Jacques Rousseau de Ginebra, han permetent l'estudi de l'esperanto per una magnífica gramàtica internacional que, finalment, tenen aquella condició que tots demanen de l'esperanto, fent à utilitat, no tots l'ell gens.

Un fascicle notabilíssim

L'historial de la Festa de Reis a Tarragona

La Comissió Pro Reis d'Orient, amb un acord finalíssim, ha editat per quinzè, per tal de commemorar el 25è aniversari de la seva existència, un interessantíssim fascicle on es expon tot l'historial i existència pagèsies durant un quart de segle, per la Festa i la Cavalcada dels Reis d'Orient, avui tan afectes als nostres costums.

El fascicle dóna una informa perfecta en color, obra, com altres illustracions de l'interior, de l'habitual artista Francesc Cidon, un dels impulsors generosos de la Festa.

Altres ilustracions ilustratives les presenten els diferents grups de la Cavalcada ens obra, ben reunida per cert, del jove artista Sr. Rigoll.

Al fascicle van treballs signats especialment de persones especialitzades en diferents époques entre la festa i altres dades documentals d'interès.

Una cosa singlant hem discutit en la interessant publicació de l'existència en aquesta darrera arya d'un edifici ocupant per milloro barrera ens en la cavalcada en comparades pels diversos dels simpatitzants. ¿No es ofrion arribar entre tots el medi de fer desaparèixer aquest fard, per tal que la Cavalcada de Reis continuïs la seva velada i el seu millorament?

ES DIU QUE EL SENYOR RICO ABELLO SERÀ SUBSTITUÏT AQUESTA SETMANA

Segons "El Sol", el ministre de la Governació està sol·licitant d'este aquesta setmana.

No cal de passar el senyor Martínez Barrio a ocupar la cartera de Governació, s'hi tindrà el senyor Franco cal tens a mans: la cartera de Guerra.

LLISTA Nº 1
ELECCIONS MUNICIPALS

Candidatura de la "Coalició d'Esquerres Republicano-Socialista"

Pere Lloret i Ordeix
Ramon Buronat i Puntons
Josep Nin i Miret
David Valle i Peña
Andreu Gondolbeu i Andreu
Joaquim Fort i Gibert
Jose Floresvi i Garreta
Leandre Santamaria i Revoltós
Estanislau Salvadó i Fortuny
Josep Arana i Esteve
Josep Vives i Terrades
Jaume Recasens i Ralduà
Pere Vicente i Gran
Joan Masalles i Forns
Josep Franquet i Asens
Francesc Montagut i Busetàs

SUPLENTS

FRANCESC CANAGUERAL SEGARRA.
JOSEP ZARAGOZA CURTO.
ANTONI ROCA I ALUJA.
BENET SARDA I VALLESPINOSA.
RICARD FORES I GABELL.
PERVINDRE VALLS I BAS.
LLUIS COCA I SAPERAS.
ANTONI OLIVE I GIBERT.

NOTES ELECTORALS

La Unió de Rabassaires de Catalunya ha acordat no donar suport sinó a la candidatura Republicana i Socialista

Ahir van fer lectura al document que seguèix, la importancia del qual no calderà remarcar i que es una certa garantia la triomf per la coalició d'esquerres:

RABASSAIRES, AGRICULTORS I PETITS PROPIETARIS DE TARRAGONA

No ha escapat a l'alta visió dels dirigents de la "Unió de Rabassaires de Catalunya" la importancia cabdal que tenen per a tots els afiliats les pròximes eleccions; una victòria de les forces esquerranes d'un cop tot el que fins ara hem guanyat i tot el que vingui significar d'avui endavant en avenç sòlidament, per a tots, aquells temps en els quals sols se compta la voluntat clarivoia de l'home.

Coincideix a hores els primers mesos del Parlament catalànet, les diversos, triomfants, impulsos, el seu criteri sols les esquerres, malgades, contenen les altres contrarrevolucionàries desencadenades arres d'Espanya.

¿Qué seria de tu agricultor, si tot pensant a salvar aquells homes que fins ara l'han oprimit i han fet de tu un home sense cultura?

Les esquerres, fent amb la Unió de Rabassaires, de molt amys Rabassaires, les diversos fissures entre representant, han donat, com a resultat, el que vegis en el Parlament: separyol, amagada en el sòlid actual de la unió, els homes conscils que fins ara han estat cèg tots bàsics. ¿Creus tu que aquesta banda, fruita de les nostres divisions, es comportarà per tu d'altra manera que el que han fet fins ara?

El fast del tots ens, amenaça a tothom. El Catalunya creuràs en la pròpia una violenta rèbrica republicana alcalitza que volíssiri y la mànima expressió "revolucionàries dels grans terratenents, cacrà altra vegada, amb aquelle contractes hominos de mitgeria i parceria; barrés d'amar, servitment, als pous del tots amb, a imposar un tros de terra on, regant-la amb la sang del tots fruts, li calinde amo selectes que haurèn vencut de compartir, privant-ho dels tous Fills.

Davant d'això, la Unió de Rabassaires de Catalunya, acordà en l'Assemblea general, prestar suport a la coalició Republicano-Socialista, i totes les organitzacions adherides estan obligades a votar-la; si no fer-ho les activitats denoncierà tots els avantatges i suport que les esquerres han donat als agricultors, posant-se contra de llurs interessos i separant-se, autènticament, de les reivindicacions de la Unió.

Agricultors de Tarragona! Recordeu el que els fiscos d'esquerra han fet per a vosaltres; no podeu girar-vos contra aquells que sòn els vostres promotors i el vostre suport.

Heu de votar la llista núm. 1 com a afiliats que sòn de la Unió de Rabassaires. Si no ho feu avui, estàn contra vostra, contra la vera família i contra Catalunya.

Per la reivindicació de classes.
Pels tous ideals d'esquerra.
Per la Unió de Rabassaires.
Heu de votar la coalició de representants socialistes.

Per la Comarcal Rabassaire de Tarragona. — Pau Miró, president.—Antoni Sols, secretari general.

(Segueixen les Notes electorals a la pàgina següent)

12 de gener de 1934
Portada del *Diario de Tarragona* amb la candidatura de la Coalició d'Esquerres Republicano-Socialista a les eleccions municipals de la qual formava part Joaquim Fort.
BHMT/A

bona relació amb l'aleshores comissari delegat Joan Lluís Pujol i Font que, a finals de juliol d'aquell any, obsequià amb un àpat als periodistes «*que fan informació en aquell Centre oficial*».[93] L'àpat va tenir lloc al cim de la Pena, al terme de Vimbodí, després d'una excursió pels boscos de Poblet i acabà amb una visita a la vila de Prades.

Resseguint la premsa es poden trobar alguns reportatges elaborats per Fort, com aquest de novembre de 1935 sobre les millores en infraestructures i proveïments que s'havien fet a la ciutat d'ençà de l'abril de 1931:

> «*La Tarragona mayormente conocida y divulgada y la más apreciada por sus muchos historiadores, la Tarragona secular, es la de las murallas de cíclopes y piedras doradas, es la de los restos arqueológicos y paseos de encante, es la de los museos, que marcan el paso de la civilizada Roma por la antigua Tarraco, dándole todo el esplendor y brillantez de su época.*
>
> *Pero, con todo y ser estas prendas galardón que admiran, y quizás justamente, envidian muchas ciudades, bueno es poner de relieve que hoy existe otra Tarragona, que no es la de los viajes turísticos, desconocida casi totalmente por los que no viven dentro de su intimidad.*
>
> *Nos referimos a la Tarragona que trabaja, a la que produce, a la que se levanta a las seis de la mañana para dar la tonalidad azul a las calles de la ciudad y puebla nuestras calles en rápido desfile en las horas del descanso del mediodía; nos referimos a la Tarragona industrial, que hoy está en pleno auge después de haber pasado una larga época de inercia y de inactividad.*
>
> *Distintos han sido los factores que han influido en el estancamiento de Tarragona como ciudad industrial.*
>
> *Para nombrar solamente los más importantes citaremos, por una parte, su alejamiento de alguna de las vías rápidas de comunicación, abandonadas un día impúdicamente por los que estaban obligados a velar por los intereses de la ciudad, y, por otra, la falta absoluta de agua.*
>
> *Felizmente, ambos inconvenientes se han visto superados, y hemos contemplado con satisfacción cómo el transporte por carretera, rápido, seguro y hasta en muchos casos económico, ha sustituído con ventaja al ferrocarril, situándonos de lleno dentro de las grandes rutas comerciales para poder obtener la industria, de esta manera, toda la expansión necesaria.*
>
> *El otro factor, la falta absoluta de agua, también ha sido vencido, y ello nos llena de legítimo orgullo, porque representa, no una ventaja adquirida al marchar de acuerdo con el ritmo acelerado de la civilización, sino el esfuerzo y la voluntad de unos hombres elegidos libremente por el pueblo en las ya simbólicas elecciones del 14 de abril, que, dándose cuenta de las necesidades imperiosas de la población, aunaron sus esfuerzos hasta lograr la solución del problema que, a manera de estigma vergonzoso, era dogal que apretaba e impedía a la ciudad su libre desenvolvimiento.*
>
> *Sin embargo, justo es reconocer que, a pesar de dichos inconvenientes, ha crecido en nuestra ciudad inmensamente, de una década a esta parte, la producción industrial.*
>
> *Las fábricas de géneros de punto, las de chocolates, de conglomerados, de productos para el calzado, la elaboración de mostos y las refinerías de azufre, por no citar más que las principales, han perfeccionado sus instalaciones y han incrementado su producción hasta el extremo de llegar a invadir y dominar los principales mercados de la península.*
>
> *Y hoy nos encontramos con un panorama francamente optimista en lo que se refiere al desarrollo de la ciudad y podemos esperar fundadamente que pronto será un hecho el total funcionamiento de la fábrica de tabacos y que llegarán a feliz término los trabajos iniciados para la definitiva implantación de la industria textil, que ya cuenta con algunas instalaciones.*
>
> *Además, es necesario tener en cuenta que nuestro puerto, uno de los mejores del Mediterráneo, está dotado del material más moderno, y, siendo un importantísimo núcleo importador, y a la vez distribuidor de primeras materias, no es aventurado el afirmar que, al amparo de estas condiciones, se desarrollarán en gran escala las industrias químicas, que en España no llegan, de mucho, a la altura deseada, y, una vez establecidas en*

93 «Obsequi als periodistes», *Diari de Tarragona*, 31 de juliol de 1934, p. 5.

Tarragona, octubre de 1934
La plana major del republicanisme del camp de Tarragona al vaixell-presó Manuel Arnús després dels Fets d'Octubre.
D'esquerra a dreta: dempeus, x, Miquel Cunillera, Joaquim Fort, Ramir Ortega, x, Joan Marca, un soldat i x; asseguts, un soldat, Martí Rouret, Amós Ruiz Lecina, Lluís Prunés, Pere Lloret i Joan Borràs; asseguts a terra, Pau Sans i x.
(JOAN MARCA I VALLVERDÚ)

Tarragona, adquirirá nuestra ciudad querida aquel empuje y aquella importancia industrial de que son acreedores sus habitantes por su reconocida laboriosidad.»[94]

2.3. Fer front a l'amenaça feixista

L'arribada dels nazis al poder a Alemanya havia certificat l'amenaça internacional del feixisme com el pas decisiu d'un atac frontal a l'obrerisme i a les institucions democràtiques. Però si l'arribada al poder d'Adolf Hitler el gener de 1933 va encendre els llums d'alarma de les organitzacions obreres i del conjunt d'esquerres liberaldemocràtiques, els esdeveniments polítics de 1934 a Europa van semblar portar-les al paroxisme. A Espanya i Catalunya no faltarien organitzacions que mostressin simpatia pel nazisme, com les reunides sota les sigles de la Confederación Española de Derechas Autónomas (CEDA). La victòria d'aquesta coalició liderada per José María Gil-Robles en els eleccions de novembre de 1933, convertia en possibilitat que l'avenç del feixisme a Europa també fes parada a l'Espanya republicana. Veus notòries de l'esquerra política es preguntaven si només els quedava esperar que arribés l'inevitable o si, al contrari, calia prendre la iniciativa.

La formació de l'Aliança Obrera a Catalunya el desembre de 1933, promoguda per membres del Bloc Obrer i Camperol, va certificar que l'antifeixisme havia calat entre les organitzacions obreres gràcies a la seva capacitat d'empeltar-se en conflictes i interessos locals. Al llarg de 1934 l'antifeixisme anava guanyant terreny, en bona mesura per un cert corrent unitari en les bases de l'obrerisme organitzat i per l'empenta que li havia donat el PSOE al conjunt d'Espanya. El suport a diferents vagues i demandes sobrepassava els interessos sectorials per esdevenir un clam unitari del moviment obrer i de l'esquerra democràtica. El feixisme era l'expressió de l'odi a la democràcia i el parlamentarisme que, a Catalunya, es traduïa en la lluita contra l'autonomisme i el mosaic d'associacions que conformaven la societat civil.

Tanmateix, la guspira va saltar a l'octubre, després de gairebé tot un any de mobilitzacions, a resultes d'una reformulació del Govern de la República. Si bé l'executiu sorgit dels comicis del novembre de 1933 estigué format per la minoria del PRR d'Alejandro Lerroux, la seva tasca revisionista del primer bienni i la inestabilitat política que generava van fer que la supervivència del seu projecte depengués dels vots dels cedistes. El 4 d'octubre de 1934, en una crisi de govern, el grup cedista liderat per Gil-Robles exigí, aquesta vegada, l'accés a carteres ministerials. La CEDA entrava a l'executiu i es materialitzava l'amenaça que l'Aliança Obrera i el conjunt de l'esquerra havien estat tement. O almenys així ho interpretaven.

La reforma del govern va desencadenar, el dia següent, un moviment vaguístic coordinat per l'Aliança Obrera, que va tenir diverses expressions en diferents punts de l'Estat. A Astúries, la insurrecció minera va implantar diverses formes de poder socialista i, a Catalunya, es va entrellaçar l'acció del govern de Lluís Companys, l'estratègia separatista de les Joventuts d'Esquerra Republicana-Estat Català (JEREC) i una insurrecció generalitzada al conjunt del país on les societats pageses hi jugaren un paper fonamental. També a l'Aragó, a las Cinco Villas o a Terol, així com en algunes regions de la Manxa i Andalusia.[95] Al Camp de Tarragona, la vaga tingué el seu centre neuràlgic a la ciutat de Valls i el seu territori immediat. La van protagonitzar la xarxa de societats pageses properes a l'anarcosindicalisme trentista. Tanmateix, a diferència del Penedès, on la Unió de Rabassaires hi aportava el múscul principal, i gairebé majoritari, al Camp de Tarragona i a les Terres de l'Ebre existí una major pluralitat de sensibilitats on, a més dels dos sindicats majoritaris ja esmentats, també s'hi comptaven societats pageses de filiació socialista i republicana.[96]

94 Joaquim FORT. «La nueva Tarragona». *El Diluvio*, 14 de novembre de 1935, p. 15.

95 Marta BIZCARRONDO. *Historia de la UGT. Entre la democracia y la revolución, 1931-1936*, p. 115-142. Una excel·lent visió de conjunt de l'octubre de 1934 més enllà d'Astúries i Catalunya es pot trobar al tercer capítol de: Manel LÓPEZ ESTEVE. *Els Fets del 6 d'Octubre de 1934*, p. 111-145.

96 Manel LÓPEZ ESTEVE. *Els Fets del 6 d'Octubre de 1934*, p. 295-305.

Tarragona, 18 d'abril de 1935

El comissari delegat de la Generalitat a Tarragona surt de la presó de la ciutat en ser-li concedida la presó atenuada al seu domicili de Manresa.

Entre els companys congregats esperant la seva sortida: Francesc Marcet, Ramon Nogués i Biset, Joaquim Fort i Pere Lloret.

AMHM

A la ciutat de Tarragona la vaga es va traduir en la mobilització de piquets que vigilaven el compliment de l'ordre del comitè de l'Aliança Obrera que s'havia constituït a la Casa del Pueblo. Segons la crònica que va publicar uns dies més tard el diari catòlic *La Cruz*, a primera hora del dia «*grupos de afiliados a Alianza Obrera repartieron unas hojas con pie de imprenta cuya publicación había sido autorizada por el Comisario de la Generalidad Sr. Prunés excitando a los obreros a secundar la huelga revolucionaria, para protestar de la constitución del gobierno fascista presidido por el Sr. Lerroux*».[97]

Les ordres del comitè eren que s'impedís l'obertura de botigues i d'establiments amb la finalitat de forçar l'aturada, la qual es va complementar amb la paralització de la circulació ferroviària a Barcelona: «*El tren sevillano quedó también detenido a las cinco de la tarde en esta misma estación y a continuación los trenes procedentes de Lérida*». Malgrat que la situació a la ciutat era pacífica, es va mobilitzar el sometent perquè s'encarregués de vigilar les carreteres i les vies del ferrocarril. «*Los coches eran sometidos a un minucioso registro y sus ocupantes a un interrogatorio muy minucioso. Se daba el caso de que a veces el somatén concedía permiso para continuar el viaje a los coches y acto seguido era revocado por los delegados del Comité revolucionario*».[98]

L'endemà, una quarantena d'homes armats van prendre la central telefònica que estava sota el control de la Comissaria Delegada de la Generalitat des del 4 d'octubre. Tanmateix, el dia 6, el protagonisme va passar a ser dels representants polítics. A la tarda, davant del rumors que a Barcelona s'havia proclamat l'Estat català, un públic nombrós es va concentrar davant de la comissaria de la Generalitat, a la plaça de la Font. S'hissà la bandera estelada i el comissari Lluís Prunés es dirigí al públic argumentant que el caràcter democràtic de la República havia estat desvirtuat amb la constitució del govern Lerroux i que per això calia una actitud radical. Tot seguit, l'alcalde Lloret manifestà que els mateixos que havien proclamat la República tres anys enrere, ara proclamaven el sistema federal per a Espanya. L'acte es va repetir poc després des del balcó de l'Ajuntament. La confusió del moment polític l'acompanyà la indecisió fins que, unes hores més tard, es va conèixer que s'havia declarat l'estat de guerra i que l'autoritat militar es faria càrrec de la direcció de la ciutat.[99]

Segons apuntà la premsa catòlica, en conèixer la notícia, diferents grups de persones es dirigiren als centres polítics i als habitatges per armar-se mentre que la tropa acordonava la zona de la Casa del Pueblo per impedir-ne l'accés. Una secció de metralladores i una companyia de soldats se situà davant del Govern Civil i demanà als assetjats la rendició. A la poca estona fou hissada la bandera blanca i tot seguit foren desarmats i detinguts els guàrdies d'assalt, seguretat i policia, així com el comissari delegat de la Generalitat, Lluís Prunés.

Sense cap mena de resistència, l'endemà al matí, les tropes controlaven el Govern Civil i l'Ajuntament i poc després es procedia a la clausura de les seus de la Casa del Pueblo, el Bloc Obrer i Camperol, el Centre Nacionalista Català i la Joventut Federal. La crida del comandant de la plaça a abandonar la vaga i retornar als llocs de treball es va seguir parcialment, ja que els treballadors portuaris van decidir mantenir-la. Això implicà que la nova autoritat militar dictaminés que fossin esborrats definitivament de les llistes de treball si no es reintegraven a la feina. Poc després fou detingut l'alcalde Pere Lloret i diferents càrrecs públics, als quals se'ls traslladà als vaixells-presó Cabo Cullera i Andalucía.

Amb tot, el dia 8 hi havia convocada una sessió ordinària, que s'obrí sota la presidència accidental de Joaquim Fort, ja que Pere Lloret ja havia estat detingut. Només iniciar-se la sessió es va llegir una nota del comandant militar, que deia:

> «*Para su conocimiento y efectos participole que he resuelto que Vd. asume la Alcaldía-Presidencia del Exmo. Ayuntamiento de esta ciudad cesando en dichas*

97 «Estalla la huelga revolucionaria», *La Cruz*, 10 d'octubre de 1934, p. 1.

98 Ibídem.

99 Ibídem.

8 de febrer de 1936

Míting del Front d'Esquerres, a la Societat Unió Recreativa «La Bombilla» de la Riera de Gaià, en el marc de les eleccions legislatives, amb la participació de Marcel·lí Domingo, Ramon Nogués i Biset, Josep Vila i Cuenca, J. Gilabert, Joaquim Fort i S. Serra.

FI

funciones D. Pedro Lloret Ordeix, para lo cual convocará a este Consistorio en sesión extraordinaria.

Tarragona, 8 de octubre de 1934.

El Tte. Corel. Cmte. Mar. Actal.

Julio de Castro.

Sr. Don J. Fort, primer Teniente de alcalde de esta ciudad.»[100]

A continuació, Joaquim Fort va explicar que havia informat el comandant militar que estava convocat el Ple ordinari i que el considerava suficient per als seus propòsits. Es va despatxar un assumpte de tràmit i, en aixecar-se la sessió, els regidors d'esquerres foren acompanyats a les dependències carceràries. El mateix dia 8 es comptabilitzaven fins a 250 persones detingudes, des de l'alcalde i els consellers del govern de la ciutat —entre els quals Joaquim Fort— fins al comissari delegat de la Generalitat Lluís Prunés i alcaldes i regidors de totes les comarques tarragonines.[101]

A la tarda del dia 9 es constituí l'Ajuntament gestor presidit per Anastasio Ramas, del PRR, amb militants radicals i de la Lliga que, junt amb els tradicionalistes i el Centro Industrial, ja havien fet arribar al nou governador militar la seva adhesió i confiança per haver restaurat l'ordre. En aquesta línia la Cambra de la Propietat Urbana havia iniciat una subscripció pública per a recaptar diners per entregar com a obsequi al governador. Però més enllà de les organitzacions i institucions, no foren poques les persones que s'inscrigueren a les llistes d'Acción Ciudadana, que tenia la finalitat de fer vigilància durant la nit i garantir l'ordre. Malgrat aquest seguidisme d'una part dels veïns de la ciutat, la solidaritat dels pescadors del Serrallo amb els detinguts es feu evident quan posaren les seves barques a disposició dels familiars que volien veure'ls, com Pau Casals que visità el seu germà Lluís, un dels republicans del Vendrell empresonats.[102]

El dia 13 d'octubre arribà al port de Tarragona el torpediner Almirante Valdés, que s'encarregaria de la vigilància dels presos polítics, i el vaixell Manuel Arnús, capaç d'encabir 800 allotjats, al qual serien traslladats tots els detinguts.[103] De les primeres setmanes de l'aïllament carcerari a bord del Manuel Arnús en quedaren un bon gruix de testimonis gràfics a resultes de la tasca del periodista Sebastià Campos, director del diari tortosí *El Pueblo*, que també fou detingut. Les imatges aviat van córrer per la premsa i, el 1935, foren recuperades i compilades junt amb un relat de les pròpies vivències de Campos.[104]

Els pescadors del Serrallo posaren les barques a disposició dels familiars com explicava Antoni Rovira i Virgili a *La Ciutat*, la capçalera que durant els mesos de suspensió governativa va substituir a *La Humanitat*:

«*Tardor del 1934... El vaixell, convertit en presó, és dins el port de Tarragona. Hi ha a bord mig miler de presos: homes de ciutat, de vila i de lloc. I en les hores de visita als presos, llurs familiars i amics s'apleguen al barri marítim tarragoní, aquell barri equivalent a la Barceloneta, designat popularment amb un nom de caire maliciós i humorista: el Serrall.*

Cal anar amb barca per a fer la visita als presos. Una colla de pescadors posen en moviment els gussis i els bots. Hi pugen amb pas insegur els poc avesats a la vida marinera, les dones i els infants. Es marquen a les cares el dolor i la inquietud. El silenci només és trencat pel cop dels rems damunt l'aigua llisa.

Ja és feta la visita. Ja han restat a bord del navili-presó els farcells, els paquets i el record de les entrevistes d'afecte. Les barques tornen al Serrall, desembarquen els passatgers que vénen de bord, i en prenen uns altres que hi van.

Aquells pescadors, que haurien pogut treure de llur feina un jornal ben guanyat, no han volgut cap remuneració. Ells veuen el dolor dels presos i el dolor dels qui els van a veure. Han endevinat la tragèdia de mol-

100 Citat a: Lluís BALART. «L'Ajuntament de Tarragona i la Segona República. Relacions institucionals segons les actes dels plens, 1931-1936», p. 114.

101 *Diari de Tarragona*, 24 d'octubre de 1934.

102 Sebastià CAMPOS. *El 6 d'Octubre a les comarques*, p. 122.

103 Montserrat DUCH. *República, reforma i crisi. El Camp de Tarragona (1931-1936)*, p. 102-103.

104 Sebastià CAMPOS. *El 6 d'Octubre a les comarques.*

FRANQUEIG CONCERTAT

DIARI DE TARRAGONA

ANY LXXXIII.—NUM. 43 NOMBRE SOLT: 15 CENTIMS DIMECRES 19 de febrer del 1936 REDACCIÓ I ADMINISTRACIÓ: CARRER JULIA NOUGUÉS, 38

El triomf de les esquerres es consolida

Gràcies a ell, l'Ajuntament Popular de Tarragona, torna a estar governat pels regidors elegits pels ciutadans

ELS DIES I ELS FETS

El camí que s'ha obert als governs de la República

Darrerament aquesta darrera setmana, els enemics més o menys declarats de la República, en atacar la Constitució i els seus principis, els qualificavem d'extremistes, d'atemptadors als sentiments de la majoria del país. I com a argument de màxima força, addúien el següent:

L'any 1931, la República no va donar totalitat, decidment, pels homes d'ideologia esquerrana, sinó també, per molts ciutadans de dreta. Aquests, si votaren el canvi de Règim, feu confiats que penyiria un to moderat semblant al de la monarquia, però pons les violències dictatorials d'aquell règim autoritari.

Aquesta opinió es va estendre tant, malgrat el fet d'impugnar-la els homes verdaderament republicans i la Premsa republicana —coincidint amb ells— que arribà a influir fins i tot, en l'ànim d'algunes republicans de sensibilitat massa pregoida als planys dels aspectes naturals. I es va arribar a fir a l'enlisment en camp de dreta i en determinat camp republicà, que els homes del blocs gloriós presidit per Azaña, governaven contra la voluntat i els sentiments de la majoria del país.

D'aleshores ençà els governs de la República foren orientats en el sentit de no ferir als sentiments dels que considerava feridors la Constitució i les seves lleis complementàries.

En realitat, doncs, la República tenia plantejat aquest problema, realment bàsic i de gran transcendència: Si la majoria de l'opinió volia una república francament esquerrana i fidel en absolut a l'esperit de la Constitució votada durant el primer bienni o si la majoria del país es declarava ferida en els seus sentiments per aquella Constitució que considerava massa enfrenada i injusta, per tant, la reforma constitucional en un sentit más moderat i menys laic.

Les eleccions del dia 16 han donat aquests darrers, [illegible] afirmant la sevaal problema fonamental. Ens sabem ara no tenir regres al passatge.

La lluita del dia 16 s'ha plantejat en termes tan clars i precisos, que res no ho podien fiser.

D'un costat, el Front Popular ha dit de paraula, ha escrit en manifestos i ha demostrat per la pròpia composició del grup, que lluitava per l'esperit íntegre i inflexible de la Constitució republicana del primer bienni. Amb tots els efectes i conseqüències.

D'altra banda, el front de dretes, proclamà, entre altres coses no tan clares ni precises, un odi contra a la Constitució. I el seu afany de reformar-la.

Hi ha una particularitat a anotar: el Front d'Esquerres no va creure convenient ni necessari precisar concretament el seu punt de vista en matèria de Religió. El contingut de les lleis republicanes era suficient per a marcar l'orientació.

Foren les dretes les que no van considerar suficient fir que anaven contra allò disposat en les lleis de la República, entenent-hi comprès allò que afecta la Religió. Van creure necessari puntualitzar más. Precisar más. I van acabar per fixar en el tema religiós, la força culminant del seu entusiasme combatiu.

Doncs bé: llegeu ací allò que volien saber. Al resultat de la votació cal, doncs, atenir-se. Han triomfat clarament netament, inequívocament les esquerres. La immensa majoria de la voluntat del país ho dit: Volem que Espanya no tingui res sobirà que el poble; res règim, que la República; res llei, que la Constitució d'ara republicana.

El camí, per tant, aparèix ara net. Res i planer per als governants del Front triomfador. Cal emprendre aquest camí decidaràment, ràdicalment, inflexiblement. La sobirania popular i fins el designi providencial, ho volen així. A fets, dreta i esquerra, tan uns com respon ara, ja resolt el problema, altra posició digna i raonable que aquesta: la conformació i l'obediència.

LLUÍS DE SALVADOR A.

A REMARCAR

[illegible]

[illegible] Ja ho sabem que [illegible] «Que no es tracta de que no les vol», sinó que [illegible] que «Que no es tracta que [illegible] i [illegible]

[illegible] Que per fin [illegible] el gran de [illegible] que [illegible] a [illegible] i [illegible] Ja [illegible] fan el [illegible] de [illegible] Ja [illegible] que [illegible] de la [illegible] que [illegible] aquest [illegible] de la [illegible] que [illegible] aquest [illegible]

[illegible] i [illegible] que [illegible] que [illegible] [illegible] [illegible]

tes llars. I no han volgut que els dolors dels altres fossin una ocasió de guanys per a ells.

Tanta gent com hi hagués, ells durien a bord i tornarien a terra. Posarien en moviment, per als curtíssims viatges, tants de bots i de gussis com calgués. I aquesta feina l'han volguda fer de franc. Ajuden a pujar i a baixar els passatgers de pas insegur, i amb la mirada els reconforten. Fan tan a gust la feina, que no senten el córrer de les hores ni el pes dels rems.

Els rems s'han tornat més prims i lleugers a les mans dels pescadors, que senten més fort i més ràpid el batec del cor dins el pit. I és que veuen en la faç i en els ulls de cada passatger i de cada pres el bé que li fa la generositat fraternal d'aquella gent marinera.

Durant tres mesos els pescadors de Tarragona han mogut els rems de llurs barques franques. I no es senten cansats. No cansa mai la bona feina que es fa de gust.

Saben que han contribuït a alleujar uns dolors humans. Saben que han fet un bé, i que els comentaris de llur generositat —molt més valuosa encara moralment que materialment— han florit dins les llars incompletes.

Heus ací un altra noble mostra de fraternitat, una d'aquestes mostres que gairebé mai no trobareu fora de les classes del poble. Els pobres de béns materials són, ben sovint, els qui tenen a l'ànima majors riqueses.

Ens plau guaitar les barques franques que van i vénen pel clos del port. Ens plau guaitar sobretot el moviment dels rems lleugers. Ens sembla que en qualsevol moment els rems han d'alçar-se en l'aire, drets com una asta, i que una ensenya estimada ha de flamejar al capdamunt.»[105]

Després de tres setmanes, Fort fou alliberat sense càrrecs, junt amb quatre tarragonins més i dos veïns de Solivella.[106] A partir d'aleshores, destituït de la seva responsabilitat política, Fort dedicà bona part del seu temps a la secció de rem del Club Nàutic. No obstant això, el compromís amb els presos i els vincles amb el partit es mantingueren. Acabat de tornar dels Campionats de Catalunya de iols i canoes, on els del Nàutic s'havien classificat en segona posició, Fort acompanyà una comissió de membres de *La Humanitat*, presidida per Antoni Rovira i Virgili, en una visita als empresonats el juliol de 1935, aleshores traslladats a les presons de la Torre del Pretori i entre els quals s'hi comptaven l'alcalde Pere Lloret, el batlle de Reus, Josep Borràs, i el comissari delegat de la Generalitat, Lluís Prunés. El reportatge publicat al diari republicà, carregat amb tot luxe de detalls, formava part d'un conjunt d'articles que, segons l'autor, pretenien descriure objectivament les diferents realitats que vivien els presos de les jornades d'octubre. En el cas de Tarragona, situats a Pilats, el propi director assegurava que:

«*ni el local ni altres extrems que podrà comprovar reuneixen les condicions imprescindibles d'higiene i seguretat per a estatjar-hi una cinquantena d'homes que és en l'actualitat el nombre aproximat dels que hi ha entre presos polítics, comuns i socials.*»[107]

I és que:

«*L'interior del castell de Pilats, vist per la part de dins, no desmenteix en absolut l'aspecte terrorífic que té per la de fora, ans al contrari, encara l'augmenta. La planta baixa té unes dimensions aproximades de 30 metres de llargada per 10 d'amplada, i l'alçada al centre de la volta ve a ésser d'uns set metres. Les parets, no caldria ni dir-ho, no presenten senyals d'haver estat mai emblanquinades i tenen els mateixos forats que les exteriors, però a causa de la temperatura estan ocupats per tota mena d'animalons més o menys domèstics.*»[108]

Els presos s'estaven al segon pis, damunt de màrfegues facilitades per la direcció de la presó i sense cap altra cobertura que la facilitada pels familiars. S'hi estaven tancats des de les 8 del vespre fins a les 7 del matí, expliquen, hora en què podien sortir al pati inte-

105 Antoni ROVIRA I VIRGILI. «Les barques franques», *La Ciutat*, 8 de gener de 1935, p. 1.

106 *Diari de Tarragona*, 2 de desembre de 1934.

107 Joaquim VILÀ-BISA. «Presons de Catalunya», *La Humanitat*, 11 de juliol de 1935, p. 12.

108 Ibídem.

Tarragona, 12 d'abril de 1936

Inauguració, a la plaça del Serrallo, d'una placa en homenatge als pescadors del barri marítim pel seu desinteressat suport als presos dels Fets d'Octubre, retinguts al vaixell Manuel Arnús, amb la participació, entre d'altres, del comissari delegat de la Generalitat Lluís Prunés, l'alcalde Pere Lloret i el primer tinent d'alcalde Joaquim Fort.

HERMENEGILD VALLVÉ / CIT/A

rior. Tanmateix no ho feien, ja que, com explica el testimoni, el risc de contagiar-se era elevat. L'alimentació, monòtona i rutinària, es basava:

> «*Al matí, cafè amb llet i un tros de pa, al migdia un plat de fideus i una mena de "cocido", i al vespre un ranxo de patates amb bacallà o bé amb talls de botifarra.*»[109]

2.4. 1936, l'any de l'amnistia

Per a ERC, els efectes dels Fets d'Octubre foren devastadors. No només van quedar detinguts i suspesos dels seus càrrecs el president i els consellers de la Generalitat, també la majoria de quadres territorials, alcaldes i regidors inclosos. A aquesta pèrdua de poder institucional, cal afegir-hi la clausura de les entitats i centres que constituïen el múscul del partit, a més de la suspensió de capçaleres com *La Humanitat*. Paral·lelament, cresqué el desprestigi de l'ala separatista d'ERC, personificada en Josep Dencàs, la qual cosa arruïnà el projecte que dirigia davant l'opinió dels sectors nacionalistes i que aviat va consumar la seva separació de l'estratègia del partit dirigit per Lluís Companys. Com afirmava el que havia estat alcalde de Barcelona, Carles Pi i Sunyer, a finals del 1934 i principis de 1935, «*la profunda commoció soferta i el número de dirigents presos havien forçosament de provocar gran desorientació. A més, quedava encara la resaca de les pugnes polítiques anteriors*».[110] Alliberat el febrer de 1935, Pi i Sunyer s'encarregà, junt amb la nova executiva d'ERC,[111] de reactivar el partit sotmetent-lo al grup parlamentari de Madrid, procurant contenir les faccions centrífugues del sector d'Estat Català i dels partidaris de Companys. Quan el gener de 1936 s'hagueren d'elaborar les llistes per a les eleccions al Congrés dels Diputats amb les candidatures del Front d'Esquerres, només dos membres del sector d'Estat Català, Ventura Gassol i Jaume Aiguader, van quedar al marge de la purga. No hi anà cap membre de les JEREC, malgrat que Pi i Sunyer igualment hagué de enfrontar-se al sector companyista, favorable a incorporar a les llistes candidats de l'atomitzada esquerra obrerista. Dels 41 llocs que formaven les candidatures per majories, 21 van correspondre a ERC (i 2 més a representants de la Unió de Rabassaires que també militaven a ERC), 10 a altres partits de l'esquerra mesocràtica i 8 a formacions obreres, la meitat de les quals a la USC, la qual havia estat aliada des d'abril del 1931. El 16 de febrer el Front d'Esquerres, a Catalunya, conqueria la victòria a les cinc circumscripcions del país amb el 59% dels vots emesos.[112]

Havia guanyat un programa, en paraules de Companys:

> «*concreto, claro, serio, factible, el documento de las izquierdas tiene un inmenso valor, no tan sólo por significar algo nuevo y serio en la política española, sino porque las coincidencias con las fuerzas obreras marcan una nueva época, a tono con las corrientes de Europa y con las necesidades de los actuales tiempos, con un gran sentido de solvencia y de capacidad de gobierno.*
>
> [...]
>
> *En el programa, con el restablecimiento del Estatuto de Cataluña, el desarrollo de los principios autonómicos que la Constitución ampara, la amnistía, la reposición de los funcionarios y readmisión de los obreros despedidos, reparación a las víctimas de los delitos políticos, etc., se establecen una serie de medidas de justicia, inmediatas y urgentes.*
>
> [...]
>
> *Si las derechas tuvieran un poco de sentido común, debieran sentirse apaciguadas por esa ocasión que se ofrece de que las inquietudes obreras, según pacto leal establecido con las izquierdas gubernamentales, procuren la transformación económica, inaplazable y ne-*

109 Ibídem.

110 Carles PI i SUNYER. *La República y la Guerra. Memorias de un político catalán*, p. 295.

111 Humbert Torres, Miquel Santaló, Martí Rouret, Marià Pujolar, Pere Coromines, Hilari Salvadó i Joan Puig i Ferreter.

112 Joan B. CULLA. *Esquerra Republicana de Catalunya, 1931-2021. Una història política*, p. 36-43.

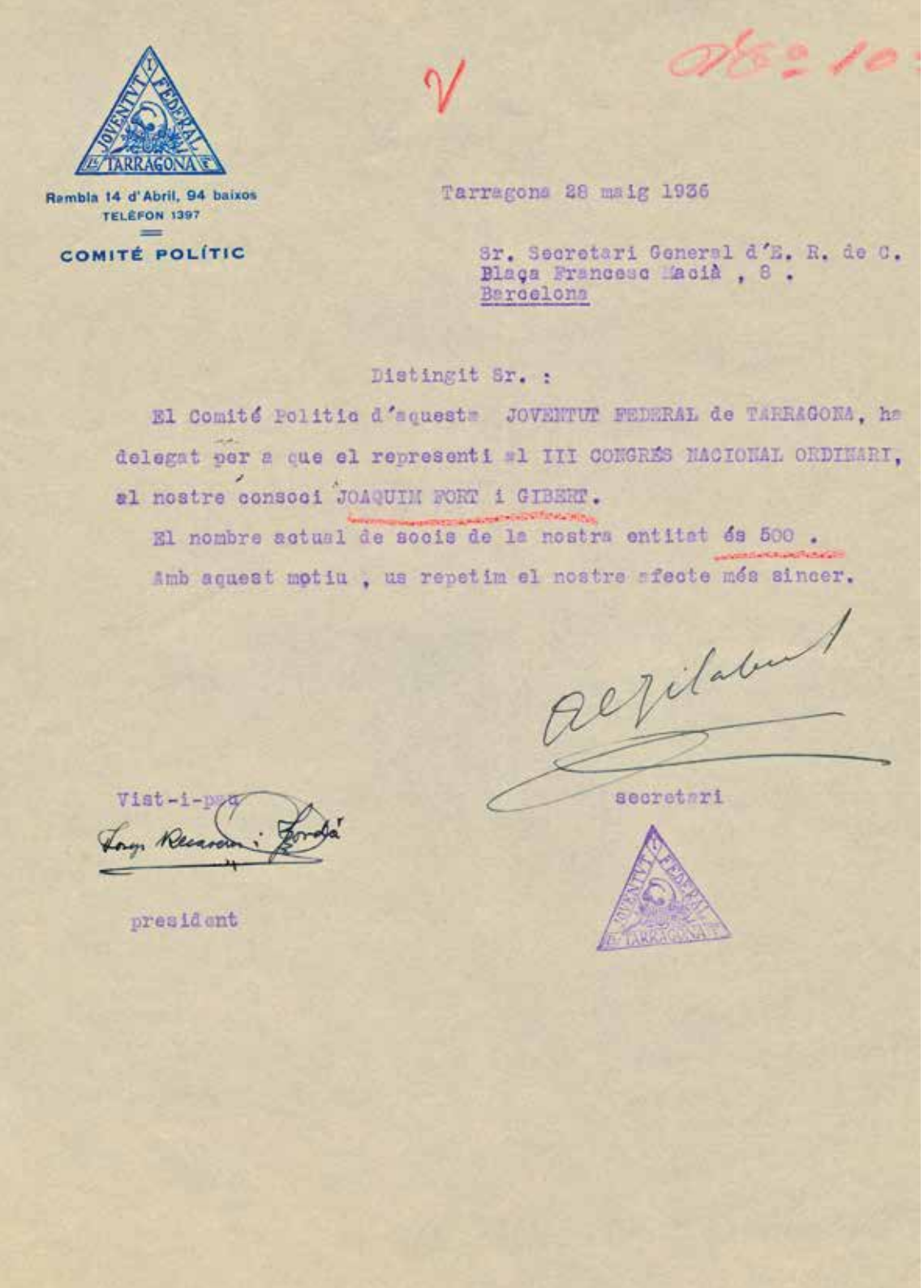

JOVENTUT FEDERAL
TARRAGONA

Rambla 14 d'Abril, 94 baixos
TELÉFON 1397

COMITÉ POLÍTIC

Tarragona 28 maig 1936

Sr. Secretari General d'E. R. de C.
Plaça Francesc Macià , 8 .
Barcelona

Distingit Sr. :

El Comité Politic d'aquesta JOVENTUT FEDERAL de TARRAGONA, ha delegat per a que el representi al III CONGRÉS NACIONAL ORDINARI, al nostre consoci JOAQUIM FORT i GIBERT.

El nombre actual de socis de la nostra entitat és 500 .

Amb aquest motiu , us repetim el nostre afecte més sincer.

secretari

Vist-i-pla

Lluís Recasens i Lorda

president

JOVENTUT FEDERAL
TARRAGONA

28 de maig de 1936
Delegació
del Comitè Polític
de la Joventut Federal
de Tarragona
a favor de Joaquim Fort
per a la seva representació
al 3r Congrés Nacional
d'Esquerra Republicana.
FI

cesaria, por el camino de la evolución. Pero los reaccionarios españoles son fanáticos y no pueden superar sus concepciones ni su ambición de privilegio, de dominación y de autoritarismo. Prefieren castigar a los humildes hasta desesperarles. Por eso el programa que comentamos les saca de quicio y ya no pueden contenerse. No comprenden, no quieren comprender, el gran servicio que las izquierdas republicanas hacen a la paz de la República. No comprenden que las izquierdas, firmes, como es su deber, en el mantenimiento de sus ideales, ponen un gran sentido de responsabilidad en todos sus actos.»[113]

La celebració de l'amnistia del 21 de febrer de 1936 suposà grans mobilitzacions a la majoria de ciutats espanyoles. A Tarragona es reuní una munió de gent dirigida pels representants dels partits d'esquerres. La mobilització circulà per diferents carrers i en arribar a la Rambla, «*augmentà extraordinàriament, fins al punt que emplenava en tota la seva extensió el carrer d'Àngel Guimerà i Portalet. En arribar a la Plaça de la República, hi havia enfront de l'Ajuntament més d'un miler de ciutadans que esperaven la manifestació i la van acollir amb grans aplaudiments*».[114] Allà, l'alcalde Lloret, que havia pres possessió del càrrec el dia 18 junt amb la resta de consellers cessats, clogué l'acte amb un parlament envoltat de visques, on reafirmà les paraules de Manuel Azaña sobre el compromís amb el programa del Front Popular.

L'acció del govern municipal aviat va posar-se en marxa amb l'objectiu de garantir-ne la continuïtat, ja que, des del dia 18, els membres de la gestora havien dimitit en bloc sense la possibilitat de garantir una transferència dels càrrecs.[115] De la mateixa manera actuaren els membres de l'executiu espanyol presidit per Manuel Portela Valladares quan, el 19 de febrer, presentaren la seva dimissió conjunta a Niceto Alcalá-Zamora. A partir d'aleshores, malgrat la continuïtat del projecte, l'acció del govern municipal es veuria condicionada per la realització del nou programa avalat per les urnes. S'aplicaria de manera contemporitzadora per evitar la reacció d'una dreta que cada vegada s'allunyava més de la República democràtica.

Aquesta *entente cordiale* entre ERC i la Lliga Catalana de Francesc Cambó es faria evident a nivell nacional amb l'aplicació de la Llei de contractes de conreu, esmenada pel govern de la República, sense que es retornessin els fruits reclamats als propietaris pels rabassaires després dels Fets d'Octubre de 1934. Les pressions de Joan Comorera (USC) junt amb el sindicat pagès a favor del retorn de la collita i la negativa de l'executiu per reclamar-la, portaren els socialistes a abandonar el govern català el maig següent. Però malgrat els intents de conciliació, per a la Lliga —i per al conjunt de les dretes espanyoles— la derrota del febrer suposava un punt de no retorn: el final de la visió accidentalista d'una República, la «*del 14 d'Abril havia d'ésser una República per a tots i no ho ha estat. Procurem que ara ho sigui. I si no, borrem del nostre calendari aquesta data i no celebrem amb músiques i saraus una joia que encara no podem sentir pura i diàfana com voldríem.* [...] *Acatàrem un dia els catòlics el règim constituït seguint els dictats de l'Església que així ho aconsella sempre*».[116]

Pel que fa a nivell municipal, a Tarragona, el trasbals arribà a l'abril. El dia 12, amb motiu del cinquè aniversari de la proclamació de la Segona República, l'Ajuntament de la ciutat organitzà un acte central de la festa: la col·locació de la primera pedra al moll de pescadors. En aquell mateix acte, s'aprofità per homenatjar els pescadors del Serrallo pel seu comportament amb els detinguts del vaixell Manuel Arnús.[117] Tanmateix, a l'acte, acompanyats per l'alcalde Pere Lloret, hi assistiren els representants de l'Església a Tarragona, i

113 «Els articles de Lluís Companys. El sentit de responsabilitat de les esquerres», *La Humanitat*, 23 de gener de 1936, p. 1. *La Humanitat* reproduí aquest text del president Companys, que havia estat publicat en castellà dos dies abans, el 21 de gener, al diari de València *El Mercantil Valenciano.*

114 «La manifestació d'ahir», *Diari de Tarragona*, 21 de febrer de 1936, p. 2.

115 *Catalònia*, 18 de febrer de 1936.

116 «Editorial. El 14 d'abril», *Catalònia,* 14 d'abril de 1934, p. 1.

117 «Els actes celebrats a honor dels pescadors del Barri marítim, constitueix una demostració de gratitud popular», *Diari de Tarragona,* 14 d'abril de 1934, p. 1.

La Canonja, 7 de juny de 1936
El conseller de Cultura, Ventura Gassol, i el comissari delegat de la Generalitat a Tarragona, Joaquim Fort, amb el mestre Josep Gols, en l'acte d'homenatge al músic i compositor celebrat al teatre de l'Orfeó Canongí.
OC

amb ells el bisbe Borràs, la qual cosa va molestar a algunes forces d'esquerres. La posició anticlerical dels socis de govern sobrepassà a Lloret, que va prendre la decisió de distanciar-se del càrrec. El dia 16, Lloret no acudí al despatx municipal, la qual cosa semblava confirmar, segons la premsa:

> «*els rumors que s'han escampat per la població en el sentit de què havia presentat la dimissió del seu càrrec.*
>
> *Els periodistes, en fer l'acostumada visita a l'Ajuntament, han estat rebuts pel primer tinent d'alcalde senyor Fort, el qual ha dit que degut als incidents d'ahir, ha presentat la dimissió del seu càrrec l'alcalde senyor Lloret, i que ell, d'una manera accidental, ocuparia aquell lloc fins que es designés el nou alcalde.*»[118]

Els vaivens s'allargaren fins a principis de maig, quan al plenari de l'Ajuntament es va llegir una nota de Lloret on presentava la seva dimissió irrevocable amb l'objectiu d'evitar una moció de censura per part de les forces del Front d'Esquerres.[119] En aquell mateix plenari, però, a proposta del conseller Josep Arana, es va posposar l'acceptació de la dimissió fins a la propera sessió.[120] Mentrestant, la premsa pressionava. El 13 de maig, *Catalònia*, rotatiu de llarga tirada a la ciutat, obria amb un editorial que instava a resoldre l'interinatge de l'alcaldia:

> «*Amb tots els respectes per la persona que ocupa accidentalment l'Alcaldia, de l'obra del qual no tenim res a dir, ja que tampoc no ha donat gaires motius a ésser jutjada, hem de parlar avui d'aquesta qüestió que creiem inajornable, malgrat l'actitud dels regidors que deixaren damunt la taula la dimissió del senyor Lloret.*
>
> *Ahir (el dilluns) es va celebrar una reunió en la qual sembla que es va tractar extensament d'aquesta qüestió. No direm que siguin certs els pronòstics que nosaltres vam fer, però sí que hem de manifestar el disgust de la majoria dels ciutadans de què els plets interns de partit s'hagin de ventilar deixant la ciutat d'aquesta manera que està ara, car si bé el senyor Fort no sabem pas que l'hagi abandonada, ni per ell ni per ningú ha d'oferir gaires al·licients aquesta interinitat de poder que es tradueix en interinitats administratives.*
>
> *No volem endinsar-nos en les qüestions polítiques que concorren en el cas. Per a nosaltres i per a la majoria dels ciutadans, el senyor Lloret ha dimitit i la seva dimissió ha estat acceptada. Per altres, les recents paraules del senyor Martí Esteve a Tarragona, reconeixent-lo com alcalde legítim, volen dir que la Generalitat no està d'acord amb aquesta dimissió. A veure, doncs, si d'una vegada es posen d'acord els partits en pugna i torna el senyor Lloret o es queda el senyor Fort o en fan un altre. Però passar més temps amb interinitats és una cosa funesta.*
>
> *El nostre propòsit no és censurar altra cosa que l'estancament d'activitats administratives que comporta aquest allargassament d'una situació que no treu cap a res. Ara mateix, ens ha donat l'Alcaldia una nota de la qual es desprèn que es tornarà a parlar de l'afer de l'enllumenat públic; altrament, l'Ajuntament té un pla d'urbanitzacions i altres projectes a resoldre immediatament; n'hi ha d'altres dels quals s'ha mig parlat, però que esperen torn i molt temem que es facin eterns I un d'ells creiem que és d'urgent necessitat: el dels bombers. Ara ve el temps en el qual, per les condicions climatològiques, els incendis són més freqüents, i el cos de bombers continuarà de la manera que està sense vies de millorar-se ni d'ésser dotat dels elements necessaris per a complir com cal el seu comès.*
>
> *Hi ha una colla de coses, doncs, que no admeten dilacions i si les lluites internes traspuen a fora, si les divisions de partits han de repercutir a l'Alcaldia, creiem que fóra mesura de seny que el senyor alcalde interí posés el càrrec a la disposició del Comissari de la Generalitat, i aquest, d'acord amb el Govern de Catalunya, resolgués aviat aquesta anòmala situació. I si el senyor Lloret o els seus volen i dolen, si el senyor Fort es troba lligat per aquestes qüestions d'interinitat, si ha de tornar a passar un altre ple com l'anterior, que cada regidor tiri pel seu cantó i procurin fer alguna tasca profitosa per la ciutat, sinó, el seu prestigi quedarà molt*

118 «El senyor Lloret ha dimitit», *Catalònia*, 16 d'abril de 1936, p. 1.

119 Jordi PIQUÉ. «Pere Lloret i Ordeix. L'alcalde republicà de Tarragona», p. 65-93.

120 AHCT/A. Llibre d'actes del Ple, 4 de maig de 1936.

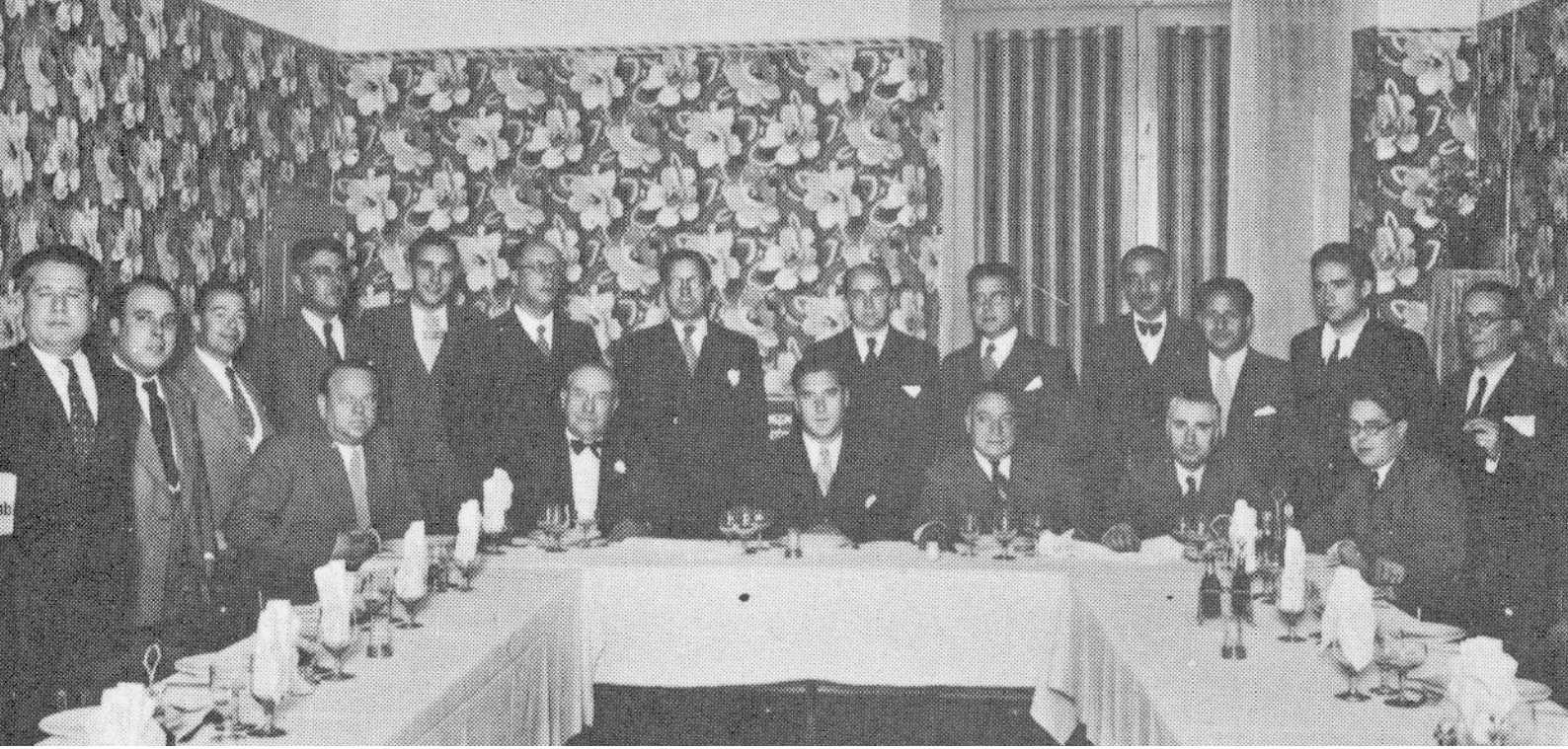

Cambrils, 18 de juny de 1936

Banquet d'homenatge a l'alcalde Joaquim Fort, per part dels seus excompanys periodistes de la premsa tarragonina. D'esquerra a dreta: dempeus, Pervindre Valls, Francesc Fortuny, Salvador Maset, Joan Tuset, Josep Recasens, Josep Pagès, Enric Dalmau, Josep Tomàs, Trifó Bas, Isidor Guerrero, Manuel Cardona, Josep Cusidó i Enric Deulonder; asseguts, Magí Gonzàlez, Modest Dalmau, Joaquim Fort, Timoteu Zanny, Manuel Miró i Esteve Busquets. (TARRAGONA I LA SEVA PREMSA. 1900-1980. VOLUM 2)

malparat i el que és més greu, la ciutat restarà eternament desemparada, que és el pitjor que li pot passar.»[121]

Finalment, el 20 de maig, i malgrat que hi hagué consellers que s'hi van oposar, s'acceptà la dimissió de Lloret i es proposà Joaquim Fort com a candidat a l'alcaldia. Aquell mateix dia Fort seria escollit delegat al 3r Congrés Nacional d'ERC per la Joventut Federal.[122] El Congrés, inicialment plantejat per celebrar-se el 30 de maig i l'1 de juny a Terrassa, es va ajornar fins el 18 i 19 de juliol a Barcelona. El conclave estava cridat a ser transcendental per a la formació republicana, que havia de convertir ERC en «*l'instrument polític àgil, estructural, responsable i eficaç que Catalunya necessita*». Això no obstant, l'aixecament militar va forçar-ne la suspensió.[123]

L'elecció de Fort com alcalde de la ciutat va estar carregada d'entrebancs. El 28 de maig no es va poder celebrar la sessió per manca de quòrum; el dia 30 va obtenir onze vots, insuficients en no constituir la majoria absoluta; l'1 de juny, altra vegada, mancava el quòrum i el dia 3 obtingué deu vots, que tornaven a ser in-

121 «La qüestió de l'alcaldia és un plet que s'ha de resoldre aviat», *Catalònia*, 13 de maig de 1936, p. 1.

122 *La Humanitat*, 21 de maig de 1936.

123 Maria Dolors IVERN. *Esquerra Republicana de Catalunya (1931-1936)*, volum 2, p. 203-206.

suficients. Va haver d'esperar, finalment, al 8 de juny per ser elegit alcalde, gràcies als onze vots favorables dels regidors pertanyents a les organitzacions del Front d'Esquerres, que aquest cop sí que constituïen majoria absoluta, davant l'absència dels representants de la Lliga Catalana.[124]

L'endemà, el *Diari de Tarragona* recollia una crònica de la presa de possessió de Fort com alcalde:

> «*El senyor Fort pren la paraula fent constar la seva emoció en ésser elegit per al càrrec d'alcalde que no pot negar l'emplena de joia malgrat no ignorar les responsabilitats que li imposa. Diu que està disposat a convertir en realitat les obligacions de l'Ajuntament que són les de servir a les aspiracions del Front Popular d'Esquerres que els va enlairar a aquest lloc. Dedica unes paraules als companys de majoria absents, esperant que voldran tot seguit ocupar el seu lloc compartint amb llur col·laboració, que estima necessària per a desenvolupar la tasca que ha de donar satisfacció al poble. Dona gràcies per la confiança que se li ha palesat i demana a tots l'ajut per tal de convertir en realitat les aspiracions populars.*
>
> *El senyor Salvadó, per la minoria federal, felicita l'alcalde, del que espera que sabrà realitzar la tasca que la majoria d'esquerra de la ciutat espera. Diu també que l'obra de l'Ajuntament no és la de Lloret ahir, Fort avui o el que pugui ésser demà, sinó la que possibiliti la realització de les aspiracions esquerranes del poble. Hem de recórrer un camí imposat per la voluntat del poble i ho hem de fer de pressa i amb seguretat. Acaba dirigint paraules de congratulació a l'alcalde oferint-li el suport de la minoria.*
>
> *El senyor Valle, en nom de la minoria socialista, es felicita de l'elecció del senyor Fort ja que té la seguretat que complirà amb el seu deure. La tasca de l'Ajuntament de Tarragona, no és la d'un home, ni la d'un partit, sinó d'un poble, i creu que per part de tots hi ha d'haver l'abnegació necessària per a fer les obres i els fets que en benefici del poble s'han de realitzar tot seguit. Es refereix a les minories absents, adés les d'oposició, invitant-les a ocupar els seus llocs, puix que ho estima necessari per a obtenir la unitat d'acció de l'Ajuntament. Es mostra satisfet de què un home en plena joventut ocupi el lloc destacat de l'Alcaldia de Tarragona, ja que de la joventut, tot reconeixent els mèrits dels homes de l'edat madura, cal esperar moltíssim en favor dels nous ideals.*»[125]

També diaris de tirada nacional com *La Humanitat* se'n feien ressò:

> «*El nomenament d'Alcalde recaigut al que fins ara havia estat conseller regidor de Governació, ha estat acollit per la població amb molta simpatia, puix que tothom atorga a Joaquim Fort, la capacitat, el patriotisme i la joventut necessàries per a exercir el càrrec amb el dinamisme que necessita l'hora present.*
>
> *Els tarragonins tindrem per Alcalde un tarragoní cent per cent i un consegüent republicà de tota la vida que des de la seva infantesa milità a les rengleres federals, i després passà amb el conjunt d'esquerrans que sentien l'enfervoriment per al President Macià a fundar la Joventut Federal d'E.R. de C. a Tarragona que debutà a la lluita política amb la famosa victòria de les eleccions a diputats per Catalunya de l'any 1932.*
>
> *Joaquim Fort que és nascut de les arrels del poble és també un periodista i a més un esportiu admirable, puix que es campió d'Espanya diferents vegades de rem en quins mitjans és apreciat i admirat per tothom.*
>
> *En aquests moments els tarragonins solament li desitgem que el coratge i la voluntat que ell ha esmerçat victoriosament en les diferents activitats de la seva vida les posi al servei de la ciutat perquè Tarragona pugui seguir la volada que té presa, i pot tenir per ben segur que mai no li faltarà ni l'amor ni la confiança dels tarragonins.*
>
> *—Ahir va celebrar-se el darrer Ple municipal en el qual es preveia l'elecció de l'Alcalde.*
>
> *Després de la votació que donava per elegit per ocupar el setial d'honor al senyor Joaquim Fort, aquest amb sentides paraules remarcià als regidors la confian-*

124 AHCT/A. Llibre d'actes del Ple, 28 i 30 de maig; 1, 3, 6 i 8 de juny de 1936.

125 «Sessió del Ple Municipal», *Diari de Tarragona*, 9 de juny de 1936, p. 3.

Tarragona, 21 de juny de 1936
El conseller de Cultura Ventura Gassol, a l'Ajuntament de la ciutat,
obrint la 5a Assemblea de la Federació Espanyola dels Sindicats d'Iniciativa,
en presència de l'alcalde Joaquim Fort i el director general d'Administració Local de la Generalitat
Pere Lloret.
HERMENEGILD VALLVÉ / AGA

ça que havien dipositat en ell dient que en tot moment voldria fer-se digne d'aquesta confiança al qual efecte esmerçaria tota la seva voluntat i energia per dur endavant l'arranjament dels problemes que té plantejats l'Ajuntament i perquè fossin un fet els projectes en pla d'execució.

Els caps de les minories del Partit República d'Esquerra i Socialista, senyors Salvadó i Batlle s'oferiren al nou alcalde en nom dels partits respectius i li prometeren que en tot moment seran al seu costat per a donar impuls a les necessitats de l'hora present.

Després d'aprovar-se diferents afers de tràmit en el període de precs i preguntes el senyor Montagut s'interessà per una millora de l'evacuació de les aigües residuals sota el tema del qual prengueren la paraula els senyors Nin, Floresví, Valle i l'alcalde que resumí.»[126]

Tanmateix, el càrrec de l'alcaldia anava acompanyat d'altres responsabilitats que superaven el marc estrictament municipal. Uns dies abans, després d'haver estat escollit candidat a l'alcaldia i complir les funcions d'alcalde accidental, Fort rebé una altra notícia des de la Generalitat: el president Companys havia signat un decret on el nomenava comissari delegat interí de la Generalitat a Tarragona, en substitució de Lluís Prunés, el qual havia estat nomenat conseller d'Economia i Agricultura de la Generalitat, després de la dimissió de Joan Comorera.[127] El següent càrrec també vingué sobrevingut quan el 19 de juny se li encarregava que adoptés interinament les funcions de delegat d'Ordre Públic de la circumscripció. Així, a començaments de l'estiu de 1936, les forces d'ordre públic de les comarques tarragonines estaven sota les ordres de Joaquim Fort, que compaginava els càrrecs territorials amb l'alcaldia de Tarragona. El govern no l'alliberà de la responsabilitat d'ordre públic fins el 2 de juliol, quan fou nomenat Francesc Detrell, agent de segona del Cos d'Investigació i Vigilància, com a nou delegat d'Ordre Públic de Tarragona.[128] Més endavant, el 20 de juliol, un decret de Presidència nomenava Lluís Mestres com a comissari delegat de la Generalitat en substitució de Fort, que passà a dedicar-se exclusivament a l'alcaldia de la ciutat.[129]

Durant aquest període de dos mesos en què Fort acumulà sobtadament diversos càrrecs de responsabilitat, la seva tasca tant política com esportiva fou ben nodrida. En la mateixa setmana del seu posicionament com a candidat a l'alcaldia davant la dimissió de Lloret, Fort rebé l'encàrrec, junt amb l'encara comissari delegat Prunés, d'engegar els treballs de reparació de la muralla romana al conjunt del passeig Arqueològic. El conseller Gassol els havia donat el vistiplau per tal d'evitar més danys al patrimoni després l'ensulsiada que hi havia hagut uns dies enrere a l'alçada de l'escorxador.[130] Ja com a alcalde electe, Fort impulsà definitivament les obres d'ampliació del grup escolar Saavedra gràcies a la concessió d'una ajuda de 194.000 pessetes rebuda del govern de la República.[131] Però el seu primer acte públic com a comissari delegat interí de la Generalitat fou el 7 de juny, en l'homenatge al compositor Josep Gols, a l'Orfeó Canongí, presidit pel conseller de Cultura Ventura Gassol.[132]

Més enllà de la vida política, en cap moment va abandonar la competició de rem sota les sigles del Club Nàutic de la ciutat. Recent nomenat alcalde, Fort fou convocat amb l'equip d'*outriggers* al trofeu President Macià i el 14 de juny ho feia en les dues categories de quatre i vuit remers al Campionat de Catalunya.[133] Aquesta capacitat fou lloada en diverses ocasions pels que havien estat els seus companys en tasques periodístiques, com el sopar que l'oferiren a la Societat «El Porvenir» de Cambrils:

126 «Ha estat elegit alcalde de Tarragona el senyor Joaquim Fort, d'ER de C», *La Humanitat,* 10 de juny de 1936, p. 4.

127 *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya*, 29 de maig de 1936.

128 *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya*, 2 de juliol de 1936.

129 Jordi PIQUÉ. *La crisi a la rereguarda. Revolució i Guerra Civil a Tarragona (1936-1939)*, p. 109.

130 *La Humanitat*, 21 de maig de 1936.

131 *El Nervión*, 9 de juny de 1936.

132 *Diari de Tarragona*, 9 de juny de 1936.

133 *Catalònia*, 13 de maig de 1936.

Tarragona, 21 de juny de 1936

Estand de la Generalitat de Catalunya a l'Exposició Nacional de Turisme instal·lada a l'Escola de Treball en el marc de la 5a Assemblea de la Federació Espanyola dels Sindicats d'Iniciativa.

D'esquerra a dreta, entre d'altres: Joaquim Fort, Esperança Galofré, Ventura Gassol i Pere Lloret.

HERMENEGILD VALLVÉ / CIT/A

«Anit a Cambrils, l'Associació de la Premsa de Tarragona oferí un banquet d'homenatge al seu company Joaquim Fort, amb motiu d'haver estat nomenat alcalde d'aquesta ciutat..

Al sopar hi assistiren els senyors Timoteu Zanuy, President de l'Associació, Tuset, Miró Esplugues, Modest i Enric Dalmau, Busquets-Moles, Guerrero, Gonzàlez, Deulonder, Tomàs, Bas, Fortuny, Mas, Cusidó Vallvè, Recasens, Valls, Cardona i Pagès, i s'hi adheriren els senyors Ignasi Castellví, Josep Mª Melendres, Peñarrubia, Josep Roca i Gil Vernet.

A l'hora dels postres, enmig de gran animació, es trameté un telegrama al President honorari de l'Associació senyor Ramon Noguer i Comet, redactat en els següents termes:

"Reunits periodistes platja Cambrils, fraternal àpat dedicat company Fort per nomenament alcalde, en nom assistents saludem al President Honorari. — Zanuy, President."

Es obvi remarcar que aquest àpat de companyonia transcorregué enmig de gran animació i amb la més cordial camaraderia.

Per molts anys!»[134]

El 29 de juny se celebrà el Campionat de Catalunya de Rem al port de Tarragona. Aquesta vegada, però, Joaquim Fort no hi assistí com a esportista, sinó com a alcalde i comissari delegat de la Generalitat en un acte on:

«Puede decirse que el pueblo deportista tarraconense se abocó materialmente en los muelles y en las terrazas del Club Náutico para presenciar el desarrollo de estos campeonatos regionales. Pero en donde era mayor la afluencia de público fue en el Club Náutico. Puede decirse que en sus amplias terrazas se dio cita lo mejor de la sociedad tarraconense, confirmando una vez más el interés que siente por este bello deporte remístico.

También todas las autoridades tarraconenses acudieron al Náutico y entre ellas recordamos a don Joaquín Fort, Comisario de la Generalidad y alcalde de Tarragona.»[135]

2.5. Cal seguir diversificant l'economia de la ciutat

El 21 de juny de 1936, el conseller de Cultura Ventura Gassol inaugurava, al Saló de Plens de l'Ajuntament de Tarragona, la cinquena Assemblea de la Federació Espanyola de Sindicats d'Iniciativa i Turisme. Obsequiats pel Gremi d'Hotelers amb un còctel, es donava el tret de sortida a l'Exposició Nacional de Turisme, situada a l'Escola del Treball. A l'acte hi havien assistit representants de diferents entitats promotores del turisme de tota Espanya aprofitant la celebració de l'assemblea, presidida per Francesc Vidal Sureda, de la federació mallorquina. A l'acte hi intervingueren Ventura Gassol i Joaquim Fort, que destacaren la importància de celebrar-lo en una ciutat com Tarragona, ja que esdeveniments «*d'aquesta mena faciliten el coneixement i la comprensió i fa que els homes, en conèixer-se, s'estimin*».[136]

L'esdeveniment havia sigut una proposició del Sindicat d'Iniciativa i Turisme (SIT) de Tarragona. Fundat el 1921, era l'entitat continuadora de la Societat d'Atracció de Forasters i Turistes de Tarragona —creada el 1910— i tenia per objectiu facilitar tots els mitjans possibles als forasters, perquè poguessin conèixer les belleses naturals i artístiques arqueològiques de Tarragona i estiguessin informats dels hostatges, els itineraris, les vies de comunicació, entre d'altres dades d'interès. Per poder portar endavant aquest projecte, la societat demanaria mesures de millora a les institucions, controlaria el bon funcionament de les empreses, elaboraria un material de promoció turística, promouria l'activitat excursionista i faria tot allò que fes més agradable i atractiva la vinguda dels turistes. La idea de crear una entitat d'aquesta mena, com ja tenien altres poblacions com Barcelona, havia sorgit dels plantejaments del conseller

134 «L'Associació de la Premsa ofereix un banquet al senyor Fort», *Catalònia*, 18 de juny de 1936, p. 1 i 4.

135 «Remo. Ayer tarde en Tarragona», *El Mundo Deportivo*, 29 de juny de 1936, p. 5.

136 «V Assemblea de la Federació Espanyola de Sindicats d'Iniciativa i Turisme», *Catalònia*, 23 de juny de 1936, p. 1.

Tarragona, 21 de juny de 1936
Estand del Sindicat de Turisme de Tarragona
a l'Exposició Nacional de Turisme instal·lada a l'Escola de Treball
en el marc de la 5a Assemblea de la Federació Espanyola dels Sindicats d'Iniciativa.
D'esquerra a dreta, entre d'altres: Joaquim Fort, Ventura Gassol i Esperança Galofré.
HERMENEGILD VALLVÉ / CIT/A

de la ciutat Rafel Montes i la iniciativa del també conseller Ignasi Balcells, que fomentà la constitució d'una comissió d'estudi per valorar les propostes. En aquesta comissió hi intervingueren tant les autoritats municipals com ciutadans a títol personal. Amb la constitució del SIT arribaren les primers adhesions, entre les quals cal destacar la de Salvador de Samà, marquès de Marianao, com a president de l'Asociación Nacional de Fomento del Turismo. Aquesta mateixa entitat, en un acte celebrat el 4 de març de 1910 a la seu del Reial Automòbil Club de Catalunya, acordà centrar els seus objectius en la construcció d'un Circuit Nacional de Turisme.[137] Dit d'una altra manera: la construcció d'un gran nombre de carreteres que fomentessin els viatges amb automòbil i animessin l'atracció de turistes.[138]

En aquest sentit, la necessitat de millores d'infraestructura i de transports foren elements fonamentals per al SIT i, des dels seus inicis, participà i influencià en la millora viària del Camp de Tarragona. Exemple d'això n'és l'arranjament de la carretera Castelló-Tarragona a l'alçada de Vila-seca, que es contemplà com un assumpte de primera necessitat turística el juliol de 1930.

Més enllà de les infraestructures, però, la recerca de contingut per promoure'l turísticament fou una inquietud visible des de la formació del SIT. El patrimoni, la cultura i la natura foren les principals línies de treball. El SIT de Tarragona col·laborava habitualment amb les iniciatives de promoció i les demandes de material escrit i gràfic solien ser recurrents, especialment per als treballs de difusió, com per exemple, el novembre de 1931 sobre el monument dedicat «Als Herois de 1811», de Julio Antonio.[139] Amb tot, l'aposta pel turisme a Tarragona, fomentada en part per aquest tipus de lobbys, era buscar l'obertura d'un mercat del sector terciari en una ciutat bolcada a l'activitat portuària i l'economia d'un territori circumdant, el Camp de Tarragona, eminentment agrària i especialitzada en el conreu de la vinya, a excepció de la ciutat de Reus amb un pes

21-29 de juny de 1936

Cartell de la 1a Exposició de Turisme celebrada a Tarragona.

BHMT/A

137 *Diari de Tarragona*, 2 de desembre de 1910.

138 Antoni VIVES. *Història del Sindicat d'Iniciativa i Turisme de Tarragona (1910-2010).*

139 Ibídem, p. 95.

Tarragona, 21 de juny de 1936

Exposició Nacional de Turisme instal·lada a l'Escola de Treball
en el marc de la 5a Assemblea de la Federació Espanyola dels Sindicats d'Iniciativa.
D'esquerra a dreta, entre d'altres: Joaquim Fort, Ventura Gassol, Esperança Galofré i Pere Lloret.
HERMENEGILD VALLVÉ / CIT/A

important de les indústries de transformació vinícola i tèxtil. Però més enllà d'això, el turisme buscà promocionar una de les identitats territorials fins al paroxisme, convertir-la en singular perquè identifiqués el territori amb una marca atractiva i senzilla d'explotar econòmicament. Per al cas de Tarragona en destacaren, especialment, les evidències del passat romà de la ciutat. Una de les primeres iniciatives al voltant d'aquest passat fou la petició a l'Ajuntament de Tarragona perquè, aprofitant els coneixements de la Reial Societat Arqueològica Tarraconense, es col·loquessin plaques identificatives dels diversos monuments per facilitar-ne el coneixement a la població. Però el patrimoni no fou l'únic element promocionat. Al llarg de la dècada de 1920 i, especialment, durant la primera meitat de la dècada de 1930, es va desenvolupar la difusió turística de la ciutat de Tarragona amb l'edició de nous fullets, sovint en diferents idiomes, on també s'hi incorporaven les platges i el clima de la costa tarragonina com un atractiu turístic.

Els elements festius també s'utilitzaren. Una mostra en són les cartelleres de promoció vinculades als actes de la Setmana Santa tarragonina. Tot i així, en una ciutat que al llarg de les dècades anteriors no havia tingut una estabilitat demogràfica i els fluxos migratoris havien estat constants, era difícil trobar un pòsit festiu popular. Malgrat això, el gener de 1931, i a iniciativa del Patronato Nacional del Turismo, s'acordà crear una assemblea d'associacions locals que tingués cura de treballar i fomentar aquest tipus de festivitats. En aquesta mateixa línia, l'any següent, es creà una comissió permanent de festes. D'entre aquestes primeres iniciatives en sorgí una de vinculada a la comunitat de ferroviaris de la ciutat, bona part d'ells d'origen valencià, els quals proposaren la plantada de falles. La proposta, rebuda amb els braços oberts, tenia l'objectiu de bastir un ninot, però al seu voltant s'aixecà un programa d'activitats culturals vinculades al País Valencià per al dia de Sant Joan de 1933. El *Diari de Tarragona*, i el seu director Lluís de Salvador, es van abocar a promocionar la festa amb entrevistes i reportatges. Es va encarregar al mestre faller Adolf Ariño la construcció d'una falla que representava l'estació central de ferrocarril, la qual ja es desitjava situada fora de la línia de la costa. Les falles foren tot un èxit i se'n plantaren els anys següents, fins a 1936, a la plaça Prim, la Rambla 14 d'abril i la plaça dels Carros —aleshores de Francesc Macià— signades per mestres fallers com Vicent Canet, Rafael Raga o Pau Llorca, entre altres.

Les falles aviat es rebatejaren com a pires perquè no fossin vistes com a «*imitacions servils de les famoses falles valencianes, ans una cosa naturalitzada entre nosaltres i amb arrels indubtables en els més antics costums dels nostres avis*».[140] L'Oficina Municipal de Turisme, i a través d'ella la premsa local, sempre les va promocionar com una festa «*de profunda rel tradicional i potser pagana a tot el llevant peninsular, en el que tenen d'exaltació del ritus del foc. Festa, també, de fort sentit cultural, car ha sabut convertir en una manifestació artística allò que fa pocs anys no tenia el més petit caire de preocupació estètica*».[141] Tanmateix, la nova atracció evidenciava la creació d'una nova tradició a la ciutat de Tarragona que reinventava la pròpia a partir d'elements forans per situar-se com una identitat regional més dins la identitat espanyola. Això es va posar en evidència arran de la festa de 1936, quan les autoritats intentaren «*limitar la sàtira a un simbolisme que fa perdre part del seu valor anecdòtic*».[142] Tanmateix, aquesta construcció d'identitat nascuda de la iniciativa popular però dirigida per les esferes del poder econòmic i polític de la ciutat aviat entrà en disputa, atès el seu component satíric. Hi hagué conflicte entre les identitats populars i la identitat normativa que volgué traslladar la classe dominant de la ciutat.[143]

Amb tot, les falles donaren la benvinguda a la 1a Exposició Nacional de Turisme. Una reproducció de l'Arc

140 «Els dies i els fets. La difusió dels valors tarragonins», *Diari de Tarragona*, 20 de juny de 1934.

141 «Les nostres informacions. Què seran les pires romanes d'enguany?», *Diari de Tarragona*, 16 de maig de 1936, p. 1.

142 «Les falles de les Falles», *Catalònia*, 23 de juny de 1936, p. 1.

143 Sobre aquestes qüestions cal tenir en compte les investigacions en curs a la Universitat de Barcelona sobre les identitats nacionals i de gènere en les representacions turístiques de la identitat tarragonina. Cf. Carlota VIDAL. «Masculinidades en disputa a través del espacio público. El caso del Monumento de los Desnudos de Tarragona».

Tarragona, 21 de juny de 1936

5a Assemblea de la Federació Espanyola dels Sindicats d'Iniciativa.

D'esquerra a dreta, entre d'altres: Pere Lloret, Joaquim Fort, Ventura Gassol, Esperança Galofré i Ramon Boronat.

HERMENEGILD VALLVÉ / CIT/A

de Berà de la mateixa escala que l'original obria l'accés a l'exposició que s'inaugurà el 21 de juny de 1936 a l'Escola del Treball. Formada per estands de diferents territoris de Catalunya, el País Valencià, les Illes Balears i de la resta d'Espanya, també s'hi podien visitar galeries de les entitats de la ciutat, com el Club Nàutic de Tarragona, i de les mateixes organitzacions promotores de l'acte, com el Patronato Nacional del Turismo. I fins i tot de companyies aèries com Air France i Lufthansa.

Altres països també instal·laren aparadors, com Alemanya que «*ha portat també una sèrie de fotografies de gran importància turística i una quantitat crescuda de material de propaganda tramesa directament i redactada en català*».[144] Amb un estand dedicat als Jocs Olímpics de Berlín que s'inaugurarien l'1 d'agost següent, «*presidit per una reproducció de la ja famosa campana olímpica*».[145]

La Generalitat de Catalunya hi era present amb un parell de sales on hi presentà uns mapes «*sobre el pla de noves carreteres d'interès turístic*», promoguts pel departament d'Obres Públiques, i un altre de les Oficines de Turisme, on es podien admirar «*unes bones ampliacions fotogràfiques de monuments i paisatges catalans i unes remarcables pintures de Moneny*» i un «*diorama de Fontanals sobre Sitges, tractat en forma estilitzada*». Per últim, l'aparador del SIT es trobava en una espai central de l'exposició. Ple de diorames sobre els diferents projectes urbanístics de la ciutat de Tarragona, en destacava el de les obres del port o l'enjardinament del fòrum de la colònia romana, així com la projecció de noves infraestructures per a la façana marítima, com «*el projecte del transbordador aeri de la platja del Miracle*». Tot i així, la manca de pes de les innovacions tècniques i arquitectòniques sobtava davant de la projecció turística desmesurada de les evidències arqueològiques de la ciutat. Un reclam indiscutible per al turista, com reconeixia la premsa, que eclipsava la:

«*Tarragona moderna, agradosa al visitant, ben diferent, per sort, d'aquella ciutat grisa i ensopida del segle XIX que esperen trobar molts dels viatgers nacionals i estrangers quan arriben ací per primera vegada.*

[...] *És per això que creiem manca en les instal·lacions de Tarragona, una secció dedicada a la ciutat moderna i a les belleses paisatgístiques dels seus encontorns, on hi ha latents, al nostre entendre, un món de possibilitats turístiques que no hem sabut encara explotar com ho han fet Sitges, Mallorca, Eiviça, S'Agaró, Alacant, Màlaga, Niça, Cannes, Capri, etc., etc.*»[146]

144 «Sindicat d'Iniciativa. Els treballs per a la propera Exposició de Turisme», *Catalònia*, 18 de juny de 1936, p. 2.

145 «La I Exposició de Turisme de Tarragona», *Diari de Tarragona*, 26 de juny de 1936, p. 1-2.

146 Ibídem.

DIARI DE TARRAGONA

ANY LXXXIII.—NUM. 178. NUMERO SOLT: 15 CENTIMS DIUMENGE 26 de juliol de 1936 REDACCIÓ I ADMINISTRACIÓ: CARRER JULIA NOGUERA, 18

ELS DIES I ELS FETS

Cal consolidar i mantenir el triomf amb la normalitat

Ens sembla molt satisfactòria la normalitat com es desenvolupa, passada la commoció dels primers moments, la vida de la ciutat. I una cosa que també, perquè constituïm un bon simptoma, la forma ràpida com han reaccionat, da vetes, fins al punt que, durant la major part del dia, si no fossin les patrulles de policies d'ofiques i els "autos" armats que circulen en servei de vigilància, res no faria suposar que vivim en plena situació de desenvolupament d'una guerra civil.

Tarragona, la immensa majoria dels seus fills i estadants, estan identificats en tot i per tot, amb la causa de l'ordre republicà i no desitjen altra cosa que continuar aquella que volien portar-hi amb la participació subversiva la vida del país i amb ella la de Tarragona, que Tarragona, per voluntat dels ciutadans, donchem totalment del moviment subversiu, imposa a fets la normalitat republicana i el respecte a les lleis que d'ensen de la soberanía popular.

Es, que tant, inútil, totalment inútil, que ningú intenti forçosa abandonar aquesta posició digna que correspon als homes dignes, amants de l'ordre i de la justícia.

Tot allò que es faci en aquest sentit, ens ho ha de procurar fer els dirigents del Front Popular i Rera delitis colaboradors en aquest sentit d'assumir la amenaçó d'ordre, de seguretat ciutadana que es respira a Tarragona, ens consolidar i engrandir el triomf de splendidament assolit fins ara. Els perturbadors, els provocadors de la subversió, allò que volen per mantenir la moral de molt desanimada dels seus, es demostrar-los que la commoció continua i que ja aquo element actiu, enemic, pera, son suficients per perturbar l'ordre i la pau republicana, posant-les en constant perill.

No fem xisal, i diuen el que diuen, perquè tenen la seguretat plena que ben pun tot retorni plenament a la normalitat, ells qui amaren ells creuen en convencerem de l'engany en que [illegible] que al carrer i a les arres no hi ha res autoritzat [illegible] la del Front Popular.

[illegible] del vetent. Ha de seguir [illegible] Ha de seguir [illegible] ens ho ha de procurar fer els dirigents del Front Popular [illegible]

1936-1938
Al servei de la ciutat

3

3.1. L'alcalde milicià

El 17 de juliol del 1936, els militars revoltats contra la República presidida per Manuel Azaña van donar el cop d'estat que va iniciar la Guerra Civil de gairebé mil dies. El cop, que passaria a liderar ben aviat Francisco Franco, va suposar la divisió del país en dos bàndols: els republicans, encapçalats pel govern legítim, i els revoltats, que s'havien alçat contra el govern. L'alçament va donar inici a un dels episodis més sagnants de la història d'Espanya.

Els primers dies de la guerra, els republicans es van veure sorpresos per la rapidesa amb què els revoltats s'havien apoderat de gran part del territori espanyol. Tot i això, van aconseguir mantenir el control de Madrid, Barcelona i altres ciutats importants, cosa que els va permetre seguir lluitant.

A la rereguarda republicana, els primers mesos de la guerra es van caracteritzar per una gran incertesa i confusió. El govern republicà va haver de bregar amb una sèrie de problemes interns, com ara la manca d'unitat entre els diferents partits polítics i la manca d'experiència en la gestió d'una guerra. A més, el govern republicà va haver d'afrontar una sèrie de desafiaments, com ara la manca d'armament i l'escassedat de recursos.

Alhora, en els primers mesos de la guerra es va produir una gran mobilització popular. La població civil es va unir a la lluita contra els revoltats, i milers de persones es van allistar a les milícies populars que es van formar per defensar el govern legítim.

El dia 16 de juliol, Joaquim Fort, encara delegat d'Ordre Públic de la Generalitat a Tarragona, fou informat que durant els dies previs a la caserna de la ciutat «*alguns militars, després declarats facciosos, extremaren les seves activitats. Els pocs amics de confiança que teníem al regiment ens donaven informacions prou reveladores de com es minava la sedició dins la caserna*».[147] En una entrevista publicada el juliol de 1937 a *Llibertat*, Joaquim Fort recordava que, en assabentar-se de les activitats deslleials d'alguns militars, es traslladà:

147 «Els homes d'ERC, Joaquim Fort. El 19 de juliol a Tarragona», *Llibertat*, 22 de juliol de 1937, p. 1.

Letux, setembre de 1936
Joaquim Fort, alcalde de Tarragona (ERC) al front d'Aragó, amb Martí (CNT), Juncosa (POUM) i Tarragó (JSUC) envoltats de milicians tarragonins i dos canons presos als facciosos en prendre el mont El Lobo.
IISG

«a la Comandància Militar per tal de parlar amb el coronel Angel Martínez Peñalver. Ell es mostrà disposat a defensar el règim constituït, però uns militars que després foren condemnats a mort pel Tribunal Popular pressionaven fortament al coronel. Per suggestions dels elements que constituïen el Front d'Esquerres s'aconseguí la separació del cos d'un dels oficials més perillosos i la vigilància més estreta dels altres.»[148]

A instàncies del mateix Fort, el coronel Martínez Peñalver retingué en el seu propi domicili, durant tota la nit, al capità Josep Sentís i al tinent Hermini Ródenas.[149]

El dia 19, en conèixer-se les primeres notícies del cop militar, els diaris tarragonins obrien les seves pàgines amb la notícia, tot advertint de la manca d'informació publicada amb l'objectiu de no estendre rumors ni falses veritats. «*El Govern domina la situació. Forces de terra, mar i aire, lleials al Govern, es disposen a sufocar el moviment subversiu*»,[150] remarcaven els titulars. I és que els missatges dels dirigents polítics cap a la població eren de calma, ja que, com recollia *Catalònia*, després de reunir-se amb la premsa Fort afirmava «*que no tenia cap notícia d'interès i que la tranquil·litat a les comarques era absoluta*».[151]

Ara bé, i com no podia ser d'una altra manera, la situació era confusa. Una prova d'això és el telegrama enviat el 20 de juliol per Joaquim Fort al president de la Generalitat de Catalunya: «*És indispensable que el General de Divisió dongui ordres concretes al coronel de Tarragona per evitar pressions d'alguns elements perillosos i contraris al règim que hi ha entre l'oficialitat*».[152] Tres minuts més tard, el comissari de la Generalitat n'enviava un altre on manifestava que regnava la tranquil·litat absoluta a la ciutat, tot i que afegia un insegur «*per ara*»: «*Tarragona no s'ha alterat en el més mínim la tranquil·litat, estant en continues relacions amb autoritats militars que, per ara, continuen fidels al govern*».[153]

Tanmateix, en municipis com Vilalba dels Arcs, alguns elements propers al carlisme s'havien armat dirigits pel rector de la parròquia i el capitost carlista de la comarca. En d'altres, com Tortosa, es reuniren a l'espera que el capità de la Guàrdia Civil els entregués armes per sumar-se a la insurrecció, que s'hi negà.[154] Amb tot, la situació en aquests municipis sembla que no va preocupar excessivament les autoritats de la Generalitat, que consideraven molt més amenaçador per a Catalunya el triomf de la insurrecció militar a Saragossa i a una part d'Aragó. Per això, des de Barcelona, el comissari de Defensa de la Generalitat envià a Fort un telegrama, el 21 de juliol, en què li deia:

«convé urgentment donar ordre a Flix perquè privin, de la manera que sigui, que pugui passar cap tren militar procedent de Saragossa cap a Barcelona, encara que s'hagin de destruir els ponts i les carreteres. Aquestes ordres s'han de donar també a Gandesa i llocs d'entrada a Catalunya per les comarques tarragonines. Per fer això heu de mobilitzar tots els elements que us facin falta, fins i tot la Guàrdia Civil si ho creieu convenient. Quan tingueu això disposat ho comunicareu aquí, a Governació, pel mateix conducte telegràfic.»[155]

Immediatament Fort es comunicava amb l'Ajuntament de Gandesa, que estava encapçalat per un alcalde d'ERC, Vicent Soro. Allí, la mitjanit del 19 de juliol, els milicians es concentraren amb l'objectiu de controlar les comunicacions tant terrestres com telefòniques i telegràfiques, i de cercar el compromís de la Guàrdia Ci-

148 Ibídem.

149 Jordi PIQUÉ. *La crisi a la rereguarda. Revolució i Guerra Civil a Tarragona (1936-1939)*, p. 27.

150 *Diari de Tarragona*, 19 de juliol de 1936, p. 5.

151 «Manifestacions de l'alcalde i comissari interí de la Generalitat», *Catalònia*, 19 de juliol de 1936, p. 2.

152 ADT. Expedients de Governació. Citat a: Jordi PIQUÉ. *La crisi a la rereguarda. Revolució i Guerra Civil a Tarragona (1936-1939)*, p. 35.

153 Ibídem.

154 Josep SÁNCHEZ CERVELLÓ. *Conflicte i violència a l'Ebre. De Napoleó a Franco*, p. 366-369.

155 AHN. «Gandesa, Causa General. Lligall 145-1», p. 65. Citat per: Josep SÁNCHEZ CERVELLÓ. «Entre el perill feixista i les divergències republicanes: la Guerra Civil a les Terres de l'Ebre», p. 33.

Letux, setembre de 1936
Joaquim Fort, alcalde de Tarragona, amb milicians tarragonins
en l'arribada de l'automòbil-correu que portava correspondència al front.
IISG

vil, que acordà, davant la situació, mantenir-se fidel al govern republicà, tot col·laborant amb el comitè local.

A Tarragona, de la mateixa manera que havia passat a Tortosa, un grup de carlins es reuniren al Camp de Mart a fi de pressionar les autoritats militars i el Regiment Almansa número 15 perquè es revoltessin. Fos per les notícies rebudes des de Barcelona sobre el fracàs del cop o bé per les depuracions fetes els dies previs a la caserna i el compromís dels militars tarragonins amb l'ordre republicà, és ben conegut que la guarnició de la plaça mai declarà l'estat de guerra ni se sumà a la revolta. De fet, el regiment fou una de les poques unitats militars de Catalunya que es mantingué fidel a la República i que es posà sota les ordres de la Generalitat. Consegüentment, la negativa dels militars provocà que els rebels concentrats al Camp de Mart s'acabessin dissolent i que alguns retornessin cap a les respectives poblacions d'origen la matinada del dia 20. Tanmateix alguns d'ells romangueren a la ciutat i foren detinguts per la policia. En un pis deshabitat de la plaça Prim foren sorpresos onze tradicionalistes de Valls i en el Centre Tradicionalista de Tarragona deu homes més de militància carlina o falangista.[156] Sens dubte, que els militars de Tarragona no es revoltessin i que el cop a Barcelona no triomfés, facilità que l'ordre a la ciutat no s'alterés el més mínim. Semblava, com titulava a la portada *Catalònia,* que «*LA DESFETA DEL FEIXISME»* i «*el restabliment de la normalitat*» eren un fet consumat.[157]

Tanmateix, a la zona de l'Ebre la situació era molt diferent. A Vilalba dels Arcs, el dia 21, els milicians foren rebuts a trets pels aquarterats a la vila, resultant-ne un intercanvi que acabà amb setze morts a l'acte i una vintena de detinguts, que foren executats pels milicians durant les setmanes posteriors.[158] A la zona baixa del curs del riu Ebre la violència va servir per fer-se amb el control de la zona. La pugna va acabar el 25 de juliol amb una victòria miliciana a l'enfrontament que tingué lloc a Calaceit entre elements d'extrema dreta de la zona i les columnes procedents de Reus i Tarragona. Es tractava de l'expedició que el dia anterior havia sortit «*de la nostra ciutat cap a Saragossa a lluitar contra els feixistes*».[159] La componien sis centúries formades per soldats del regiment Almansa número 15, una companyia de guàrdies civils, mitja companyia de carrabiners i milicians d'Esquerra Republicana, la CNT, la FAI, el PSUC i el POUM. El cap militar era el tinent-coronel Martínez Peñalver i el comissari polític Manuel Galés, diputat tarragoní d'ERC.

En el trajecte entre Reus i Tarragona, acompanyaren els expedicionaris en Joaquim Fort i Lluís Mestres, el nou titular de la Comissaria Delegada de la Generalitat a Tarragona, també d'ERC. Des del dia 21, Fort havia quedat alliberat de l'interinatge i es reincorporava a l'alcaldia de manera exclusiva que, des de l'esclat de la revolta, havia ocupat accidentalment el conseller municipal David Valle, del PSOE. El govern de la Generalitat va creure convenient que, davant les noves circumstàncies, «*no podia deixar enlaire cap dels ressorts de comandament, i per aquesta raó ha designat Comissari Delegat al senyor Lluís Mestres i Capdevila*» del qual era «*prou coneguda de tots la filiació netament republicana i catalanista*».[160]

Aquests, però, no foren els únics canvis en càrrecs dirigents a la ciutat de Tarragona. El control de la premsa fou un element clau des dels primers dies posteriors al cop d'estat. Calia impartir directrius i coordinar esforços en un moment de multiplicitats de poders. Fins aleshores, els tres rotatius més importants de la ciutat eren el *Diari de Tarragona*, de tendència republicana i catalanista; *La Cruz*, el diari catòlic desaparegut arran de la revolta; i *Catalònia*, proper a la Lliga, que fou confiscat i reconvertit en *Front Popular*. Durant els dies següents a la revolta, i com a mesura d'urgència, fou nomenat director d'aquest darrer Josep Bru, un funcionari municipal de la confiança de

156 Jordi PIQUÉ. *La crisi a la rereguarda. Revolució i Guerra Civil a Tarragona (1936-1939)*, p. 35.

157 *Catalònia*, 22 de juliol de 1936, p. 1.

158 Josep SÁNCHEZ CERVELLÓ. *Conflicte i violència a l'Ebre. De Napoleó a Franco*, p. 371.

159 «Columna cap a Saragossa», *Diari de Tarragona*, 25 de juliol de 1936, p. 1.

160 «El nou Comissari Delegat de la Generalitat», *Catalònia*, 22 de juliol de 1936, p. 1.

Fort Gilbert Joaquim

de 29 anys, natural de Tarragona
prov. id
estat Soltr. fills
Carrer Ramla 14 Abril
núm. 38 pis 2n porta 2a
professió Dep. Comerç i Periodista

Signatura.

es actiu Si, quota anyal 60 Ptes.
Fou alta Maig 1932
Partits politics on ha militat
C.R.D. Federal
Sindical on pertany M.O.E.
Vota al D.te secció

Càrrecs representatius que te del partit Regidor, Conseller de Gció, Alcalde i Comissari de la Generalitat
Càrrecs electorals que ha exercit, Moderat interventor
Càrrecs que ha exercit en aquesta entitat, vocal
Vots de gracies, dates de les actes,
Vots de censura, » » »
Posseix carnet de militant del any 1932
Sap conduir cotxe Si, Reuneix condicions orals, Si

OBSERVACIONS

El 25 d'Agost de 1936 al cap d'un centenar de milicians d'Esquerra es dirigí al Front d'Aragó a combatre els feixistes, formant el "Grup Fort" destacat a Petux.

Octubre de 1936
Fitxa de militant de Joaquim Fort de la Joventut Federal de Tarragona adherida a Esquerra Republicana de Catalunya.
FI

l'alcalde Fort. Més endavant fou substituït pel mestre i conseller municipal d'ERC, Josep Recasens,[161] que dirigí les noves capçaleres *Front Anti-feixista* i *Llibertat* fins a la seva mobilització, l'1 d'abril de 1937. A banda de la direcció, l'important càrrec de redactor en cap fou ocupat per un altre jove dirigent d'ERC, Francesc Adell, el qual, mentre exercia de periodista, feia de secretari particular del comissari delegat Lluís Mestres i de president del Centre Francesc Pi i Margall, fins que fou mobilitzat 1'11 de juliol de 1937.[162] Els homes d'Esquerra a Tarragona foren els primers a controlar obertament part de la premsa de tirades d'entre 1.000 i 2.000 exemplars diaris. La CNT, l'altra organització destacada de la ciutat, no controlà oficialment el *Diari de Tarragona* fins a l'abril de 1937. Així i tot, la majoria de plomes que fins aleshores hi van escriure, com la de Lluís de Salvador o la de Josep Maria Alomà, foren recurrents abans de la intervenció.[163]

Els intents per reproduir una sensació de normalitat foren sovintejats des de l'autoritat municipal. El dia 25 de juliol, l'alcalde Fort pronunciava un discurs per ràdio per tal de tranquil·litzar la població i traslladar una sensació de victòria immediata:

> «*Ciutadans de Tarragona:*
>
> *La lluita ferotge a què ens han lliurat els criminals intents fascistes arriben a la seva fi. Una justícia exemplar serà el punt final d'una jugada a la qual bojament la reacció va recórrer per tal de burlar l'esperit del poble que és i serà sempre democràtic i avançat.*
>
> *Es veu clarament el final de la lluita que ha estat cruenta i dolorosa però que permetrà amb tota seguretat que el poble pugui fer tranquil la seva via, seguint les pautes marcades pel Front Popular.*
>
> *Tarragonins: la tranquil·litat fins ara perduda torna a retrobar-se i la normalitat és completa i definitiva.*
>
> *Estan garantits amb l'ajuda dels proletaris, tots aquells serveis municipals que són d'una imperiosa necessitat i s'han pres les mesures oportunes perquè no es deixi sentir a la nostra ciutat la falta de cap dels articles de primera necessitat.*
>
> *Catalans, tarragonins, obrers de les terres d'Espanya, cal que poseu la vostra contribució ciutadana al servei de la causa perquè ben aviat poguem llançar amb tota satisfacció els crits de: Visca Catalunya! Visca la República! Visca la Llibertat!*»[164]

L'endemà, seguint aquesta mateixa dinàmica, Fort va fer publicar a la premsa una nota animant la pagesia de la contrada perquè seguís proveint la ciutat dels seus productes. Assegurava que:

> «*Desenvolupant-se en forma normal la vida de la nostra ciutat, tots aquells forasters que portaven ordinàriament articles de consum com verdures, fruites, aviram, ous, etc., són pregats de fer-ho novament, ja que tots els Comitès del Front Popular, així com les Autoritats de tota mena, els donaran les màximes facilitats i garanties per a portar a terme llur comès.*»[165]

I és que, si per una banda la situació dels proveïments ja era complicada els dies anteriors a la revolta a conseqüència de la vaga dels treballadors del port de Barcelona iniciada el 13 de juliol, per l'altra, a resultes del cop les circumstàncies s'havien complicat més. Les organitzacions sindicals havien aturat la producció i s'havien fet amb el control de la distribució de béns, modificant els canals fins aleshores vigents. Per tant, i malgrat que el proveïment privat al detall continuà existint, sobretot la venda de productes agrícoles, avícoles i ramaders en els mercats de la ciutat, garantir-lo fou una prioritat per al govern municipal.

Amb la formació de les primeres entitats revolucionàries, les xarxes de distribució passaren a estar controlades per organismes locals controlats pels sindicats obrers, els quals assumiren la tasca de proveïment de la població. Primer supeditats al Comitè Antifeixista i des-

161 *Front Popular*, 7 d'agost de 1936.

162 *Llibertat*, 8 de desembre de 1936 i 1 de maig de 1937.

163 Jordi PIQUÉ. *La crisi a la rereguarda. Revolució i Guerra Civil a Tarragona (1936-1939)*, p. 58-61.

164 «Al·locució de l'Alcalde Sr. Joaquim Fort», *Diari de Tarragona*, 25 de juliol de 1936, p. 3.

165 «Nota de l'alcaldia», *Diari de Tarragona*, 26 de juliol de 1936, p. 1.

Tarragona, 1 d'octubre de 1936

Casament del militant d'Esquerra Ramon Salvat amb Ramona Miret, a l'Ajuntament, en presència, entre d'altres, del comissari delegat de la Generalitat, Lluís Mestres, el diputat al Parlament Josep Folch i l'alcalde Joaquim Fort.

HERMENEGILD VALLVÉ / CIT/A

prés a l'Ajuntament, fins a l'abril de 1937 aquests organismes reguladors estigueren dirigits per membres de la CNT, entre ells Salvador Rueda, ferroviari, que es responsabilitzà de la comissió de Proveïments, primer, i de la conselleria municipal, després.[166] L'església de Sant Agustí, a la rambla Pau Iglesias, es reconvertí en magatzem i des d'allà es distribuïren els queviures a l'engròs, la majoria dels quals, durant els primers dies, provenien de les remeses confiscades al port dels importadors fugits o considerats facciosos.[167]

A principis d'agost s'havia format el Comitè del Front Antifeixista de Tarragona. L'integraven onze membres: tres de la CNT i de la UGT; dos d'ERC; i un del PSUC, del POUM i de la FAI. Es feia palès el predomini sindical dins el Comitè, resultat tant de la força que li atorgaven les milícies armades que controlaven el carrer com de la capacitat d'organitzar i mobilitzar la població. La fortalesa de l'organització sindical dins el nou organisme es feia evident en aquelles àrees que s'assignaren a cadascuna, potser entre les més rellevants per al moment. Guerra, Proveïments i Comunicacions foren responsabilitat de la CNT; mentre que la UGT es feu càrrec de Treball, Justícia i Assistència Social. ERC, per la seva banda, seria el partit amb major pes dins el Comitè amb Joan Rodríguez Papaseit, treballador portuari, que controlaria Governació i Finances, i Ramon Boronat, encarregat del Port.[168]

Durant les setmanes que seguiren, el Comitè es convertí en l'òrgan regulador de la vida municipal, malgrat que l'Ajuntament, encara que no amb massa activitat, seguí existint. Durant aquest període que s'allargà fins a octubre, en el conjunt del territori català es donà una multiplicitat de poders. Més enllà de la iniciativa de Companys a l'hora de constituir el Comitè Central de Milícies Antifeixistes al temps que mantenia l'activitat del govern de la Generalitat, cal tenir en compte que a la resta del país es crearen diferents poders que, si bé estaven més o menys vinculats, no estaven supeditats a la centralitat dels organismes rectors de la capital catalana. Tot i que la intenció era aquesta. Per això el Comitè Central organitzà, en part, les columnes milicianes que marxaven cap al front i procurà formar diverses comissions com la de l'Escola Nova Unificada, la d'Indústries de Guerra, les Patrulles de Control i el Consell d'Economia. Però el predomini polític del Comitè no va arribar a generar mai una estructura global alternativa al govern, ni tampoc, com pretenia, a exercir d'organisme central de la resta del territori. Això no vol dir que l'autonomia de les seves funcions s'hagi d'entendre com una competència amb l'autoritat governativa, sinó com una suplantació i organització de la vida pública allà on el govern ja no era capaç de transmetre la seva autoritat. De fet, moltes de les columnes que marxaren a combatre els revoltats de Saragossa estigueren organitzades des dels mateixos comitès locals.

Malgrat que quan es formà el Comitè ja tornava a ser a la ciutat, el dia 31 anterior Fort havia marxat cap al front per a visitar els milicians que uns dies abans havien sortit de la ciutat. Unes columnes, les tarragonines, sota les ordres del coronel Martínez Peñalver i el comandant Antonio Ortiz que, segons el comissari Mestres, «*avança allà al front de lluita d'una faisó segura i contundent. Avui ha caigut en mans de les forces lleials La Puebla d'Hijar, poble que es troba al camí ferrat que condueix a Saragossa, i per tant posició avançada del front*».[169] Joaquim Fort, acompanyat del delegat de Treball, Ramon Sanahuja, visità la línia de combat a l'alçada d'Alcanyís, on:

> «*corroboren aquesta impressió optimista davant la realitat dels fets que allà soldats i milícies antifeixistes viuen.*
>
> *El control de l'avantguarda cada dia s'ajusta més a la necessitat del moment i tot rutlla en perfecte estat d'organització. Això vol dir que les forces populars del front estan ja dins un període de ràpides realitzacions estratègiques, i que prompte arrabassarem la ciutat germana de Saragossa de les mans dels rebels i facciosos feixistes.*

166 *Diari de Tarragona*, 28 d'agost de 1938.

167 *Diari de Tarragona*, 30 de juliol de 1936.

168 Jordi PIQUÉ. *La crisi a la rereguarda. Revolució i Guerra Civil a Tarragona (1936-1939)*, p. 41.

169 «Al·locució del Comissari de la Generalitat», *Diari de Tarragona*, 1 d'agost de 1936, p. 1.

LLIBERTAT

ANY I — Núm. 79 TARRAGONA: DIVENDRES, 23 D'OCTUBRE DEL 1936 PREU: 15 CENTIMS

La U.R.S.S avui es retira del Comitè de no intervenció. Visca la U.R.S.S.

Ahir a la tarda es constituí el nou Ajuntament de Tarragona

Joaquim Fort i Gibert, Alcalde

Ahir, a la tarda tingué lloc la constitució del nou Ajuntament de la nostra Ciutat d'acord amb els decrets de la Generalitat. L'acte va ésser convocat per el batlet al Saló de Sessions, començant a dos quarts de set de la tarda.

Hi assistien: per representació Nacional Republicana de Catalunya, Acció Catalana Republicana; i P. S. U. C. ocupen els seients de l'esquerra de la presidència.

Els representants de la C. N. T., Unió de Rabassaires i P. O. U. M. de dins a la dreta.

Presideix el jutge municipal senyor Olivé i el secretari Sina Jutera als decrets del Govern de la Generalitat que fan referència a la constitució del nou Ajuntament.

Seguidament el jutge llegeix els noms dels regidors esglesiats, els quals Alma presentó:

Joaquim Fort, Josep Recasens, Josep Segalà, Ramon Bornet, Jaume Marcet, Josep Vives, Antoni Olivé, Antoni Sentí i Francesc Iset, d'Esquerra Republicana; Daniel Recasens, Leandre Santamaria i Josep Arnau, d'Acció Catalana; Agustí Batalla, Esteve Bonet i Francesc Parra, de la Unió de Rabassaires; Joan Fortuny, Josep Pedro i Pere Xiula, del P. O. U. M.; J. Calvet, Sera di Castelló, J. Rodes, Salvador Fonta, Ferran Lanzo, Florentí Pérez i Francesc Tejero, de la C. N. T.; David Valle, Lluís Giró, Josep Catalan, Josep Fiquer, Innocent Vilar i Segui Puig, del P. S. U. C.

El jutge senyor Olivé cedeix la presidència al consellar de más edat, que resulta ésser: J. Vives Torrado, al qual des de la presidència dia que va a nomenar-se el president del Consistori.

Recasens (E. R.): Proposa que vista la constitució dels principals Ajuntaments de Catalunya i del mateix Consell de la Generalitat, s'atorgui al seu Patrit la presidència del Consistori, recomanat per aquest càrrec a Joaquim Fort.

Lanzo (C. N. T.): En nom de la Federació Local de Sindicats Units de Tarragona proposa el nomenament de Serafí Castelló.

Giró (P. S. U. C.): En nom del P. S. U. C. i de la U. G. T. proposa el nomenament de David Valle Pelis.

Recasens (A. C. R.): D'adhesió a la proposta de l'Esquerra.

Després d'un petit debat en el que hi intervenen els consellers Bornet, Fiquer, Alamar i Vives sobre si la votació ha d'ésser secreta o nominal, s'acorda que secreta, i es procedeix a la votació.

Joaquim Fort, Alcalde

Verificat l'escrutini, el secretari llegeix el resultat de la votació, que resulta ésser el següent:

Joaquim Fort, 18 vots.
Serafí Castelló, 9 vots.
David Valle, 4 vots.

Seguidament el seu nomenat es presentàssa de la Presidència, des de la qual dóna que d'acord amb el decret de la Generalitat cal proceder a l'atribuïment de les Comissions.

Arnau (A. C.): Proposa es suspengi que la sessió per uns minuts per tal de que els representants dels partits i organitzacions que composen el nou Ajuntament es posin d'acord.

Constitució del comité permanent.

Reprès la sessió, demana la paraula Recasens (E. C.), llegint les següents proposicions:

"Els seus signats, representants dels partits i organitzacions que integren l'Ajuntament, proposen la creació de les seguents Comissions:

Finances, Governació, Foment, Cultura, Higiene, Sanitat i Afers Administratius, Agricultura, Defensa, Assistència, Serveis Públics i Assistència Social.

En total, deu Consellers i un Presidència.

Per la C. N. T., Serafí Castelló; per Antoni Calvet, Innocent Sisteraes; per P. G. U. M., Josep Pedro; per la Unió de Rabassaires, Agustí Batalla; per Esquerra Republicana de Catalunya, Josep Recasens, i per P. S. U. C., Lluís Giró."

"Els seus signats, representants dels partits i organitzacions que integren l'Ajuntament, proposen per a l'ocupació de les seguentes Ponències, les seguents:

FINANCES: Ramon Bornet (E. R. C.)
GOVERNACIÓ: Josep Segalà (E. R. C.)
FOMENT: David Valle (P. S. U. C.)
CULTURA: Josep Alsina (C. N. T.)
Higiene, Sanitat i Afers Administratius: Daniel Recasens (A. C. R.)
PROVEIMENTS: Salvador Rueda (C. N. T.)
AGRICULTURA: Agustí Batalla (U. de R.)
DEFENSA: E. Professor (C. N. T.)
INDUSTRIA: Josep Pedro (P. O. U. M.)
SERVEIS PUBLICS I ASSISTÈNCIA SOCIAL: Lluís Giró (P. S. U. C.)

Aquestes signats proposeiò es acordan que les mateixes signatures que l'encetàrer.

Acordades proposicions han estat aprovades per unanimitat.

El president: Proposta al l'Ajuntament les d'escolta-se a la Carta municipal i en dóna a la cau del Consell permanent.

Després d'una discussió sobre si l'Ajuntament dels consellers es seient jàcaris extraordinari o nominal, s'acorda que si l'Ha es reunirà ordinàriament, com regula aels estatuts, cada dilluns en segons convocatòria, menys per jutjades dels plens extraordinaris que pugiin sorgir.

Queda complimentat el decret

El president: Amb ella acordo pràcticament quedà acomplert el decret de la Generalitat.

Recasens (A. C.): proposa que un Consellerier tingui al seu cargo cada Comissió d'assessament: composta pels consellers representants de les diverses organitzacions.

Després de fer acotat la seva vot diferents representants, s'acorda que cada consellor cargo, per tal de fer més eficient la tasca a realitzar, sis membres de Consiliers que estimi adients pel desenvolupament del seu cargo.

Parlament de l'Alcalde Joaquim Fort

Tot seguit fa ús de la paraula l'alcalde senyor Joaquim Fort, que diu:

"Abans d'anhelar la reunió, com no tenc manifestar que sabem de constituir un nou Ajuntament que ens ha tocat la feina creada que ens ens anhelem.

Meditacions lliures

ENTRE MOROS I CRISTIANS

Esta vis historiadors catòlics de la gran epopeia medieval de la reconquista, pretendríem en una rota precisar en una de la batalla dels cristians de don Pelayo, esforzos totes les soldeies i totes les virtets. I en cosset, de la batalla dels àrabs, no hi havia sinó instints ferotges, traició, crueltat, fam i set de venyença sangonera.

No hi ha res que despertí hagin sentit altres historiadors más imparcials i havin demostrat que aquella creença dels primers era tan vis apassionada i amarada d'equitat. A les mateixes conclusions de la nostra terra s'ha continuat sempre llengat el mort, com se sol dir, sobre les espatlles dels pobres fills de Mahoma que no es podien defensar i afirmant que la famosa majoria dels "cabaliers" cristians que treu la guerra de la reconquesta, res res sagrats de Déu i que feia moltíssim en obr de mal-estat a per sempre.

Nosaltres, dret à fet, no podem sancionar quin dels dos grups d'historiadors ha dit la veritat i quin ha pres sentiment el pel als seus clients. L'home equilibrat per tal d'atenar o de defensar algú, ha de tenir proves. I nosaltres d'ells que posin vell o dos anglos curts... ben d'ésser frases: no es tratin cap prova fehaent. I a fe de Déu que res res.

La Providència que no abandona mai, però als que estimen la veritat ve ara en nostra ajuda i volent proporcionar-nos elements de judici que ens permetin jutjar la qàestió debatuda, si no directament pel sistema científic, pens al menys ahont apunta ens eixplanàssim de la lluita actual, un podem estudiar i fins admirar conjuntament els sistemes de combatir i de comportar-se al davant de l'enemic, vis desconeixeta de Rodolfi "El clàver" i els de Ferran "El caballer".

Nosaltres aquests dies hi hem pensat molt. Hem analitzat fets, episodis i circumstàncies. I ens arribat finalment a la conclusió que si als actuals moros i als cristians d'avui respones fidelment al que ens ens dia de fa vint o dos anglos, nosaltres, pensin a tenir que escolta, sas perdoninc amb Rodolfi "El clàver".

LUDOVICUS.

La rendició de Badajoz fou deguda a la traïció

Madrid, 22. — Ha tornat a Madrid el coronel Puigdengolas, que estigué per un periodista, ha dit que quan arribà a Badajoz va tenir que la guarnició es mutinàvia.

De tothi amb una dotzena de cistrades mal armats i procedí a repartir entre els elements d'esquerra, les poques armes de que disposava. Ahí aconseguí organitzar una columna perquè Mérida tampoc el pas a la insurrecció.

A la capital la pensa es sublevar l'avanç dels soldatats, conseqüència la deserció dels elements militars, i demanà diversas companyies de la Guardia civil que tractàrem de maniatar al moviment i les armes es distribuïrem entre el poble.

Afegeix que tornada la defensa de Mérida, fou fet prisoner a Badajoz i tancat a la caserna de la Guardia civil, d'on sortí fort es ve tirat per un cas de metralla.

La traïció de Badajoz va permetre la rendició de la plaça. Després fou portat a Portugal, a on passà com a prisoner de guerra.

A Portugal aparèixen per tot arreu les banderes monàrquiques i els elements feixistes i la marina reial s'estàn per-rerera i ajuda. La policia portuguesa està a les ordres del feixisme espanyol.

Afegeix que el seu retorn a Espanya ha obeït a la preocupació del Govern portuguès des del moment que se parla d'enviar a la frontera de Portugal una columna de moros i vigilància.

Diu que quan ala feixistes s'allunyen d'alguns pobles hi deixen un destacament per a no retornar als seus habitants atacats allèrtes les serve torres i mètan als components d'aquest, lentament ferrada.

Arribà dient que l'adversàrie de sotra, i dins de poc temps, la subversió feixista estarà d'una manera vertical.

¿Cap a la modificació del Govern?

Un parte de l'entrada al Govern Largo Caballero d'un representant de la C. N. T. i d'un altre del Partit Socialista.

Madrid, 22.—Encara que oficialment no s'ha dit, ni se cap res d'aseguro, per persones que podem estar ben assabentades, que es insistent la modificació de l'actual Govern Largo Caballero, donant entrada i un representant de la C. N. T. i a un altre del Partit Socialista.

EL PRESIDENT DE LA REPUBLICA A BARCELONA

El President de la República, senyor Manuel Azaña hant d'honor del president de la Generalitat, en sortir del Palau acompanyat del conseller de Cultura, Vicent Guarnó per a trasladar-se al Parlament de Catalunya.
(Foto "La Humanitat")

23 d'octubre de 1936

Llibertat
recollia en portada
la nova elecció
de Joaquim Fort
com a alcalde de la ciutat
en funció del Decret
d'octubre de la Generalitat
que fixava la composició
dels ajuntaments
per part de les forces
polítiques i sindicals
republicanes,
en el context
de la Guerra Civil.
BHMT/A

Pel present carnet, s'acredita la personalitat del Alcalde-President municipal Sr. Joaquim Fort Gibert
domiciliat a aquesta població, al carrer de Garcia Hernandez núm. 36 pis 1r-1a
Tarragona 24 d Desembre del 1936.
L'Alcalde,
El Comissari de la Generalitat,
GENERALITAT DE CATALUNYA
COMISSARIA DE TARRAGONA

24 de desembre de 1936
Carnet d'alcalde de Tarragona de Joaquim Fort.
FFA

La normalitat a la rereguarda cada dia millora i el poble dóna ja aquella sensació de serenitat i clara actitud que dies abans nosaltres pregonàvem pel bé de l'endegament d'aquesta situació viscuda per les masses populars.

Solament cal ara unir voluntats i lligar actituds dels diferents partits i organitzacions esquerranes i obreristes que han lluitat aferrissadament en defensa del Règim republicà, i que encara avui han de lluitar batalles contra els darrers reductes facciosos.

Es precisament l'hora de la responsabilitat suprema de tot un poble que aspira a viure amb més llibertat i justícia social fins ara desconegudes, i aquesta hora que inclou l'oportunitat d'aconseguir aquella llibertat i aquella coalització, pot passar sense profit si no s'accentua amb cura i extremada atenció per part dels dirigents de totes les organitzacions antifeixistes.

Poble treballador! Ciutadans tots! Aprofitem la derrota del feixisme per a bastir un nou Estat, i procurem tots caminar ràpidament envers la normalització absoluta del poble.»[170]

Des de Calaceit, que fou la primera plaça que incorporà a la República la Columna Tarragona, foren nombrosos els pobles que es conqueriren de camí cap a Saragossa: Alcanyís, Híjar, la Puebla de Híjar, Albalate del Arzobispo, Alcorisa, Montalbán, la Zaida, Azaila, Oliete i Lécera, dominant d'aquesta manera gran part de la província de Terol i cobrint el flanc esquerre de les forces que pressionaven Saragossa.

Des de l'endemà de la sortida de la columna, els treballs per a proveir-la foren d'una gran complexitat organitzativa, segons Mestres, «*per trobar-se amb grans obstacles que afortunadament foren superats per les autoritats civils i particularment per l'actuació acertadíssima de la nostra primera autoritat local l'alcalde senyor Joaquim Fort*».[171] Regularment s'enviava material sanitari, aliments i armament que es distribuïa des de la Puebla de Híjar on, en una acció coordinada entre els comitès de Tarragona i Reus, s'hi havia instal·lat un magatzem des d'on subministrar als milicians tarra-

170 Ibídem.

171 «Manifestacions del Comissari Delegat de la Generalitat, Sr. Lluís Mestres Capdevila», *Front Antifeixista*, 12 d'agost de 1936, p. 1.

Tarragona, desembre de 1936
El seguici fúnebre de l'enterrament d'un militant del PSUC, encapçalat per l'alcalde Joaquim Fort, passa per la Rambla.
HERMENEGILD VALLVÉ / CIT/A

gonins que combatien al front.[172] En aquells dies d'entusiasme, el comissari Mestres anunciava que, una vegada la columna havia estat proveïda d'artilleria, ja es trobava «*a les portes de Saragossa amb l'objecte d'entrar a la capital aragonesa quan el comandament ho cregui oportú*».[173]

El 25 d'agost, fou el propi Joaquim Fort qui encapçalà un nou estol de 60 milicians d'Esquerra Republicana que marxà cap al front «*enmig de gran entusiasme*» i amb el que «*confien prestar grans serveis a la causa de la llibertat*» i ser un exemple de «*la norma de conducta de totes les organitzacions polítiques i sindicals, per tal de que es faci impossible veure l'espectacle diari d'uns joves que amb el fusell al coll prenen cafè o es passegen tranquil·lament per la ciutat, quan al front hi manquen aquests estris de guerra*».[174]

Coneguda com a Centúria Fort, estava formada per membres d'ERC de la ciutat de Tarragona i es va integrar sota el comandament de la Columna Tarragona durant el setembre de 1936.[175] A finals d'agost, la Columna Tarragona estava integrada pel primer contingent expedicionari que havia marxat de la ciutat el 23 de juliol i la força de Carod-Ferrer, a la que s'havia sumat a Gandesa. Les dues forces, combinades, ocuparen Calaceit el 25 de juliol i, després, Alcanyís. Després es van separar i la Columna Tarragona es va moure cap a Casp. Durant els darrers dies de juliol es van reunir sota el seu comandament les forces tarragonines de la Columna Arenal, formada per cinc centúries integrades per membres de la CNT i la FAI i restes dels militars de la caserna. Estava dirigida per Amadeo Ynsa, comandant del Regiment Almansa número 15. Poc després s'hi van unir les del tinent coronel Mena Burgos, amb voluntaris procedents de la província de Tarragona i també de Barcelona i Aragó. Després dels combats de la Zaida de principis d'agost, la columna es va desplaçar fins a Sarinyena, on es va unir a la columna del capità Jubert primer, i a la Columna Ortíz, després.[176] Posterior a l'expedició de la Centúria Fort, s'hi afegí una expedició de 150 milicians procedents de Figueres, junt amb alguns oficials, suboficials i soldats restats a la caserna de Tarragona, i uns quants militants d'Estat Català. Després d'aquesta incorporació només es registrà, a començaments de setembre, la partida d'uns quants carrabiners, un grup de milicians de la CNT i 25 milicians d'ERC. Amb aquest últim reforç, la Columna Tarragona va quedar formada per uns 750 soldats de l'Exèrcit, 200 efectius entre carrabiners i guàrdies civils, i gairebé 1.000 milicians procedents de la ciutat i les comarques tarragonines.[177]

Segons apunta Gonzalo Berger, la successió de comandaments en aquesta columna va ser complexa ja que el cap inicial, Ángel Martínez Peñalver, va desertar i va passar al bàndol dels insurrectes. El va substituir Amadeo Ynsa, que va morir en combat el 4 d'agost de 1936. Mena Burgos, el següent cap de la columna, va ser destinat al front de Madrid. El capità Jubert es va fer càrrec de la columna a partir del 21 d'agost, data en què Mena Burgos el nomenà responsable del comandament de la força. Amb la militarització de les milícies a finals d'octubre, la Columna Tarragona va quedar integrada a l'anomenada Divisió Jubert.[178]

Durant la seva estada al front al capdavant de la centúria, Fort participà en la conquesta de Letux, al Camp de Belchite, on s'hi instal·là l'Estat Major d'aquesta columna organitzada «*por la Esquerra Republicana de Catalunya de Tarragona y los milicianos de la FAI, POUM y PSU*».[179] S'hi nombrà un comitè integrat per:

172 Joan NAVAIS. *Una ciutat en ebullició. Petites històries de Reus i de més enllà*, p. 127.

173 «Manifestacions del Comissari Delegat de la Generalitat, Sr. Lluís Mestres Capdevila», *Front Antifeixista*, 12 d'agost de 1936, p. 1.

174 «Tarragona. Milicians d'Esquerra cap al front», *La Humanitat*, 28 d'agost de 1936, p. 7.

175 Gonzalo BERGER. *Les Milícies Antifeixistes de Catalunya. 21 de juliol- 31 de desembre de 1936*, p. 156.

176 Ibídem, p. 182.

177 Jordi PIQUÉ. *La crisi a la rereguarda. Revolució i Guerra Civil a Tarragona (1936-1939)*, p. 84.

178 Gonzalo BERGER. *Les Milícies Antifeixistes de Catalunya. 21 de juliol- 31 de desembre de 1936*, p. 182.

179 «De les milícies tarragonines que lluiten al front de l'Aragó», *Diari de Tarragona*, 4 de setembre de 1936, p. 1.

Tarragona, 10 de gener de 1937

Martí Rouret intervenint al míting celebrat al Teatre de Tarragona.

Rere seu, asseguts: Joaquim Llorens, Josep Salmeron i Manuel Galés.

BRANGULÍ / ANC

«Martí, de la CNT; Juncosa, del POUM; Tarragó, de la JSU; Tomás, d'Esquerra i Joaquim Fort, que actua de presidente, el cual desde las oficinas organizadas para la organización interior y de guerra de aquella zona, controlan y cuidan, atendiendo a los servicios de la población y de una manera especial la de la higiene de la misma y el de aprovisionamiento de las columnas instaladas.

[...]

La columna d'Esquerra Republicana de Catalunya, está mandada por nuestro compañero Fort, el cual junto con los del Comité recibe las órdenes emanadas del mando general. El compañero Fort lleva consigo y como mascota a un magnífico perro policía al cual se le llama "Tarzán".»[180]

Durant aquells dies d'una certa estabilitat al front, se succeïren les visites de la premsa, que sorpreniren amb instantànies als milicians en els descansos de la lluita. Lluís Mas i Salvador Maset —enviats especials que publicaven simultàniament les seves cròniques tant al *Diari de Tarragona* com a *Front Anti-feixista*— relataven les seves trobades amb Joaquim Fort, «*en plena línia de foc, entre Letux i Azuara, disposat a abatre els feixistes així que es presenti l'ocasió*»,[181] i amb el tinent de la Guàrdia Civil José Ferrer a Muniesa que, després d'acollir-los: «*amb la seva proverbial amabilitat, manifestant-nos que la seva columna ha fet una labor de preparació per a les futures operacions, procedint a la realització i estructuració de les milícies a les quals ha ensinistrat en l'ús de les armes automàtiques i artefactes de guerra en espera de la propera ofensiva. Amb aquesta nova reorganització s'espera que les milícies de les comarques tarragonines donguin el màxim rendiment*».[182]

Les seves cròniques enviades per correspondència a Tarragona també destacaven les tasques i infraestructures hospitalàries que s'havien aixecat per atendre els ferits on no faltaren les visites del «*Conseller de Sanitat Martí Rouret i el diputat Jaume Aiguader*».[183] Així com l'organització de cursets per a infermers a Alcanyís pel doctor Folch de Reus, «*el qual es veu molt concorregut de noies de la comarca*».[184]

A finals de setembre, Fort es trobava de permís a Tarragona. El descans, probablement buscat, coincidí amb la visita del nou govern de la Generalitat a la ciutat.[185] S'havia constituït el 26 de setembre i buscava representar la continuïtat de l'esperit frontpopulista, aleshores adaptat a les condicions de guerra. Es tractava d'un govern semblant al que s'havia format a Madrid a principis de setembre i el seu programa buscava establir l'aliança de la classe treballadora amb la petita i mitjana burgesia sota la bandera de l'antifeixisme. Per tal d'assegurar-ne l'èxit, s'organitzà un viatge oficial a les capitals de província per a convèncer a les autoritats municipals de seguir l'exemple que s'havia desenvolupat a Barcelona. La delegació estava integrada per Josep Tarradellas, Andreu Nin, Joan Comorera, Miquel Valdés, Josep Juan i Domènech i Josep P. Fàbregas. La comitiva havia de valorar en quin estat es trobava el conjunt de l'aparell polític i administratiu del govern a comarques després d'haver constatat, al llarg de l'estiu, les dificultats d'executar les disposicions governamentals al conjunt del territori.

Des d'un inici, el principal objectiu del viatge havia estat Lleida. La constitució del Comitè de Salut Pública, dirigit pel POUM, des del qual es governava la ciutat i el seu entorn, havia deixat en una situació desfavorable les institucions republicanes.[186] Una vegada redirigida la situació a la capital de Ponent, el 30 de setembre li tocà el torn a Tarragona. El pretext de l'audiència era aclarir com es desenvolupava l'activitat agrícola al Camp de Tarragona i com havia de submi-

180 Ibídem.

181 «Crònica de guerra tramesa directament pels nostres enviats especials Lluís Mas i Salvador Maset», *Diari de Tarragona*, 29 d'agost de 1936, p. 1; *Front Anti-feixista*, 29 d'agost de 1936, p. 1.

182 Ibídem.

183 Ibídem.

184 Ibídem.

185 *Llibertat*, 1 d'octubre de 1936.

186 Jaume BARRULL (1995). Violència popular i justícia revolucionària. El Tribunal Popular de Lleida (1936-1937). Lleida: Pagès, p. 64.

Tarragona, 14 de gener de 1937
Joaquim Fort, nou comissari delegat de la Generalitat a Tarragona, al costat del comissari sortint, Lluís Mestres.
AHCB (EL DÍA GRÁFICO)

nistrar aliments al front. Però tot i que la Generalitat havia seguit de prop l'evolució de la política municipal des del principi del conflicte, l'objectiu de la visita n'era un altre: reafirmar l'autoritat barcelonina i aplicar els criteris del nou govern Tarradellas. El 8 d'octubre, Fort retornava al front com un els dirigents de la Columna Tarragona situada a Letux, on es podia veure, des d'un lloc avançat, les maniobres dels feixistes que tenien per base Belchite.[187]

L'endemà de les visites a les capitals de Lleida i Tarragona, es dissolia per decret el Comitè Central de Milícies Antifeixistes i semblava que el camí cap a la recomposició de l'Estat estigués lliure d'obstacles. El 9 d'octubre el govern de la Generalitat determinà per decret la composició dels nous consells municipals. Tal com s'anuncià oficialment, les disposicions del decret tenien com a objectiu adequar els ajuntaments a la nova realitat política fruit de la formació del Govern d'unitat antifeixista.[188]

Des del 25 de juliol, la Direcció General de l'Administració Local de la Generalitat de Catalunya, aleshores a càrrec de l'exalcalde Pere Lloret, havia decretat la substitució de tots els consellers que no pertanyien a organitzacions del Front d'Esquerres, fent a un costat, per llei, els representants de les forces de dretes que fins aleshores havien pogut ocupar càrrecs.[189] El nou decret d'octubre seguia la mateixa tendència, però ho va fer a partir d'una proporcionalitat fixa i no, com demanaven els cenetistes, que a cada municipi se'n negociés la representativitat. Els nous ajuntaments havien d'acomodar el nombre dels seus components al nombre d'habitants de cada municipi prenent d'exemple la proporció que integraven al govern de la Generalitat. Ara bé, promoure el canvi en la correlació de forces a partir del decret sense tenir en compte les dinàmiques locals va generar moltes polèmiques com que en els municipis on no existien segons quines organitzacions, els nous regidors i consellers fossin impostats o estiguessin sobredimensionant la seva representativitat. Però per al govern català l'objectiu del nou decret no era calibrar la força de cada organització, sinó instituir a escala local el model antifeixista. En última instància, responsabilitzar tothom de les decisions que prenia el govern i assegurar-se que els seus dictàmens arribaven fins a l'últim poble de Catalunya.

A Tarragona, la formació del nou govern de la ciutat es va celebrar el 22 d'octubre en una sessió extraordinària presidida pel jutge popular, el ciutadà Josep Maria Olivé. Segons el que disposava el decret, Olivé dona possessió als nous membres de l'Ajuntament i a la formació de la mesa d'edat, que recaigué sota la responsabilitat de Josep Vives. En aquell moment el jutge es va retirar. No es pretenia destacar la continuïtat amb el consistori anterior, sinó la legitimitat que li donava una nova legislació emanada de la voluntat popular, expressada pel govern de la Generalitat. Per afirmar la subjecció al dret de l'acte i dels nomenats es va fer amb la participació d'un jutge, en clara referència a la vigència de la divisió de poders de l'Estat.[190] Es van nomenar trenta-tres consellers municipals, seguint la distribució del pacte polític que sustentava el Govern de la Generalitat.[191]

Les votacions van donar com a resultat la reelecció de Joaquim Fort com alcalde en obtenir divuit vots dels nou representants d'ERC, a més dels tres d'ACR, de la Unió de Rabassaires i del POUM. Per darrere seu, i ocupant les dues tinences d'alcaldia, quedaren els consellers Serafí Castelló (CNT) i David Valle (PSUC), que obtingueren nou i sis vots respectivament, cadascun només els de les seves organitzacions.[192]

Una vegada investit, Fort es dirigí als presents a l'acte per assenyalar la gravetat i la singularitat del mo-

187 *Frente Antifascista*, 7 d'octubre de 1936; *Llibertat*, 22 de setembre de 1936.

188 «Normes per a la constitució i el funcionament dels ajuntaments», *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya*, 11 d'octubre de 1936.

189 *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya*, 25 de juliol de 1936.

190 *Diari de Tarragona*, 23 d'octubre de 1936.

191 Josep Antoni POZO GONZÁLEZ (2012). La Catalunya antifeixista. El govern Tarradellas enfront de la crisi política i el conflicte social, setembre de 1936 - abril de 1936. Barcelona: DAU.

192 AHCT/A. Llibre d'actes del Ple, 22 d'octubre de 1936.

INDICACIONES DEL SERVICIO

Recibido de

FOMENTAD LOS SERVICIOS DEL ESTADO

AL UTILIZAR EL TELÉGRAFO

FACILITAIS RECURSOS AL TESORO Y HACEIS OBRA NACIONAL

NÚMERO

Para de núm. palabras depositado el a las

BARCELONA TARRAGONA 4)3 45 14 N 15 21 .- COMISARI DELEGAT GENERALITAT DE CATALUNYA A
- EN PRENDRE POSSESIO DEL CARREC PLAUDE TESTIMOARVOS LA MEVA CONSIDERACIO PERSONAL I FERM
DESITG DE TREBALLAR PER LA CAUSA DE CATALUNYA I LA REPUBLICA .-

15 de gener de 1937

Telegrama de Joaquim Fort, un cop nomenat comissari delegat de la Generalitat a Tarragona adreçat al conseller Josep Tarradellas.

AMTM

ment que estaven vivint i la responsabilitat del compromís col·lectiu del combat contra el feixisme:

> «*Abans d'acabar la reunió, crec un deure manifestar que acabem de constituir un nou Ajuntament que ens ha imposat la lluita cruenta que estem sostenint. Veiem, però, que manquen unes forces republicanes que en tot moment han lluitat junt amb nosaltres, ho lamentem tot agraint-los la tasca que en Ajuntaments anteriors havien portat a cap.*
>
> *La tasca que hem de fer —segueix dient— és molt diferent. Avui tots els organismes estem emmotllats en la situació actual, i jo recabo de tots que ens imposem una sola cosa: treballar, pensant sempre en els companys que lluiten.*
>
> *Aquest ha d'ésser l'anhel nostre per tal de que la victòria sigui ràpida i assolida amb tot èxit.*
>
> *Jo espero —acabà dient— que tots tindrem un desig comú: aixafar el feixisme.*»[193]

Com apunta Jordi Piqué, i en relació amb l'extingit Comitè, s'observen un conjunt de canvis en el nou govern municipal. D'una banda, vuit dels membres del Comitè es reconvertiran en consellers municipals, cinc dels quals —tres de la CNT, un d'ERC i un del POUM— amb les mateixes funcions que abans. D'altra banda, la nova composició municipal ha perdut aquell caire obrer que caracteritzava el Comitè. Entre els consellers trobem empleats, pagesos, mestres, comerciants i altres oficis urbans, i els anteriors representants sindicals de la UGT actuen ara sota les sigles del PSUC. Així mateix, la nova correlació de forces presenta canvis considerables, i mentre la CNT-FAI i la UGT-PSUC perden part de representació, ERC se'n beneficia significativament, i la Unió de Rabassaires i ACR aconseguiran tres consellers municipals cadascuna. Però el que és més important, si en el Comitè cada organització actuava lliurement en la seva àrea de poder, a l'Ajuntament l'aritmètica dels vots afavoria ERC.[194]

193 «Parlament de l'Alcalde Joaquim Fort», *Diari de Tarragona*, 23 d'octubre de 1936, p. 2.

194 Jordi PIQUÉ. *La crisi a la rereguarda. Revolució i Guerra Civil a Tarragona (1936-1939)*, p. 50-51.

Malgrat la seva posició com a alcalde, Fort no deixà de visitar i acompanyar els tarragonins que es trobaven al front, ara ja enquadrats dins l'Exèrcit Popular de la República. Com la partida de vint-i-cinc voluntaris del Casal Francesc Pi i Margall que, comandats «*pel company Gai*», s'incorporaven a la Columna Tarragona el 14 de novembre.[195]

Amb l'arribada de l'hivern, i passada l'eufòria inicial, que ja no es plasmava de la mateixa manera a les planes dels diaris ni als discursos dels dirigents, la presència de la pèrdua de companys al front es feia cada vegada més pública i els funerals, com el del membre de la Centúria Fort, Miquel Rico, el 7 de gener de 1937 gairebé tenen característiques d'honors d'Estat:

> «*El cadàver fou exposat a l'estatge social del centre al qual pertanyia, havent desfilat per davant seu centenars de tarragonins i combatents, els quals ploraven tan sentida pèrdua.*
>
> [...] *Precediren el taüt les banderes d'Esquerra Republicana de Catalunya, de la CNT i de la Joventut Socialista. També hi figuraven tots els companys del malaguanyat Rico que era portat a braços pels que es trobaven junt amb ell a Letux, i moltes corones, entre elles del Casal d'Esports, Ajuntament, Esquerra Republicana i la dels seus companys.*
>
> *Una immensa gernació seguia les autoritats, prova de les intenses amistats amb què comptava a la nostra ciutat, tant en els llocs esportius, com polítics i socials.*»[196]

Uns dies abans, la mort del capità Josep Marchiran, del Regiment Almansa número 15, també va valdre unes línies del propi Fort a la portada de *Llibertat*:

> «*Les primeres neus cauen sobre "El Cerro del LOBO"; els milicians encenen els focs junt als refugis petits, baixos de sostre però sòlids, que hi ha dissimulats en les estribacions de la muntanya. I es recullen inquiets entorn dels tions.*
>
> *Aleshores tots tenen un nom en el seu pensament. Es el d'aquell home de silueta fina, de figura esprimatxada, quixotesca, que dia i nit rodava per la muntanya i que té en cada recó, en cada trinxera, en cada refugi un esforç, una preocupació, un càlcul resolt sempre amb el pensament posat en la seguretat dels milicians i en l'èxit de la seva empresa.*
>
> *Aquell home, el capità d'infanteria JOSEP MARCHIRAN, ha mort. Va morir fa uns dies com moren els valents, i ara, en contemplar la seva obra, el fruit del seu esforç personal, dels seus desvetllaments, els milicians reneguen i ploren. Ploren, sí; aquells homes indòmits que han deixat sense vacil·lació el pare, l'esposa o els germans per a lluitar per uns ideals, que viuen somrients rodejats per la mort que s'amaga darrera cada perill d'aquesta guerra provocada per la infàmia d'uns militars, ploren per la desaparició del seu capità, del vertader "camarada capità" encarnat en la persona de JOSEP MARCHIRAN.*
>
> *I es que cal conèixer l'actuació del capità Marchiran per a comprendre aquest respecte, aquesta admiració que al front de Letux sentien per ell els milicians.*
>
> *Tot just encarregat per l'alt comandament de la direcció de les forces que operaven al sector de Letux, Marchiran va preveure els perills que corrien de no organitzar immediatament un nucli de defensa que al mateix temps seria el punt de partida de futures operacions.*
>
> *I la muntanya del "LOBO", conquerida brillantment després d'una actuació heròica de les nostres milícies, reunia una sèrie de condicions naturals que a l'aprofitar-les es convertia en una fortalesa inexpugnable.*
>
> *I allí va dirigir tot el seu esforç, la seva intel·ligància; allí va abocar tots els seus coneixements tècnics adquirits després d'estar deu anys a l'Àfrica manant tropes nacionals i del terç estranger.*
>
> *Quantes discussions, quantes inquietuds, quantes nits de vetlla passades a la muntanya! Ni la pluja, ni el vent, ni el fred, ni les caigudes sofertes en la nit de fosca en terreny tant accidentat foren obstacle perquè ell abandonés la seva missió que considerava sagrada. I avui, fruit d'aquest esforç ni una guàrdia fora del seu lloc; ni un home sense fer-se càrrec de la seva responsabilitat.*
>
> *I això repetit a Almonacid de la Cuba, on col·laborà eficaçment amb els companys de la columna Malatesta.*

195 «Esquerra Republicana de Catalunya. Francesc Pi i Margall», *Llibertat*, 14 de novembre de 1936, p. 2.

196 «Els herois d'Esquerra Republicana de Catalunya», *Llibertat*, 8 de gener de 1937, p. 1.

LLIBERTAT

FRANQUEIG CONCERTAT

ANY II. — Núm. 150 TARRAGONA, DIVENDRES, 15 DE GENER DEL 1937 PREU: 15 CENTIMS

Unes paraules de l'ex-Comissari de la Generalitat de Catalunya a Tarragona

Al cessar en el càrrec de Comissari Delegat de la Generalitat de Catalunya a Tarragona pel qual vareig ésser nomenat amb data 20 de juliol del 1936, em complasc en fer públic el meu agraïment a les organitzacions sindicals, polítiques i premsa de les Comarques tarragonines per la col·laboració que sempre m'han prestat en el desempeny del càrrec, especialment en els primers dies en que visquerem moments de suma gravetat, sortosament superats i fins i tot per alguns ja oblidats o ignorats.

Lluís Mestres i Capdevila.

Joaquim Fort i Gibert es fà càrrec de la Comissaria de la Generalitat

En un dels salons de la Comissaria de la Generalitat se celebrà ahir al migdia l'acte de presa de possessió del càrrec del nou Comissari nomenat pel Govern de Catalunya, company Joaquim Fort i Gibert.

A l'acte hi assistiren el comissari delegat d'Ordre públic, Rodríguez; segon cap de la tercera Divisió, tinent coronel Literal i Aguirdant; comissari polític de la matèixa, Altra; president de l'Audiència i magistrats, companys Simó Bofarull, president del Tribunal Popular, Massó; jutge de primera instància, Miró Esplugues; jutge municipal, Olivé; delegat sanitari, cap. Pérez Ripoll; delegat d'Economia de la Tercera Regió, Arnau; administrador de la Duana, Paris; consellers municipals companys Floreny, Segalà, Recasens, Arnau, Gatell, Boronat, Pedre, Alomà i Pérez; enginyer cap d'Obres Públiques, Ferré; sobrestant Olivé; cap de Telègrafs, Pérez; administrador de Correus, Doubinder; delegat de la Generalitat al Banc d'Espanya, Llevadot; delegat de la Generalitat a la Cambra de Comerç, Conde; delegat de la Generalitat a la Companyia Arrendatària de Tabacs, Roca; cap del personal de la Comissaria, Sbourz, i altres.

El comissari entrant company Lluís Mestres pronuncià breves paraules agraint la col·laboració que en tot moment havia trobat en l'exercici del seu càrrec que superà—digué—satisfactòriament gràcies al seu successor company Fort, el qual no es necessari que presenti, ni tots el coneixen i dels seus relevants dots espero i desitjo una activitat encertada en profit dels altres que existeixen.

El nou comissari agraí les paraules pronunciades manifestant que des del seu càrrec actuarà amb tot entusiasme pel triomf definitiu de la guerra i la revolució. Acabà sollicitant la col·laboració de tots per a la major prosperitat de la nostra terra.

Seguidament es donà per acabat l'acte.

A la tarda els companys Mestres i Fort marxaren cap a Barcelona per tal de saludar al president de la Generalitat Lluís Companys i presentar-li els seus respectes.

Meditacions lliures

LA LLIÇO DE SABER FER EL PA

"Ludovicus" assistí, a tall de curiositat, a alguna de les lliçons de cuina que ara fajà un any donà a l'Ateneu, un popular ateneu calder de Barcelona. Es tractava de un curset d'economia domèstica i l'essencial mestre, en explicar determinades lliçons culinàries de caràc molt popular, solia dir: "Senyoretes: no llegeixin que ahí que els explico ara, no tingui interès. Les coses van al fils d'una manera, que les futures mestresses de casa cal que s'apiguen administrar-se bé, estalviant el salvis i no donant-se a massa d'aprendre (ofeu i quefers propis de les serventes. Qui sap si dintre de poc, les que ara en temen de serventes, s'ha hauran de fer tot ellas. Fixin-se bé per tant, en tots els detalls de la lliçó, que no ells hi sabrà gran haver-ho fet."

Recordem que la maleita observació esmentada, la va repetir el mestre cuiner el dia que escenyà a les oreva deixades i ale homes que en bon nombre concorrien al curset en qualitat d'oients, a forcen per ells mateixos el pa, aprofitant el foro de la cuina ateneística.

"Llegeix en compte — advertia un cop més — que ahí de saberne fer el pa, no es cap cosa foldrera. Podria ésser que el dia de demà passessin certes coses, durant les quals no seria possible comprar pa als forns. I costés, senyoretes, qué farien si no sabessin com es pasta i com es fica el pa al forn?

En sentir aquelles paraules, una de les senyoretes de bona família que concorrien al curset més que per altra cosa, potser, perquè es posà de moda, cementà en voz prou alta per tal que la podessin sentir els que feien a la vora: "Jesús carrega aquest home amb les seves advertències sobre allò que pot passar el dia de demà. El dia que no hi hagi criades i no es pagui anar a comprar pa la fora, en saber a menjar a la fonda, en pica!"

El fet es rigorosament historic i justícia, és clar, entre els que sentiren la frase de la distingida i amb coneguda senyoreta, força es sorotaria. Com també es absolutament cert que ahir es circular—no valem per qués molts— la notícia que la setmana entrant arribarà el pa a Tarragona, hem va poder venire com la distingida senyoreta de referència sortia d'un curset establiment amb un gros paquet a les mans, que segons tots els indicis, amagava un quilo de farina.

Ironies del destí, amic lector? No. Ho d'Tresdos, car la Ironia és sempre massa cruel, i no hem no si dret a gaudir el dany que reben els altres. En, senzillament, una lliçó del destí. Una lliçó que feta historiem d'aprendre, com aquella senyoreta diu haver avui ben après.

LUDOVICUS

Aldabonazos en la retaguardia

LA RESPONSABILIDAD

La liquidación de todo gobierno de fuerza se presenta en grado sumo para el país que lo ha sufrido. Después de un largo período de opresión los odios por deformadas de crudos excesos adquieren tónicas proporciones. Una larga inactividad de determinadas clases sociales, impuesta por la fuerza bruta de las armas, en vez de adormecer el espíritu de rebelía lo exacerba. Y una vez el hombre se ve libre del arma fratricida que amenazaba aniquilarle al primer grito de protesta, se lanza ciegamente contra la clase o las clases sociales que durante largo tiempo le habían tratado más como a bestia que como un hombre. A su paso lo arrolla todo; no repara en nada ni en nadie. Si las víctimas se toman la molestia de pensar lo que hacen. Posiblemente lo que hoy destruye lo hará falta mañana y deberá construirlo de nuevo. Pero no importa; es su impercusidad destruye, destruye sin cesar. Su deseo es aniquilar todo lo existente para crear, después, un mundo a su gusto. No quiere que nada ni nadie le detenga en su obra revolucionaria. Solo tiene fe en sí mismo. De todos desconfía. Sus partidarios de hoy mañana pueden caer bajo el fuego de su arma. Cualquier sospecha de traición puede incitarle a hacer rodar la cabeza de sus propios dirigentes.

Todos recordamos el advenimiento de la República. Fué un ejemplo sin igual de civismo revolucionario. El primer gobierno de la República se encontró en el Poder sin haber tenido que vencer la más pequeña oposición. Dijeron al rey: Vete. Y el rey se fué. Qué bonito es esto, verdad? Pero ah!, las revoluciones, desgraciadamente, no se hacen así. El tranquilo advenimiento de nuestra República trajo inherente múltiples inconvenientes que se fueron poniendo de manifiesto a medida que transcurría el tiempo. El pueblo esperaba que el gobierno hiciera la revolución desde el Poder. Pero como no se quiso o no se pudo hacer, quedó dentro del pueblo, y todo lo que representaba la vieja sociedad quedó intacto. Todas las leyes encaminadas al mejoramiento social de la clase obrera quedaban reducidas a su mínima expresión al chocar con los intereses del capitalismo al que no se quería disgustar. La sociedad española no sufrió, pues, la honda transformación que el pueblo demanda.

La Iglesia, cuyo poder económico ha venido aumentando, desde siglos atrás a esta parte, muy superior a su influencia espiritual, pues en aquélla se encuentra fuerza para contrarrestar los deseos de reforma social que los gobernantes de nuestra segunda República tenían. Y acaso de reconocer que en gran parte consiguió su objeto. Hasta tal punto llegaron las injerencias clericales en la joven República que se eligió Presidente a un hombre que se ocuparía en hacer ostensible de su catolicismo.

Qué podía esperar la clase obrera de un ministerio en el que tomaban asiento hombres como Maura, Lerroux y Alcalá Zamora? Tal ministerio no podía hacer la revolución que España necesitaba, y como esta no podía quedar sin hacer se ha aprovechado el momento en que la traidora provocación militar quería amordazar al pueblo responsable el fascismo de una minoría cabrera.

Desde el principio de la revolución las organizaciones sindicales han ido delante de la acción gubernamental. El gobierno no ha hecho más que ratificar por decreto lo que ya se había hecho a espaldas de él. Digo esto con el sólo deseo de hacer constar que esta revolución, a pesar de haber contado en todo momento con un gobierno legalmente constituido, sí ha partido de las esferas gubernamentales si bien sólo ellas quienes la han dirigido.

Hemos de reconocer que el pueblo español no tenía la suficiente preparación para ir a la enorme transformación social que el levantamiento militar ha hecho inevitable. De no ser por esta razón culparíamos a los dirigentes de el revolución de los errores cometidos por ello; pero ahora el pueblo se ultimos hacerlo. Unicamente queda el recurso de apelar a la conciencia de cada individuo para que se haga completo cargo de su enorme responsabilidad histórica y en todos sus actos proceda con miras al bien universal. Por consiguiente, la responsabilidad cae plenamente en primer lugar sobre la deficiente educación político-social de la masa del pueblo.

A mi modesto entender, nuestra revolución no debe ser juzgada movido por hacer alguno de los actos por ella o en su nombre realizados. Antes de formarnos un juicio definitivo de la misma, debemos analizar con la mayor detención posible, para evitar incurrir en errores que nos podrían conducir a conclusiones sumamente alejadas de la realidad, lo que en y lo que representa para el proletariado de España y del mundo entero. Unicamente así veremos que por muy elevado que sea el grado de desprestigio por ella alcanzado a causa de los atropellos cometidos que a todos nos duelen en el alma, es de absoluta necesidad el triunfo y la consolidación definitiva de esta nuestra Revolución.

KATIN.

Demà publicarem:

"El gran problema es el de la educació de la Cultura del poble", per Josep Alomà.

"Lo que debemos ser.—Deber del Mèdico como factor", pel Dr. A. Roya.

"L'Oficina d'Informació i Propaganda de la Comissaria de la Generalitat".

15 de gener de 1937

Llibertat

recollia en portada l'elecció de Joaquim Fort com a nou comissari delegat de la Generalitat a Tarragona.

BHMT/A

Aquesta va ésser l'actuació del capità Marchiran, fins que una nit després d'una lluita formidable, després de batre's com un heroi, després d'haver recuperat el material perdut, una bala assassina va segar la vida d'aquell home d'energies ilimitades, ple de sà optimisme i amarat del vertader sentit de responsabilitat, eliminant-lo en la flor de la joventut, als 36 anys d'edat, en uns moments en que la seva col·laboració era més útil i més necessària.

Capità Marchiran: Pots dormir tranquil el somni dels justos! Has sapigut fer honor al teu nom de militar pundonorós; has donat compliment amb els teus actes a l'esperit de la revolució, i contra la maldat d'uns emboscats de la rereguarda que discutien el teu nom i la teva actuació, pensa que a la vora de la teva tomba florirà constantment el record dels teus companys de l'Esquerra, de la CNT, de la UGT i del POUM, de tots els milicians que al front de Letux van viure amb tu hores difícils i que avui ploren la teva mort com la d'un pare i juren venjar-la.»[197]

A partir d'aleshores i al llarg de 1937, foren recurrents les manifestacions de dol públiques pels companys i veïns morts al front. Unes manifestacions que es convertien en actes multitudinaris i d'acompanyament de les víctimes on s'hi barrejava el dol per la pèrdua amb la reivindicació de la defensa dels plantejaments que s'estaven combatent contra l'enemic revoltat. Els símbols de les organitzacions, així com els himnes i les consignes, formaven part del seguici fúnebre que havia abandonat la connotació religiosa per convertir-se en un acte d'autoafirmació antifeixista. D'abandonar el paper de víctima per reivindicar el de combatent, conscient, en contra del feixisme.

3.2. La salvaguarda del patrimoni tarragoní

Ha estat comú pensar —i aquest fou un dels arguments dels revoltats en contra de la Segona República i un dels pilars de la dictadura que va seguir a la guerra— que la revolució consegüent al fracàs del cop d'estat del 18 de juliol va anar acompanyada de la persecució, l'assassinat o l'execució sistemàtica de catòlics religiosos i la destrucció del seu patrimoni. Malgrat l'existència d'aquestes pràctiques, la propaganda insurrecta va procurar vincular aquests incidents a la naturalesa pròpia de la República, les seves institucions i els valors republicans de civilitat. Tanmateix, els esforços de les institucions republicanes anaren encaminades cap a una altra direcció.

El 14 d'agost, en una carta al cardenal Eugenio Pacelli, l'aleshores ja exiliat arquebisbe Francesc d'Assís Vidal i Barraquer informava del que havia estat testimoni unes setmanes abans a Tarragona. Al migdia del 20 de juliol, deia, es podien veure des del Palau Arquebisbal «*las columnas de humo que levantaba en la vecina ciudad de Reus el incendio de algunos edificios religiosos*».[198] A la tarda, el secretari del comissari Lluís Mestres es presentà al bisbe auxiliar Manuel Borràs, sol·licitant que l'arquebisbe i la seva família abandonessin l'edifici. La resposta, però, fou negativa. Seguidament amb el mateix objectiu insistiren diferents autoritats governamentals, però Vidal i Barraquer no estava disposat a abandonar la ciutat. Només després que comencés l'incendi al monestir de Santa Clara i tot seguit una multitud es presentés al Palau Arquebisbal, el prelat es decidí a traslladar-se al Monestir de Poblet, escortat per funcionaris del govern. Uns dies més tard fou detingut, traslladat primer a Vimbodí i després a Montblanc per una patrulla de control. En aquesta darrera ocasió fou pres, però gràcies a la intervenció del Comitè Antifeixista de la vila, fou traslladat a Barcelona, on embarcà direcció a Itàlia en un procés on hi intervingueren al seu favor el conseller de Cultura Ventura Gassol i el president de la Generalitat Lluís Companys. Només després que l'arquebisbe hagués abandonat la ciutat, la nit del 21 al 22 de juliol, hi hagué un assalt al Palau Arquebisbal. Tanmateix, i gràcies a la iniciativa del comissari delegat de la Generalitat Lluís Mestres, es va aconseguir salvar els docu-

197 Joaquim FORT. «El militar Josep Marchiran, heroi popular», *Llibertat*, 15 de desembre de 1936, p. 1.

198 Manuel Maria FUENTES; Joan Maria QUIJADA; i Neus SÁNCHEZ PIÉ. *Correspondència del Dr. Francesc d'Assís Vidal i Barraquer, cardenal-arquebisbe de Tarragona, amb secretaria d'Estat de la Santa Seu (1936-1939)*, p. 47.

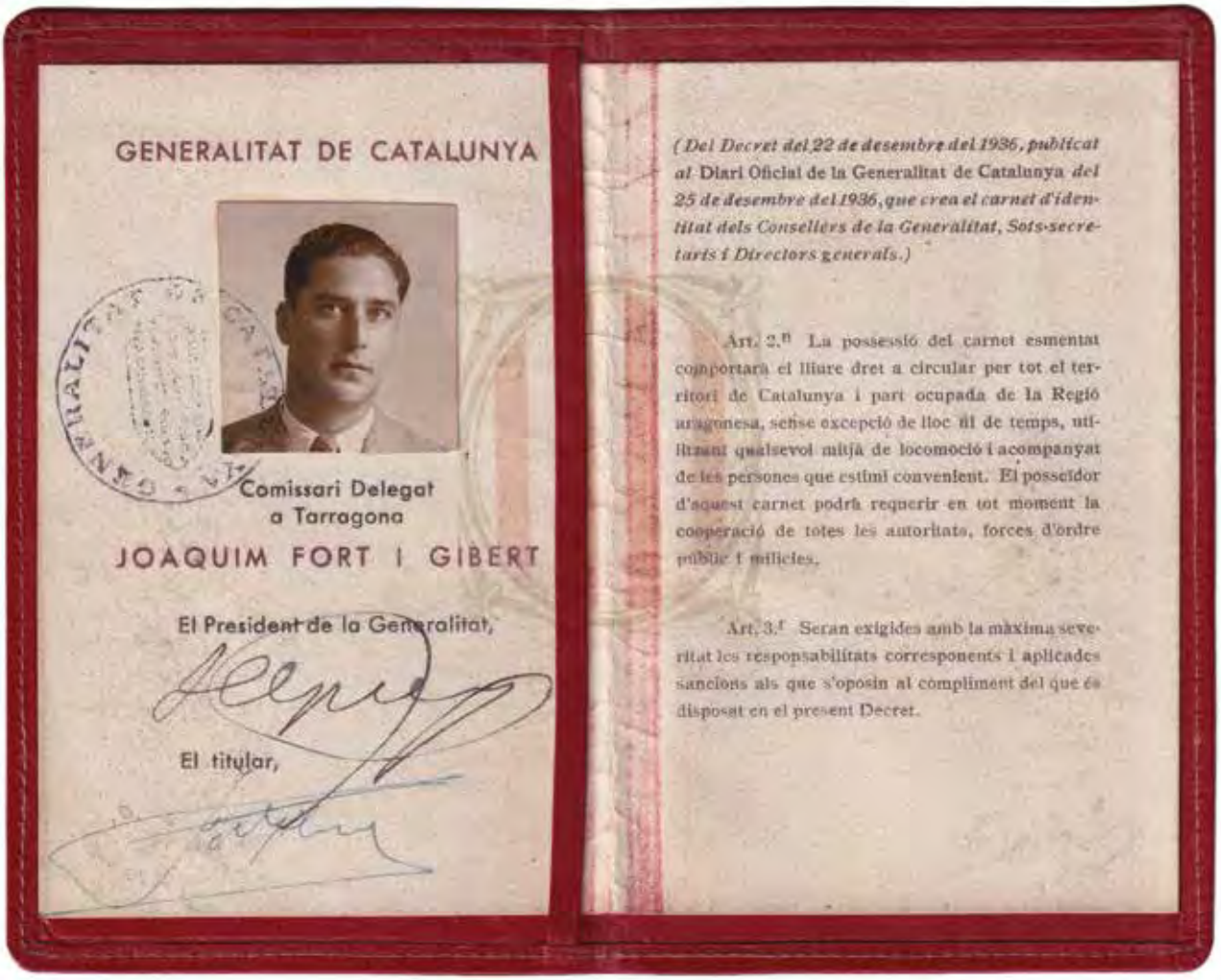

GENERALITAT DE CATALUNYA

Comissari Delegat
a Tarragona

JOAQUIM FORT I GIBERT

El President de la Generalitat,

El titular,

(Del Decret del 22 de desembre del 1936, publicat al Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya *del 25 de desembre del 1936, que crea el carnet d'identitat dels Consellers de la Generalitat, Sots-secretaris i Directors generals.)*

Art. 2.r La possessió del carnet esmentat comportarà el lliure dret a circular per tot el territori de Catalunya i part ocupada de la Regió aragonesa, sense excepció de lloc ni de temps, utilitzant qualsevol mitjà de locomoció i acompanyat de les persones que estimi convenient. El posseïdor d'aquest carnet podrà requerir en tot moment la cooperació de totes les autoritats, forces d'ordre públic i milícies.

Art. 3.r Seran exigides amb la màxima severitat les responsabilitats corresponents i aplicades sancions als que s'oposin al compliment del que és disposat en el present Decret.

Gener de 1937

Carnet de Joaquim Fort com a comissari delegat de la Generalitat a Tarragona.

FFA

ments de l'arxiu, tot i que es trobaren «*els papers una mica desordenats i remenats per alguns membres dels comitès* [antifeixistes] *locals. No sembla, però, que se n'haguessin endut res*».[199]

199 Jaume MASSÓ. «Notes sobre el salvament del patrimoni artístic religió a Reus i Tarragona (1936-1937», p. 246.

La protecció del patrimoni fou una preocupació principal per a les autoritats republicanes una vegada esclataren els episodis de persecució religiosa. Davant del zel iconoclasta i anticlerical d'alguns grups que van impregnar els dies posteriors a la revolta militar, la Generalitat va impulsar dues iniciatives principals. Per una banda, i amb l'objectiu de prevenir nous atacs al patrimoni

religiós, s'apropià dels diferents edificis fins aleshores de titularitat eclesiàstica. La Catedral de Tarragona es tancà al públic, per exemple, i el Palau Arquebisbal i el Seminari Pontifici tarragonins foren reconvertits en hospitals de sang. Tanmateix, d'altres edificis religiosos de la ciutat no corregueren la mateixa sort, víctimes de les flames, com el convent de Santa Clara. D'altres, com l'església de Sant Joan Baptista, es reconvertiren en espais públics des d'on es subministraven aliment als ciutadans.

Per altra banda, el govern català va fomentar la formació de comitès locals per vetllar i assegurar la conservació dels edificis que aleshores s'havien convertit en «Patrimoni del Poble».[200] Així, el 27 de juliol es constituí el Comitè d'Incautacions d'Obres Culturals de Tarragona, el qual no custodià solament el patrimoni eclesiàstic, sinó també el conjunt dels monuments romans, el patrimoni bibliogràfic i documental, i, fins i tot, continuà impulsant algunes excavacions arqueològiques.[201]

Joaquim Fort, atesa la seva posició com alcalde de la ciutat, presidí el Comitè acompanyat del conseller municipal de Cultura, Estanislau Salvadó, que n'exercí les funcions de vicepresident. No obstant això, la tasca de salvaguarda i d'impuls per valorar el patrimoni tarragoní recaigué en les mans de dos il·lustres veïns avesats en les arts plàstiques: el pintor Ignasi Mallol i l'escultor reusenc Joan Rebull, codirectors de l'Escola d'Art de Tarragona. Els acompanyaren en aquesta tasca Bartomeu Darder, director accidental de l'Institut de Segona Ensenyança, i Montserrat Bertran, directora de l'Escola Normal.[202]

Durant les jornades anteriors, Mallol i Rebull havien protagonitzat, junt amb d'altres artistes, acompanyats per un escamot de mossos d'esquadra i a petició del conseller Ventura Gassol, les escenes de salvament del patrimoni del museu i una bona part de la biblioteca del Seminari de Barcelona.[203] Durant el segon semestre de 1936, ambdós ingressaran a la CNT de Tarragona.[204]

Tanmateix, la tasca del Comitè tarragoní va durar pocs dies, ja que el 31 de juliol, el mateix govern de la Generalitat va retornar les funcions de gestió del patrimoni a cadascun dels serveis tècnics del Departament de Cultura, donant per realitzada l'acció immediata del Govern en defensa del patrimoni.[205] En constituir-se el Comitè Antifeixista de Tarragona el 9 d'agost de 1936, assumí les funcions al capdavant de Cultura el cenetista Josep Maria Alomà que, avalat pel director del Museu Arqueològic de la ciutat, Mn. Pere Batlle, intervingué en la custòdia i la conservació del patrimoni tarragoní.

Malgrat els fets i la iniciativa promoguda pels governs republicans, la propaganda franquista mantingué el seu relat sobre la destrucció del patrimoni. Frederick Kenyon i James G. Mann, dos distingits museòlegs britànics convidats per la República, van visitar Catalunya l'agost de 1937, acompanyats per Pere Bosch i Gimpera i Josep Gudiol, per tal de veure in situ les destruccions indiscriminades que la propaganda franquista assegurava que havien portat a terme els rojos. En lloc d'això van poder comprovar la tasca de salvament realitzada. Els treballs previs que es feren per demostrar als observadors estrangers la conservació del patrimoni tingueren com a resultat un inventari complet del patrimoni artístic de la Catedral, avalat pels:

> «*Reunits al Museu Arqueològic els Senyors Joaquim Fort, Comissari de la Generalitat de Catalunya a Tarragona, Ignasi Mallol i Joan Rebull, Comissaris Delegats de Museus i Monuments i del Servei del Patrimoni Artístic, Històric i Científic de Catalunya, i Pere Batlle, Conservador del Museu Arqueològic de Tarragona, i des-*

200 *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya*, 24 de juliol de 1936.

201 Jordi PIQUÉ. *La crisi a la rereguarda. Revolució i Guerra Civil a Tarragona (1936-1939)*, p. 127-128.

202 *Diari de Tarragona*, 28 de juliol de 1936.

203 Jaume MASSÓ. «Notes sobre el salvament del patrimoni artístic religió a Reus i Tarragona (1936-1937)», p. 245.

204 Jaume MASSÓ. «Notes sobre la salvaguarda del patrimoni cultural a Tarragona, Reus i Poblet durant la Guerra Civil», p. 103-128.

205 *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya*, 31 de juliol de 1936.

Tarragona, 7 de març de 1937
El comissari delegat de la Generalitat a Tarragona Joaquim Fort intervé, des de la tribuna situada a la Rambla 14 d'Abril, en la manifestació pro Exèrcit Popular convocada pel conjunt de forces polítiques i sindicals antifeixistes, al costat de l'alcalde Ramon Boronat (ERC) i el conseller d'Obres Públiques de la Generalitat Miquel Valdés (PSUC).
HERMENEGILD VALLVÉ / CIT/A

prés d'enterar-se del contingut d'aquesta Memòria, procediren a visitar la Catedral i les seves dependències per fer-se càrrec dels treballs de conservació i neteja que s'hi han fet, dels altars i objectes desmuntats i retirats, dels monuments deixats intactes en llurs emplaçaments i de l'estat dels mateixos, i de tots els objectes conservats en les capelles, sales, sagristies, etc., claustres i Museu Diocesà, per confirmar-se en l'exactitud i veritat dels inventaris que precedeixen, i expressen llur acord i plena conformitat amb aquesta Memòria i Inventaris, els quals subscriuen a Tarragona, a vint de setembre de mil noucents trenta set.»[206]

3.3. L'exigent tasca de representar la Generalitat a Tarragona

El diumenge 10 de gener de 1937, al Teatre de Tarragona, se celebrà un acte de propaganda de la Federació de les comarques tarragonines d'Esquerra Republicana de Catalunya. En el míting hi van prendre part: Martí Rouret, Josep Andreu i Abelló, Manuel Galés i Antoni Maria Sbert. Es tractava de la segona parada d'una campanya d'actes que havia engegat el partit el 27 de desembre anterior al pavelló de Belles Arts de Barcelona, que aprofitant la commemoració del quart aniversari de la mort del president Macià pretenia situar ERC com el partit majoritari dins de l'antifeixisme a Catalunya. La crònica de *Llibertat*, començava amb una furibunda crítica als que, com Ventura Gassol, s'havien exiliat davant les amenaces rebudes per part de sectors de la FAI després que el conseller els hagués acusat d'assassins per la mort de Manuel Clausells.[207] Malgrat la delicada situació a què s'havia vist abocada la família Gassol, se l'acusava d'haver abandonat les seves responsabilitats en un moment tan greu per al país «*convençuts que el sentimentalisme i les evocacions acostumades abans del 19 de juliol, els permetran algun dia retornar glorificats a la nostra terra*».[208]

Entre la gentada que havia concorregut a l'acte del dia 10, s'hi agrupaven més de cent cinquanta delegacions dels diferents pobles de la contrada. Les intervencions començaren amb les paraules de Pere Coromines —absent per les seves responsabilitats com a president del Consell d'Estat, foren llegides per Joaquim Llorens— el qual remarcava el paper que havia d'exercir ERC dins el frontpopulisme:

> «*Quan Demidoff va proposar a l'Internacional Comunista estimular la creació dels Fronts Populars constava amb la presència de partits com l'Esquerra Republicana de Catalunya. Vosaltres, deia als obrers, heu d'ésser la base, la més voluminosa carnadura del Front Popular. Però en els països occidentals caldrà comptar amb els pagesos i amb els intel·lectuals, amb els artesans, amb tot aqueix món de la petita burgesia.*»[209]

Des d'abans de la guerra, Esquerra Republicana era un partit de masses, per projecte i per filiació. La seva dispersió en la geografia el presenta com una organització tant urbana com rural i amb una implantació ferma avalada pel nombre de militants que superava amb escreix qualsevol altre partit.[210]

La nombrosa concurrència d'assistents a l'acte, que rubricava la de l'anterior sessió a Belles Arts, no feia més que complir els desitjos dels organitzadors i permetia a Martí Rouret afirmar que «*calia trencar aquest silenci*» que, deien, s'havia autoimposat Esquerra i sostenir que «*el nostre Partit pel seu comportament gloriós i pel succeït el 19 de juliol quan es barrà el pas al feixisme, no pot desaparèixer* [...] *Cal, doncs, militants i simpatitzants d'Esquerra Republicana de Catalunya, que continuem pel camí emprès* [...] *No acullim els ru-*

206 El document original, signat per les quatre persones esmentades, es conserva a l'AHPT. Extret de: Jaume MASSÓ. «Notes sobre el salvament del patrimoni artístic religió a Reus i Tarragona (1936-1937)», p. 261.

207 Manuel PÉREZ NESPEREIRA. *Ventura Gassol. Una biografia política*, p. 201-209.

208 «La democràcia catalana revolucionària al seu lloc», *Llibertat*, 12 de gener de 1937, p. 1.

209 Ibídem.

210 Ricard VINYES. *La Catalunya Internacional. El frontpopulisme en l'exemple català*, p. 279-282.

Març de 1937
Josep Recasens, director de *Llibertat*.
CIT/A

mors que es divulguen i que diuen que els partits polítics i entre ells el nostre han de desaparèixer».[211] Les crítiques a les declaracions d'alguns sectors de l'anarcosindicalisme apuntaven cap a l'enfrontament de models en la manera com s'havia d'organitzat la rereguarda. S'esbossaven dos plantejaments: el dels partidaris del reforç de les estructures governamentals al voltant de la Generalitat i el de la continuïtat dels organismes sorgits a roda del 19 de juliol, com els comitès i les col·lectivitats de treballadors. En aquesta línia apuntava Josep Andreu i Abelló quan deia «*ara, però, deu ordenar-se la revolució*».[212] I afegia:

> «*Quan els socialistes i comunistes entengueren que devien compartir responsabilitats de govern, nosaltres els obrirem els braços, i en passar aquest fet creièrem que devia ésser únicament el Govern de la Generalitat la garantia de tots els partits antifeixistes.*
>
> *Nosaltres, essent així, proclamem que s'acabin els Comitès i controls, que s'acabin totes les violències que porten l'inquietud al nostre camp i en endavant si s'ha de detenir algú hi ha una Comissaria d'Ordre Públic i per a jutjar hi ha els Tribunals Populars.*»[213]

Malgrat que la violència a la rereguarda havia servit els primers mesos per garantir el control del territori, la situació s'havia reconduït, encara que algunes patrulles de control seguien actuant de manera arbitrària. Els Fets de la Fatarella de finals de gener de 1937 serien en el paroxisme d'aquell comportament.[214] Tanmateix, cal assenyalar que les paraules del qui era president del Tribunal de Cassació es pronunciaven uns dies abans de la nefasta matança al poble de la Terra Alta. Quan el de Montblanc vinculava la revolució amb la violència, o el control de la producció en mans dels obrers i les col·lectivitzacions al camp amb les vexacions i les intimidacions, el que feia era bandejar les organitzacions que, com la CNT, havien optat per aquest model.[215] Unes paraules que rubricava Martí Rouret quan posava de relleu «*els fenòmens ocorreguts en alguns pobles de la ruralia de que homes d'esperit caciquil amparats per carnets antifeixistes han fet barbaritats, vertaderes orgies de sang i pillatge, per a poder demostrar el seu encès revolucionarisme*».[216]

D'aquesta manera es dibuixaven dos plantejaments possibles a com s'havia d'organitzar la rereguarda i el proveïment a la tropa ara que s'havia estabilitzat el front de guerra. Així, es contribuïa a la polèmica contemporània sobre la preeminència de la guerra o de la revolució. Malgrat la voluntat d'afrontar models amb els cenetistes, les paraules dels dirigents d'ERC es feien amb la voluntat de plantejar-se com un partit moderat, allunyat de la violència i bastit de les virtuts del frontpopulisme. Les declaracions anaven destinades a carregar de raons la carrera que havia emprès ERC amb el seu principal competidor, el PSUC. Per als publicistes d'ERC, el partit havia tingut falles, però malgrat aixòno podia:

> «*negar-se l'actuació digna, responsable i revolucionari de la gent d'Esquerra a les nostres comarques.*
>
> *Abans de l'any 31, després del 14 d'abril, quan les eleccions del 33, quan l'octubre del 34, fins la vigília del 19 de juliol... qui ha lluitat en contra de cacic i de la reacció, herbes verinoses que cobrien la terra de la majoria de nostres comarques? Qui s'ha vist perseguit? Qui ha romàs a les presons i als penals? Qui ha representat l'antifeixisme actiu? Qui ha amparat sempre les ideologies avançades?*
>
> [...]
>
> *Era la CNT? Era la UGT? Era el POUM? Era el PSUC?*
>
> *No, doncs a la majoria dels pobles aquestes organitzacions ni s'havien creat! Era Esquerra Republicana de Catalunya la que defensava al camperol de els urpes*

211 «La democràcia catalana revolucionària al seu lloc», *Llibertat*, 12 de gener de 1937, p. 2.

212 Ibídem.

213 Ibídem.

214 Josep TERMES. *Misèria contra pobresa. Els fets de la Fatarella del gener de 1937.*

215 Guillem PUIG VALLVERDÚ. «La terra en comú. La col·lectivització agrària a Catalunya durant la Guerra Civil, 1936-1939», p. 51-72.

216 «La democràcia catalana revolucionària al seu lloc», *Llibertat*, 12 de gener de 1937, p. 1.

Tarragona, 23 de maig de 1937

Tribuna del partit de futbol benèfic entre el Casal d'Esports i el Reus Deportiu, en la Diada d'homenatge a les víctimes dels bombardeigs.

HERMENEGILD VALLVÉ / CIT/A

del terratinent, era aquest Partit qui recollia les aspiracions de la menestralia i de la democràcia de la nostra terra.»[217]

Segons apunta Joan B. Culla, el PSUC, l'acabat de fundat partit dels treballadors de la ciutat i el camp, com al·legava la capçalera de *Treball*, havia estat capaç de situar-se en un carrera per la mateixa clientela que ERC atesa la tebiesa amb què havia respost els primers mesos de guerra a la violència dels escamots i a la incapacitat de tallar els excessos col·lectivitzadors que creaven un «*clima de desordre i d'inseguretat*».[218] En definitiva, a una suposada subordinació d'ERC als designis de la CNT-FAI. Una competència que també naixia de la incapacitat del PSUC de créixer entre els treballadors manuals en un país on les xarxes de sociabilitat obreres estaven, suposadament, vinculades a l'anarcosindicalisme de la CNT. Així, el nou partit dels comunistes catalans buscà la seva base entre la petita burgesia, els sectors mesocràtics de professionals liberals i els petits propietaris i arrendataris agrícoles, fins aleshores la base d'ERC. No obstant aquest plantejament, el desencís entre algunes bases d'ERC ja s'havia donat abans. Al camp, i atès el conflicte al voltant de la Llei de contractes de conreu, alguns sectors rabassaires apuntaren la seva mirada cap a la USC de Comorera, la qual havia estat sòcia electoral i política d'ERC fins al maig de 1936. A partir de juliol, i com a partit hereu —entre d'altres— de la USC, el PSUC va recollir bona part del seu testimoniatge. D'aquesta dispersió dels suports, però, no només se n'aprofitaren els socialistes unificats. El POUM, especialment a les terres de Lleida, i altres formacions locals al conjunt del territori, també se'n beneficiaren.[219]

Malgrat que Joaquim Fort no intervingué amb cap parlament en l'acte del diumenge 10 de gener de 1937, al teatre de Tarragona, també hi assistí formant part de la presidència. L'endemà, rebia la notícia que havia estat escollit, de nou, comissari delegat de la Generalitat a Tarragona.[220] Aquesta vegada, però, Fort no compaginà el càrrec amb el d'alcalde i presentà la seva dimissió el 17 de gener. Ramon Boronat, també d'ERC, fou elegit nou batlle de la ciutat.[221]

El segon mandat de Fort com a comissari delegat de la Generalitat, aquesta vegada ja com a titular, no augurava que fos tranquil. Les habilitats de les formacions per obrir-se un espai de poder afí dins la rereguarda, i l'ús de la força per conservar-lo, condicionarien tota la política interior de la rereguarda republicana al llarg de l'hivern i la primavera de 1937. En són una mostra els exemples ja citats pels ponents al míting de la federació tarragonina d'ERC, els quals tindrien com a màxim exponent els Fets de la Fatarella del 25 de gener de 1937, almenys pel que fa a les comarques meridionals. Si bé Fort no sembla que hi intervingués de cap manera, ja que fou una qüestió gestionada des del departament de Seguretat Interior i la seva delegació a Tarragona —a part dels enviats pels diferents partits i sindicats—, l'impacte que tingué a la premsa tarragonina fou notori i condicionà les relacions entre les diferents formacions. Unes relacions que es tensaven a mesura que passaven les setmanes i que es mostraven, especialment, amb les posicions derivades de la militarització de les milícies a partir de novembre de 1936.

La premsa afí al govern publicava constantment la necessitat de crear un exèrcit i la constitució d'un comandament únic. Una campanya que s'intensificà a partir de la presa de la ciutat de Màlaga per les tropes alemanyes i italianes el 8 de febrer de 1937. A Tarragona, dos dies després que les tropes republicanes perdessin la ciutat andalusa, es convocà una manifestació de les «*joventuts antifeixistes*», integrades per les JEREC, JSUC, les joventuts d'Estat Català i les joventuts de la Unió de Rabassaires. L'absència de les Joventuts Llibertàries i de la Joventut Comunista Ibèrica del POUM era pregona. Amb pancartes de: «*Volem un*

217 «La veu d'Esquerra Republicana de Catalunya», *Llibertat*, 10 de gener de 1937, p. 1.

218 Joan B. CULLA. *Esquerra Republicana de Catalunya. Uns història política*, p. 47.

219 José Luis MARTIN RAMOS. «Un partido de clases trabajadoras y popular».

220 *Llibertat*, 13 de gener de 1937.

221 *Llibertat*, 19 de gener de 1937.

REDACCIÓ I ADMINISTRACIÓ
Rambla 14 d'Abril, 62, pral.
Telèfon, 1216
Imprenta: Joaquim Maurín, 9

LLIBERTAT

PREUS DE SUBSCRIPCIÓ
Mes . . . . . 2'50 pessetes
Trimestre . . . 7'50 pessetes
Any . . . . . 30'— pessetes

Els homes d'E. R. de C.

Joaquim Fort

El 19 de Juliol a Tarragona

Recentment a Tarragona, la Comissaria Delegada de la Generalitat ha tingut una actuació de notabilitat d'altura dels fets de juliol del 1936 d'un any. Homes d'Esquerra Republicana de Catalunya han compat aquell alt càrrec. I per tant, la tasca realitzada no ha sofert paralitzacions i les actuacions d'ara han estat sempre dintre les normes i els principis que informen el nostre gran Partit.

La tasca realitzada, tant en l'aspecte de la guerra, com en el d'ordre públic, no el de militars, en el d'autoritat, en el d'assistència social i altres, ha merescut l'aprovació de la majoria del poble, provisoris de manifestacions polítiques. Els homes que han estat designats han complert amb el seu deure per avui fugi estat el moment vital i han procurat canalitzar la vitalitat i treure'n experiències.

Res escau avui de parlar als lectors lectors de l'actuació de Joaquim Fort i Gibert, actual Comissari-delegat de la Generalitat a les comarques tarragonines.

—Efectivament —ens ha dit— els fets del 19 de juliol em trobaren al front de la Comissaria de la Generalitat en càrrec de Comissari interí, i ocupant el càrrec d'Alcalde de Tarragona. Uns dies abans dels fets, coneixedors per referència de certes actuacions d'elements militars, vaig organitzar un servei de vigilància prop de les persones más fixades de feixisme o per amigues del règim democràtic.

En els dies 18 i 19 alguns militars, després declarats feixistes, es trobaven als seus arrabitats. Els joves dintre de confiança que tenien als regiments ens donaven informacions prou reveladores de com es oliaiva la actitud dins la caserna. Fou aleshores que em vaig trasladar a la Comandància Militar per tal de parlar amb el coronel Angel Martínez Peñalver. El es mostrà disposat a defensar el règim constitucional, però uns militars que després foren condemnats a mort pel Tribunal Popular prominaven forçatment al coronel. Per suggestions dels elements que constituïen el Front d'Esquerra s'aconseguí la separació del cos d'un dels oficials més perillosos i la vigilància mes estreta dels altres.

Ho de dir que amb el coronel Peñalver vaig tenir una conspiratòria bé. Es un dels moments más difícils (mes es podia tenir que el vegessin) es subdivén amb una entrevista amb el coronel i altres oficials en la sorpresa que en traslladarles a Barcelona an oficial i una persona de la meva confiança per tal de conèixer la veritat dels fets i rebre instruccions del Govern amb el qual ens trobaren incomunicats totalment. Ens confessaren aquestes en les que del dia 19 i despres d'un cinvel d'impressions amb el coronel s'acordà que no sortiríem ens tirats al carrer a no fesser per defensar la República i el seu Govern. Una nuvoca arribada d'Alacant, tres vegades que es tractava d'una casa de Gandesa. D'acord amb el coronel ens disposàrem a fer sortir el Regiment. No va esser necessari, car el rumor fou desmentit.

El dimarts, dia 21 al migdia, arrivà a Tarragona el hon amic Lluís Companys, nomenat conseller de la Generalitat en aquella moment fin darrera. Havia viscut els fets tràgics de Barcelona i portava instruccions del Govern. Ràpidament es posà a organitzar uns milícies per tal de combatre els sediciosos a les terres d'Aragó. Les dots d'organització del company Mestres donaren per resultat la formació d'una columna que estava integrada per 500 homes del Regiment d'Almansa número 13, amb tres secció de metralladores, que s'afegiren seguidament, dues companyies de la Guardia Nacional i una de Carabiners, aconsegueix d'un miler de milicians, entre els quals es comptaven els diputats Galán, conseller de la columna, Sedó i Ferreras i Durán.

L'actual energia i concentració que el company Mestres infiltrà en aquestes gents cortien vers al front d'Aragó donà vèpidament el seu fruit, aguantant-se de Caseda, Alcubierre, Alfaiate i tots els pobles Sòbrarbe amb les comarques tarragonines, fins arribar en poc dies a Lleida, Montalban, Jativa i altres pobles del front de Belchite, que avui encara glaremies les noves línies.

Fou la ràpida actuació d'aquesta columna, conseguda a terres d'Aragó per la "Columna Tarragona", la que hagè l'esbosar per on havia possibilitat d'efectuar-se la lealtat de Catalunya per les hores fatídiques, com ensenya la pois dies de resistència al centre Unitat esterlaterna A. Sovera i Virgili, i aprofità a Lynesta situacions per a les milícies aixesta part tan interessantissima de la revolució que revela les dots o gentadores de l'estimat amic i company Lluís Mestres i la Brigada del Barcos coronel del Regiment d'Almansa número 13, Angel Martínez Peñalver i Ferrer.

Quina repercussió podes que tindrel arrem de Catalunya la magnífica manifestació esperiòrta que es tindrà a Xortes amb motiu del 7 Congrés d'E. R. de Catalunya i les comarques tarragonines?

—Tindrà la repercussió que l'observador hi pot copsar en l'actualitat. Un desprestigiment de la democràcia catalana que se nodrigui i de dinàmica i actuar amb decisió i efectes per enforcir el partit que la representa.

Els republicans de les nostres comarques, que ja formaren majoria en temps de la monarquia i que a ell van haguí d'aguantar els embats dels seus enemics socialistes que d'aleves embosses, i molts bé com ...ions de determinades organitzacions, donaran en el Congrés de Tortosa una prova de la seva vigor i personalitat i el fet ha trasbassat a totes les comarques de Catalunya on el partit demostra una vitalitat qu cper entre vol ja ser desconeguda.

—Com veu la política catalana en aquests moments?

—Veig la política catalana amb certa confiança degut a l'estat de reconeixement total que hem trovat, però amb más possibilitats que mai. L'espert català ha prou un es molts catalans que n'havien vingut quelcom apartada per atrevir-le más. D'acord amb el seu esperitisme, la Radio social, Avui monarquisme revolucionàriament indiferent de les enfiteus actuals que eren la seva aspiració tinse tothes. Ja present la consigna del nostre President Lluís Companys: CATALUNYA.

Amb tot sir que d'ara endavant cadrà actuar en tota atenció de cara a Catalunya conciliat i convergent en diligèndemi de Govern i les aspiràs manifestacions de l'unió nacional catalana que desitja, junt amb un millorament constant, una establització de l'obra realitzada.

Hi cartes o es governants que intentin desviar-se d'aquesta trajectòria no saluan interpretar, fidelitzant els bases del poble que aprofitaria a cada moment la seva democràtic avançada i democràtica.

A Esquerra Republicana de Catalunya correspon recollir aquest esperit i encaminar aquest moviment que ens molta aspecte de fruit de la seva llunga actuació i les aspiracions del poble —que pons per damunt de tot les enemistat demoràtiques — ha de movertir-les en realitats.

Davant el crim comés pel feixisme a Tarragona, ens declarem completament contraris de tots aquells acords gremials i sindicals que al redós d'aquest crim s'han prés darrerament, doncs no fan altra cosa que desmoralitzar i crear un ambient enrarit que pot perjudicar-nos.

Espigolant

"Solidaridad Obrera" en el seu editorial reclama que els treballadors intervinguin a la direcció política i militar del país.

Fonamentalmente perque en esta hora es necessario contar con el máximo rendimiento de todas las energías y todas las voluntades, es necesario dar a los trabajadores la sólida garantía está en rectificar el error cometido por un mal entendido pequeño político y dar a los Sindicatos ofrecer la posición de primer plano que les corresponde en la dirección de la guerra."

* * *

Comentant el discurs del President de la República A Rovira i Virgili diu de les planes de "La Humanitat" fa un paralelisme entre esperitisme i catalanisme. Esmenta els dos conceptes d'esperitisme el dels anticlericals i els dels que segueixen Francesc Ola amb el primer no sols ens hi podem entendre sinó que és l'únic amb el qual és possible la convivència. I afegeix:

"Qui és Catalunya? Que ha estat que ho sabiguem les catalans mateixos. Geogràficament, és una terra. Historicament, és una tradició. Lingüisticament, és un idioma. Espiritualment, és una cultura. Biològicament, és una raça.

Terra catalana, tradició catalana, idioma català, cultura catalana, raça catalana: això és Catalunya.

El President de la República ha parlat d'uns Estatuts amb llengües polítiques. I hi ha la multiplicitat de llengües, quan aquestes no son simples dialectes, implica la multiplicitat de cultures i de nacions amb nacionalisme — si ha al punt de conflictes de l'esperitisme i el catalanisme. L'altra concepció, la de l'Esquerra nacionalista federal, serà tan falsa, tan improbable i tan funesta ara als tres colors de la bandera republicana com ara als dos colors de la bandera monàrquica espanyola.

La gent Espiga serà diversa que la Llibertat, o serà única dins l'esdevenge."

"La Publicitat" diu esmentant la Moció internacional a consequència del non pis ratificat per l'Anglaterra:

"Anglaterra es veuen per la ingràcia. Ha sos indefinible de la no intervenció. Des de que fou llançada aquesta absurda política, sentim decidida a donar sòrtes pillar el dret dels republicans espanyols li donàvem garanties suficients que el conflicte no s'eternitzaria, mes tard, ha procurat, sense conseguir-ho, separar Italia d'Alemanya, i ara amèsa que cerqui mesur-se d'acord amb vetos dues. Calculant perill l'alianza franco-anglesa. Hom diria realment que el joc play ha canviat d'Anglaterra."

* * *

"La Vanguardia" comenta en la seva edició el discurs del President de la República i diu entre altres coses:

"El discurs del President de la República Ibera por ultimo, pues constituye una virtud indiscutible. Ennoia de d'ens coadiuvar, un optimismo sea fé, una seguridad en el triunfo tan firmes que no tendría otra razón, y bastaría esta para que hubiera sido pronunciado."

Secció Esportiva

FUTBOL

CANAL D'ESPORTS INFANTILS MEDITERRANI 2

Dimenge al matí en el terreny de joc de l'Avinguda de Catalunya es jugàvia un partit de futbol entre els pelts "nostrissos" i el Mediterrani.

El joc fou molt estratègic i l'igualtat de forces es subdivén en ...ions, es traduí amb unent a dos gols.

El partit fou molt disputat i a ...ció formaren els que el presenciaren.

* * *

EL LLEVANT GUANYADOR DEL TROFEU "COPA PRESIDENT DE LA REPUBLICA"

LLEVANT 1 – VALENCIA 0

Al camp de la carretera de Sarrià propietat de l'Espanyol, es jugà dimenge a la tarda el partit final del trofeu "Copa President de la República" entre els equips valentins: Valencia i Llevant.

Els equips van donar els seguents

LLEVANT

Valero, Olivares, Crespo, Dolz, Calero, Rubio, Puig II, Nieto, Martínez, G. Rubio i Fraiseo.

VALENCIA

Amorós, Alegre, Joan Ramon, Berioli, Iturraspe, Arín, Domínec, Gilbert, Villanova, Amadeo i Richart.

BASKET-BALL

SELECCIÓ LOCAL 23 – PENYA PALLACS 20

ESCOLA TREBALL B, 46 – C. E. LLAMP, 20

Abans d'ahir al matí i en el terreny de l'Escola del Treball se van celebrar dos interessants partits de basquet entre una Selecció local i la "Penya Pallack" guanyadora del Campionat Local de Basquet-Ball — III Copa Tarragona i l'Escola del Treball B i el C. E. Llamp.

Solament hi havia assistit al primer d'aquests dos darrers partits, però a última hora es concertà el partit entre els "trebalistes" i els del Llamp.

El primer partit fou molt disputat i el resultat reflexa clarament la marxa del matèix. La "Penya Pallack" jugà un bon conjunt i guanyà per 5 punts d'avantatge.

De l'equip de la Selecció destacà fortament Rocafiera, que jugà un excellent matx i fou el perforador dos sis septis. Tots ell, bé a banyant i marcà el 12 punts. Per a por Remaste es va forjant i dia ...ns bons temps tindrem a la nostra ciutat un formidable jugador en basquet-ball.

El primer partit arbitrat per Lerín, ens ofereix per donar els següents:

Secció Local. — Avià (2), Cervera Roriza, (2), Leria (4), Assensi (2) i Recasens (12).

"Penya Pallack". — Rové, Esmarat, Pallack (12), Pierquera (14) i Pitu (2).

El segon partit fou arbitrat per Lacia (A.) i els "trebalistes" aprofitàrem un sortatge trònet. Ha cal Llamp van defensar-se com poderes però no van poder aturar la marxa de l'equip reservista de l'Escola del Treball.

Els estens foren els seguents:

Escola Treball B. — Cervera (2), Gorrias, Avià (18), Assensi (6), Gabriel (12) i Pierquet (16).

C. E. Llamp. — Portasy, Arnau (3), Magarolas (9), Pelàs (5) i Vidal (3).

22 de juliol de 1937
Entrevista
a Joaquim Fort
a *Llibertat*,
reproducció
de la publicada
el dia anterior
a *La Humanitat*.
BHMT/A

sol Govern: el de la Generalitat», «*Exigim mobilització general, servei obligatori i comandament únic*» i «*Comandament únic i disciplina*», marxà la manifestació fins a ser rebuda pel comissari Fort.[222]

Hi tornaren uns dies després, encara que sense mostrar les sigles de cap partit.[223] Però el to s'elevà amb la convocatòria de la manifestació el 8 de març, aleshores organitzada pel Comitè Català pro-Exèrcit Popular. La desfilada, que circulà per la Rambla:

> «*estava integrada en el següent ordre: secció motoritzada de la Conselleria de Serveis Públics, banda del 2n Regiment, secció armada de l'aviació de guerra, 2n Batalló del 2n Regiment, forces d'artilleria del Servei de Costes, carrabiners, Guàrdia Nacional Republicana —l'ex-Guàrdia Civil—, guàrdies d'assalt i policia, esquadró de cavalleria de guarnició a Reus, ambulàncies de guerra, guàrdia municipal nocturna i rural, cos de bombers, guàrdia urbana i zeladors, Creu Roja, infermeres, practicants, metges i tot el personal sanitari auxiliar. És a dir, tota la Rambla curulla d'uniformes i de marxes marcials, amb l'única bandera de la República, un gran escut de Catalunya i la bandera de l'Exèrcit Popular Català. Totes aquestes insígnies, sota la guàrdia d'honor d'un grup d'antics milicians, evidentment uniformats. A la tribuna d'honor presidien la desfilada el conseller de Treball i Obres Públiques de la Generalitat, en representació del PSUC, Miquel Valdés, i el comissari de la Generalitat, Joaquim Fort, d'ERC. En el transcurs de la manifestació una esquadreta de trimotors de la base de Reus sobrevolà la Rambla escampant propaganda de l'acte.*»[224]

Aprofitant la celebració de l'aniversari de la proclamació de la República, Joaquim Fort publicà un breu article en defensa del projecte republicà construït sobre una unió sagrada que caracteritzà els mesos previs al 14 d'abril on:

> «*Junt al republicà i al nacionalista hi véiem l'anarquista i el comunista. Els més diversos teoritzants de les idees, les opinions més contràries, s'agrupaven, s'agermanaven. Un sol desig, un sol pensament guiava aquest mosàic multicolor: Enderrocar la dictadura. Aixafar la monarquia.*
>
> *Així, el republicà podria continuar sense dificultats els seus postulats democràtics. Podrien els nacionalistes exaltar el seu patriotisme. Podria l'anarquista divulgar les seves teories alliberadores. I els socialistes i els comunistes escamparien arreu el programa de Marx.*
>
> *Estava formada la unió sagrada i ràpidament donaria els seus fruits.*»[225]

En l'escrit, publicat a *Llibertat* junt amb d'altres d'Antoni Rovira i Virgili, Ramon Nogués Biset, Joan Rodríguez Papaseit, Salvador Maset o Josep Recasens, Fort destacava com havien variat els posicionaments des d'aleshores i com «*mentre la Pàtria viu els moments més heròics de la seva història. La reacció de tot el món li fa la guerra barrant-li el pas obert vers la justícia social*». Malgrat això, deia Fort «*la unió sagrada, efectuada aleshores, no s'ha fet*». La raó d'aquella manca d'entesa era compartida per la majoria de columnistes citats i residia en les posicions maximalistes dels que fins aleshores havien estat companys de viatge en la lluita per la llibertat del país, els quals volen «*imposar els seus principis contra la voluntat dels altres i el poble, l'home lliure que es rebel·la contra tota imposició, no ho vol acceptar. I la lluita que tindria d'ésser única, contra l'enemic únic, degenera en lluita d'homes i d'organitzacions amenaçant perillosament el resultat final*». Malgrat això, Fort tancava l'escrit, paradoxalment, fent una crida sota una única bandera: «*tenim fe i confiança en el pervindre i la seguretat de què els homes d'idees, els que pensen pel seu compte, veuen i comprenen la responsabilitat del moment i esperen confiats que els homes i les organitzacions* deixaran de banda els seus particularismes per fer costat amb la màxima disciplina a l'home que representa i guia avui els destins de Catalunya [el president Com-

222 Jordi PIQUÉ. *La crisi a la rereguarda. Revolució i Guerra Civil a Tarragona (1936-1939)*, p. 105.

223 *Llibertat*, 26 de febrer de 1937.

224 Jordi PIQUÉ. *La crisi a la rereguarda. Revolució i Guerra Civil a Tarragona (1936-1939)*, p. 106-107.

225 JOAQUIM FORT. «14 d'abril - 19 de juliol», *Llibertat*, 14 d'abril de 1937, p. 10.

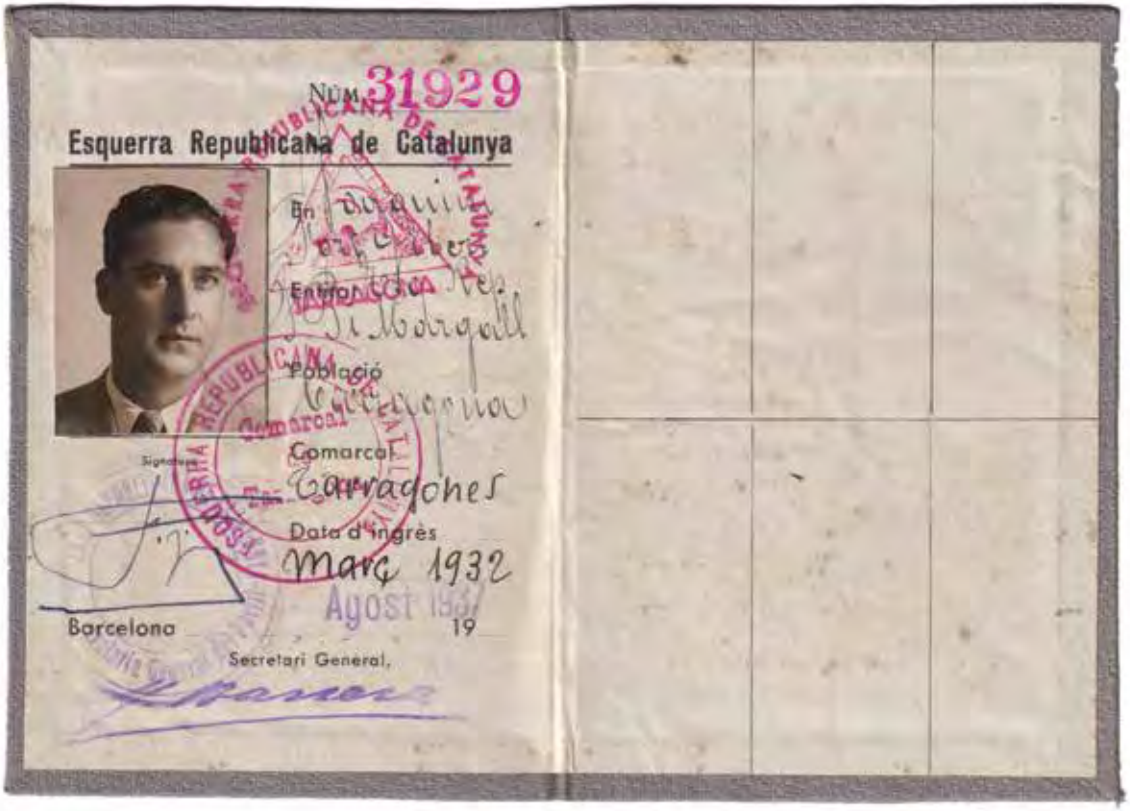

Agost de 1937

Carnet de Joaquim Fort de militant d'Esquerra Republicana.

FFA

panys] *per a poder així guanyar la guerra i consolidar la revolució*».[226]

Uns dies més tard, la desunió tornava a ser l'eix sobre el que girava el text que Fort publicava amb motiu del Primer de Maig. Influenciat pel bombardeig sobre Guernica els darreres dies, Fort es preguntava si la manca d'unió entre els treballadors havia «*facilitat als exèrcits d'Hitler la perpetració del seu crim*».[227] Una desunió que perjudicava i amenaçava la lluita contra el feixisme i que «*priva d'una unitat d'acció, d'una obra de Govern eficient, i debilita i deprimeix la moral del poble que fastiguejat de tanta política i tanta lluita interior, pensa ja amb solucions heròiques per acabar d'una vegada amb les baralles i guanyar definitivament la guerra*». En aquell escrit, Fort feia una crida als dirigents obrers perquè abandonessin la lluita per ocupar posicions estratègiques dins la rereguarda i prenguessin l'exemple dels màrtirs de Chicago «*que varen donar generosament la seva sang per millorar les condicions de treball imposades pel gran capitalisme, és intolerable avui sostenir lluites que no van contra l'enemic comú*». Calia renunciar a les violències i proposar-se donar compliment al «*clam del Mestre* [Marx]*: Proletaris de tots els països: Uniu-vos*».

226 Ibídem.

227 «1er de Maig», *Llibertat*, 1 de maig de 1937, p. 12.

3.4. Que no arribi la sang al riu. Els Fets de Maig de 1937 a Tarragona

A Tarragona, durant la matinada del 4 de maig, hi hagueren els primers incidents a la ciutat de resultes del que havia passat el dia abans a Barcelona. Membres de les Joventuts Llibertàries van mantenir un tiroteig a la Rambla i llançaren una bomba de mà al local social de la UGT. L'endemà la tensió s'incrementà i l'enfrontament entre els sectors anarquistes i les formacions partidàries del govern de la Generalitat semblava inevitable. Davant d'aquesta situació, es reuniren els responsables locals d'ERC, Estat Català, el PSUC, les JSUC i la UGT, i designaren a l'executiva d'ERC perquè s'entrevistés amb el comissari d'Ordre Públic, Joan Rodríguez Papaseit. Segons un informe elaborat a posteriori per representants d'aquestes organitzacions de Tarragona i Reus, que feren arribar al president Companys, el comissari va apostar les forces de seguretat a les seves ordres en els centres de comunicació i en alguns terrats estratègics i comminà els anarcosindicalistes a abandonar tots els edificis «*on amb armes de foc i bombes de mà es trobaven concentrats*».[228] A la poca estona s'inicià un intens tiroteig a la Rambla, que aviat es va estendre cap a altres sectors: l'Ateneu llibertari, la delegació del departament de Serveis Públics controlada per la CNT, les seus de la UGT i el PSUC, el casal d'ERC i la Comissaria d'Ordre Públic en mans del mateix partit.[229]

Cap a les onze del matí, una comissió formada per dirigents de la CNT-FAI intentà celebrar una reunió que, presidida pel comissari Joaquim Fort, i amb la participació de totes les forces antifeixistes, havia de cercar una solució al conflicte. Dissortadament, davant la negativa del PSUC i de la UGT, la reunió no es portà a terme.[230] A l'informe enviat al president Companys, es posaven de manifest els discursos i les pràctiques persecutòries alimentades des del PSUC amb la fabricació de la idea d'un enemic interior. El POUM, aïllat, dirigia tots els seus esforços a aconseguir el suport de sectors cenetistes descontents amb la línia de la organització confederal, i en aproximar-se als partidaris de Francisco Largo Caballero dins del PSOE, els quals estaven en un procés de col·lisió amb el PCE. Amb tot, el POUM es llançà a una competició on els discursos públics d'altres formacions l'havien empès a participar i que el situaren com un adversari visible a batre.[231]

«*Si greu és la responsabilitat de les organitzacions esmentades*», deia l'informe enviat a Companys, «*no ho és menys la del POUM, que si bé no feu foc per por insuperable en escorcollar-se el seu local, s'ha comprovat que estaven extraordinàriament proveïts i preparats*». Malgrat que reconeixen que no havien participat en els fets, en la seva sol·licitud demanaven al president de la Generalitat la «*dissolució immediata del titulat Partit Obrer d'Unificació Marxista per considerar-lo francament feixista*» i que es dissolguessin els ajuntaments i se'n constituïssin de nous «*a base dels partits i organitzacions que han demostrat, amb fets, llur lleialtat al règim*».[232]

Tanmateix, segons es desprèn de la lectura de les actes dels diferents òrgans de govern municipal, els consellers d'ERC i els del POUM no van mantenir en cap moment una relació bel·ligerant. Ben al contrari. Des de l'elecció de Fort com alcalde a l'octubre de 1936, els poumistes s'havien mostrat favorables als republicans. Així mateix, segons apunta Virgili, després dels Fets de Maig, diferents militants del POUM —entre els quals destacava el conseller de Confiscacions, Josep Pechs— visitaren el comissari Joan Rodríguez Papaseit per posar-se incondicionalment al seu costat.[233]

La lluita d'aquell 6 de maig a Tarragona durà fins a primera hora de la tarda, quan feren acte de presen-

228 «L'ordre públic a Catalunya», *Llibertat*, 20 de maig de 1937, p. 4.

229 Pere ANGUERA. *Menjacapellans, conservadors i revolucionaris*, p. 127-133.

230 Jordi PIQUÉ. *La crisi a la rereguarda. Revolució i Guerra Civil a Tarragona (1936-1939)*, p. 196-197.

231 Fernando HERNÁNDEZ. *Guerra o revolución. El Partido Comunista de España en la Guerra Civil*, p. 215-220.

232 «L'ordre públic a Catalunya», *Llibertat*, 20 de maig de 1937, p. 4.

233 Jordi PIQUÉ. *La crisi a la rereguarda. Revolució i Guerra Civil a Tarragona (1936-1939)*, p. 212.

Tarragona, circa 1938
Bombarders Savoia Marchetti SM.79 sobrevolen la ciutat.
Els anomenats «Falchi delle Baleari» de l'aviació feixista italiana,
amb base a Mallorca, van fustigar al llarg de la Guerra Civil
tota la costa de Catalunya i el País Valencià.
USAM

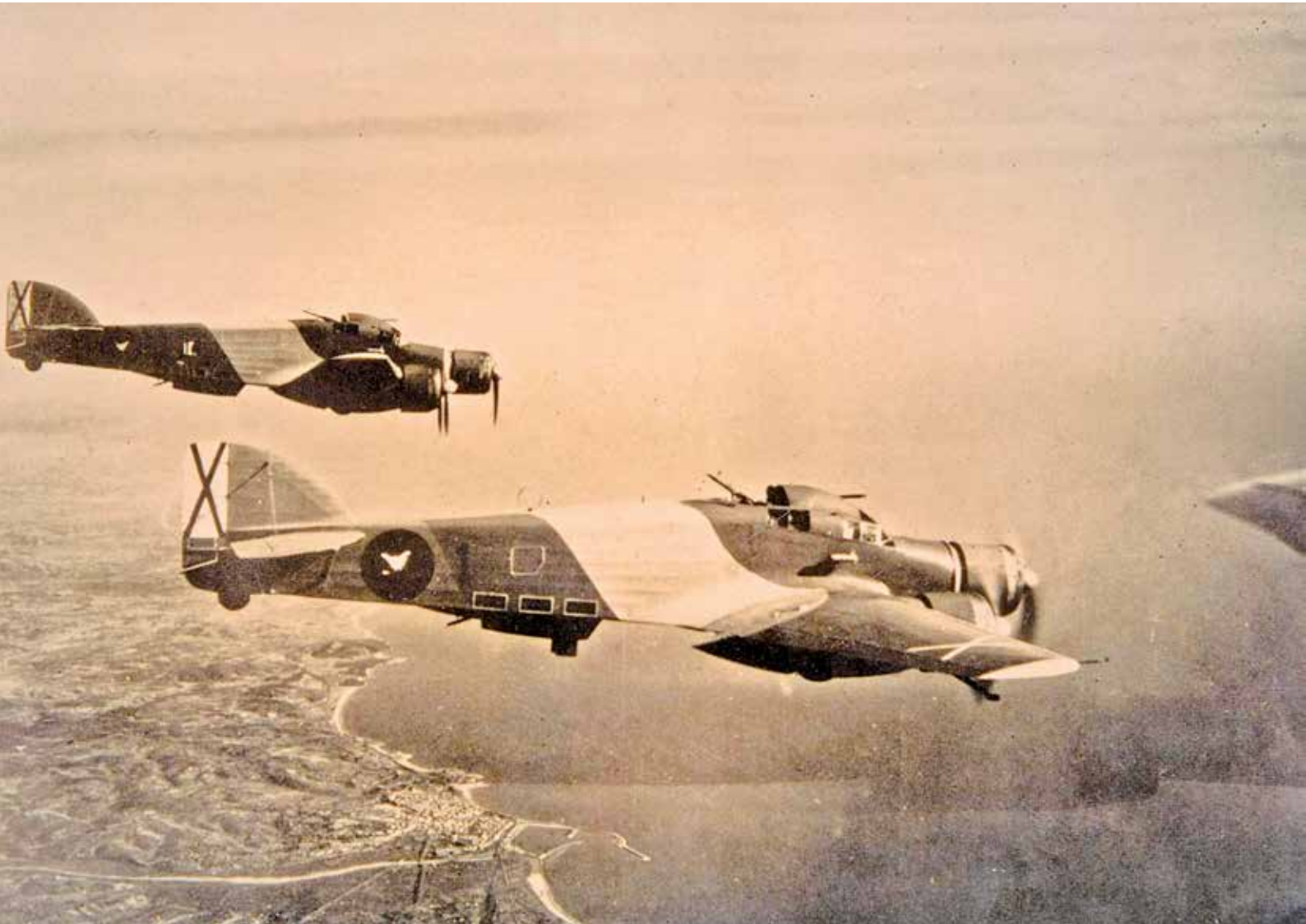

cia les forces de l'aeròdrom de Reus que, junt amb les d'Ordre Públic i alguns ciutadans armats, rendiren «*els revoltosos de Joventuts Llibertàries*».[234] El resultat dels Fets de Maig a Tarragona foren una vintena de morts, entre els de la ciutat, els trobats l'endemà al terme i dos de Salomó. De les víctimes del dia 6 en els enfrontaments a la ciutat cal comptar tres víctimes de la Joventuts Llibertàries, un agent d'Investigació i tres militants d'Esquerra Republicana.[235] El funeral de les víctimes d'ERC es convertí en una manifestació de dol que recorregué tota la ciutat. La Guàrdia Municipal obria una marxa seguida de les banderes dels partits i de les diferents seccions de la UGT. Les corones i els ornaments de flors precedien els taüts, engalanats amb senyeres i flors i portats a pes per altres militants. El cap de dol el formaven els familiars, acompanyats del:

Circa 1937
Vinyeta
de la Junta de Defensa
Passiva de Tarragona.

> «*el Comissari de la Generalitat a les Comarques Tarragonines, Joaquim Fort, al qual feien costat, el Comissari delegat d'Ordre Públic, Joan Rodríguez; alcalde Ramon Boronat, tinent coronel Alvarez Samper, cap de Divisió de costes; capità Barbeta, cap de les forces del Camp d'Aviació de Reus; diputat al Parlament Català, Farreras Duran; H. Domènech, delegat polític al camp; diputat al Parlament espanyol, Nogués i Biset; representació de les diverses minories que formen l'Ajuntament de Tarragona. A continuació, una nodrida representació del Consell de govern d'ER de C, integrada pels companys president Francesc Adell, i vocals Riola, Gay, Recasens, Secall, Bordes, Castelló, Giménez, Sardà, entre altres. I després representants dels partits polítics i sindicals més amunt esmentats i de la Redacció de "LLIBERTAT", i finalment tot el poble de Tarragona que volgué rendir l'últim tribut als braus companys que perderen la vida en defensa de la llibertat.*»[236]

Segons apuntava Josep Maria Alomà, la CNT, recollida al seu local, es va mantenir a l'expectativa i en contacte amb les autoritats locals perquè la situació no acabés en una alta onada de violència.[237] Tot i així, amb l'arribada dels guàrdies d'assalt enviats pel govern de la República, els locals de la conselleria municipal de Defensa controlada per la CNT i la seva seu social foren ocupats. De la mateixa manera passà a la seu de la Cooperativa Popular, a l'antiga església de Sant Joan, on la CNT havia obert un mercat per tal de proveir la ciutat de productes a preus baixos.

Després dels Fets de Maig, la campanya de detencions i depuracions s'allargà fins a finals de mes, tancant-se, definitivament, amb la dissolució del POUM el 15 de juny per decret governamental. Aquell mateix dia, els locals del partit a la ciutat foren clausurats davant les crítiques del conseller poumista Josep Pechs a la Comissió Permanent de l'Ajuntament. Per la seva banda, la pèrdua d'influència dels cenetistes es feia notar en la desaparició del tutoratge que exercia Josep Maria Alomà des del Casal d'Es-

234 «L'ordre públic a Catalunya», *Llibertat*, 20 de maig de 1937, p. 4.

235 El nombre i el nom de les víctimes varia segons els estudis de: Jordi PIQUÉ. *La crisi a la rereguarda. Revolució i Guerra Civil a Tarragona (1936-1939)*, p. 199; i Josep Maria SOLÉ I SABATÉ i Joan VILLARROYA. *La repressió a la rereguarda a Catalunya (1936-1939)*, vol. II, p. 532.

236 «Imponent manifestació de dol», *Llibertat*, 8 de maig de 1937, p. 2.

237 *Diari de Tarragona*, 7 de maig de 1937.

Tarragona, 5 de febrer de 1938
Autoritats municipals i consulars en la presidència del dol
en l'enterrament de quatre marins del vaixell mercant britànic Thorpeness
bombardejat per l'aviació feixista al port.
D'esquerra a dreta, entre d'altres: Ramon Nogués i Bizet, Joan Rodríguez i Papaseit
i Joaquim Fort.

ports de Tarragona. El dia 13 es comunicava als socis del Club Nàutic que l'entitat i l'estatge tornaven a la seva titularitat després de ser intervingut per la CNT. Un dies després es constituïa la nova Junta directiva del club tarragoní, la qual encapçalava Joaquim Fort com a president i dos homes de la seva confiança, Joan Llevadot (ERC) com a vicepresident i Josep Floresví (PSUC) com a secretari.[238] L'alegria per part del redactor esportiu de *Llibertat*, Ramon Coll, semblava que no es podia contenir. Titulava la seva nota a la premsa amb un: «*El Club Nàutic ja torna a ser nostre*», sense aclarir si es referia als «*socis antifeixistes*» o al conjunt dels ciutadans tarragonins, però deixant clar que *Llibertat* es felicitava «*d'haver estat l'únic diari que ha sortit en defensa del Club Nàutic de Tarragona, i d'haver estat les seves columnes, forjadores d'aquest retorn*».[239]

3.5. Protegir la ciutat del setge

En la Guerra Civil espanyola s'implantaren tècniques bèl·liques innovadores que es començaren a explorar durant la Gran Guerra i els anys que la seguiren. Tècniques i tàctiques, com la guerra d'extermini, que fins aleshores només s'havien aplicat fora del continent europeu en les guerres colonials i que superaven així la guerra interestatal que fins aleshores s'havia desenvolupat a Europa. En aquest nou tipus de conflicte armat, no es respectava el dret internacional ni la vida de l'enemic. La guerra moderna, adaptada a la societat de masses, inaugurava l'era de les massacres tecnològiques que assegurava una mort anònima possibilitada pel desenvolupament d'un nou armament caracteritzat per l'artilleria pesada, les granades, els llançaflames o l'ús d'armament químic. El ràpid desenvolupament de la tecnologia aeronàutica després de la Gran Guerra exposarà als soldats i a la població civil als bombardejos aeris. La guerra moderna, i l'element clau de la guerra total, serà la no distinció entre el front i la rereguarda, contribuint a les matances massives que asseguraven l'anonimat de les víctimes als qui les perpetraven i un enemic sense rostre als qui patien les seves conseqüències.

Els primers atacs contra la ciutat de Tarragona es registraren al desembre de 1936 i estigueren protagonitzats pel submergible italià Jalea, que tenia per objectiu el vaixell de passatgers Magallanes, que aconseguí entrar al port de la ciutat. L'atac fracassà, com la majoria que el seguiren fins al febrer de 1937, quan un altre submergible italià va destruir el vapor Navarra davant de la desembocadura del riu Gaià, a Altafulla. El primer atac amb èxit sobre la ciutat de Tarragona arribà el 14 d'abril de 1937, quan uns creuers dispararen sobre el port:

> «*Ho recordo com si fos ahir. Els creuers Canarias i Almirante Cervera vingueren a bombardejar la CAMPSA. El canoneig va durar una mitja hora. Feren destrosses als dipòsits, però no n'explotà cap de ple. Des de la cúpula de la Rambla, magnífic observatori, vaig poder veure com els canons dels vaixells disparaven contra les instal·lacions petrolieres. Després m'explicaren que alguns projectils havien caigut dins del port i que molts habitants del Barri marítim abandonaren el Serrallo.*
>
> [...] *Més tard, aparegueren uns quants avions que s'havien enlairat de Reus per tal d'escometre els agressors, però els navilis ja se n'havien anat.*»[240]

Tanmateix, els efectes més perniciosos per la ciutat arribaren a través dels atacs de l'aviació rebel, que tenia situada la base d'operacions a l'aeròdrom de Palma. L'Aviazione Legionaria feixista italiana i la Legion Condor nazi alemanya protagonitzaren la majoria dels atacs sobre el territori tarragoní entre els mesos de febrer de 1937 i gener de 1939, iniciats amb l'escomesa sobre els nuclis de Tortosa i Flix.[241]

238 *Llibertat*, 18 de maig de 1937.

239 Ramon COLL. «El Club Nàutic ja torna a ésser nostre», *Llibertat*, 16 de maig de 1937, p. 1.

240 Josep Maria TARRASA. *Una vida. Memòries per a llegir en veu alta*, p. 94.

241 Ramon ARNABAT i David ÍÑIGUEZ. *Atac i defensa de la rereguarda. Els bombardeigs franquistes a les comarques de Tarragona i Terres de l'Ebre, 1936-1939.*

Tarragona, 8 de febrer de 1938

Casament del conseller municipal d'ERC i director de *Llibertat* Josep Maria Recasens amb Josefina Vilaró.
D'esquerra a dreta: dempeus, I. Magarolas, Josefina Vilaró, Rosa Vilaró, Josep Maria Recasens,
Joaquim Fort, Dolors Vilaró, M. Montserrat, Juncosa, Muntaner i els pares de la núvia;
asseguts: Vidal i Joan Masalles.

FFA

L'atac del 17 de juny de 1937 fou l'inici d'una pluja de bombes que, de manera regular, assetjaren la ciutat de Tarragona. A quarts de deu del vespre, tres bombarders trimotors Savoia-Marchetti SM.81 llançaren un atac sobre la part baixa de la ciutat. Es calcula que hi hagué fins a 9 víctimes mortals i 48 ferits. Segons Lluís de Salvador, fins a una desena d'edificis quedaren malmesos després que gairebé una trentena de bombes fossin llançades sobre les vies del ferrocarril, la platja del Miracle, el moll de Llevant i la drassana interior del port.[242] L'atac al quarter de Sant Agustí, situat a la rambla Pau Iglesias, fou l'atac que penetrà més endins de la ciutat. Segons els testimonis, la descàrrega fou una sorpresa per a la majoria dels veïns que, tot passejant per la rambla aquell vespre de juny, pensaven que el soroll dels motors aeris pertanyia a l'esquadra republicana. Aleshores «*amb tota la mala fe, els avions enfilaren la rambla deixant-la coberta de morts i ferits*».[243] La sorpresa deixà un record inesborrable en els testimonis que quedaren vius en el que fou descrit per la premsa local com un «*criminal bombardeig*». A la poca estona les autoritats tarragonines informaven a través de la ràdio del que havia passat. El tinent coronel Enrique Maria Álvarez Samper, comandant militar de les forces de la Costa, valorava quins havien estat els efectes de l'atac i quantes persones i edificis havien patit les seves conseqüències. Per altra banda, Joaquim Fort, com a comissari delegat de la Generalitat, enviava un missatge de prudència i unes normes que caldria seguir a l'espera de propers amenaces:

> «*Ciutadans: La criminal aviació facciosa ha atemptat covardament contra la població civil de la nostra ciutat, ocasionant desperfectes i algunes víctimes.*
>
> *Ha passat de moment el perill, però és necessari com a mesura preventiva que no surti llum a l'exterior dels edificis, pel que serà sancionat severament tot aquell que deixi els finestrons, finestres o qualsevol altra obertura que permeti sortir claror.*
>
> *Tothom que trobi restes de les bombes llançades, haurà de portar-les a la Comandància Militar.*
>
> *Del civisme de tots s'espera que es cumpliran escrupolosament aquestes instruccions, del contrari s'aplicaran immediatament les sancions que corresponguin.*»[244]

Tarragona no tornarà a ser atacada fins els primers dies de juliol, de nou des del mar, pel creuer Canarias. Però l'atac de l'aviació no es farà esperar i, el 19 de juliol, a un quart de nou del vespre, novament tres bombarders trimotors Savoia-Marchetti SM.81 entraren per la carretera de Barcelona i escamparen una cinquantena de bombes. El resultat fou de 84 morts, una vuitantena més de persones ferides i prop de 40 edificis destruïts.[245]

Des de la premsa local es criticà amb duresa la manca d'actuació de la autoritats, posant de relleu les deficiències del sistema defensiu actiu i passiu de la ciutat. L'alcalde Boronat, davant de la diatriba de la premsa, declarava públicament que:

> «*després del bàrbar bombardeig del dia 19, damunt la ciutat indefensa, que una de les més grans preocupacions de l'Ajuntament, ha estat el dotar a Tarragona de mitjans defensius que impedissin la impunitat amb què actuen els avions al servei del feixisme.*
>
> *Des de fa temps es vénen efectuant gestions, prop dels organismes que ho poden decidir, per aconseguir-ho, posant de manifest la forma en què es troba la ciutat que, per altra part, no pot esser-los-hi desconeguda, sense que, fins a la data, s'hagi aconseguit cap resultat pràctic.*
>
> *La trista experiència viscuda, dóna un caràcter apremiant i dolorós a aquelles gestions, temps ha començades, i que ara cal intensificar donant a les nostres paraules el to que calgui.*»[246]

242 Lluís de SALVADOR. *Quan la mort venia del cel. Memòria dels bombardejos sobre Tarragona (1937-1939)*, p. 36-50.

243 Josep Maria PRATS. *Memòries d'un tarragoní absent*, p. 32.

244 «Criminal bombardeig de la població civil de Tarragona», *Llibertat*, 18 de juny de 1937, p. 1.

245 Ramon ARNABAT i David ÍÑIGUEZ. *Atac i defensa de la rereguarda. Els bombardeigs franquistes a les comarques de Tarragona i Terres de l'Ebre, 1936-1939*, p. 98-120.

246 «Nota de l'alcaldia», *Llibertat*, 22 de juliol de 1937, p. 2.

HOMES d'E. R. C. AL FRONT

JOAQUIM FORT

S'han incorporat a l'Exèrcit de la República els nostres estimats amics Joaquim Fort, comissari del Govern de la Generalitat de Catalunya a Tarragona, i Francesc Conde, alcalde d'aquella ciutat, ambdós pertanyents a la lleva del 1927.

En remarcar la gesta d'aquests estimats amics nostres que abandonen llurs càrrecs governatius per a servir la pàtria des del lloc que se'ls designi, volem adreçar-los el testimoniatge sinceríssim de la nostra simpatia. A reveure, amics! Que ben aviat, triomfant la República, puguem tornar a abraçar-vos!

1 de maig de 1938

La Humanitat es feia ressò de la incorporació a files del comissari delegat de la Generalitat Joaquim Fort i de l'alcalde Francesc Conde.

AHCB (LA HUMANITAT)

El bombardeig d'aquell 19 de juliol de 1937 despertà les alarmes de les autoritats tarragonines, que no tardaren a reunir-se a petició del comissari Fort per a «*tractar de dotar a la població civil d'una defensa contra els atacs de l'aviació*».[247] En l'esmentada reunió, a més de decidir la publicació d'unes disposicions governatives amb unes noves instruccions per a la població en cas de bombardeig, s'acordà que una comissió, encapçalada pel mateix Joaquim Fort, viatgés a la ciutat de València per entrevistar-se amb les autoritats del Govern de la República. Calia exposar els problemes que plantejava la defensa activa i passiva de la ciutat. De fet, el propi Fort i l'alcalde Ramon Boronat ja havien demanat «*que és dotés a Tarragona de defensa antiaèria davant dels repetits bombardejaments que ha sofert la nostra ciutat, i el conseller senyor Sbert els hi ha fet saber que el propi president de la Generalitat ja ho ha interessat del Govern de València*».[248]

La manca de recursos del govern català per cobrir la despesa en la defensa passiva del territori fou durament criticada per Antoni Rovira i Virgili després de l'atac a Tarragona, ja que suposava un greuge respecte a d'altres zones de l'Estat on la República havia assumit la seva realització mentre a Catalunya «*les obres d'aquesta classe han d'ésser fetes pels Ajuntaments o per la Generalitat, a despit del caràcter extraordinari que les tals obres presenten*». Però més greu era per a l'historiador i periodista tarragoní que, si bé l'absència de l'Estat central es pot sufragar amb la despesa de la Generalitat i els municipis en la defensa passiva, no passava el mateix amb la defensa activa, «*que afecta plenament el ram de la guerra, del qual el govern de la República i les seves autoritats militars s'han encarregat totalment*».[249] L'entrevista de la comissió dirigida per Joaquim Fort amb el comissari general d'Aviació, Amós Ruiz Lecina, se celebrà a principis d'agost, però no fou fins a mitjans de setembre de 1937, després del bombardeig i l'incendi de la CAMPSA, que no es dotarà Tarragona de metralladores antiaèries.[250]

---

247 «La defensa anti-aèria de la ciutat», *Llibertat*, 22 de juliol de 1937, p. 2.

248 «Importants declaracions del comissari de la Generalitat», *Llibertat*, 23 de juliol de 1937, p. 3.

249 Antoni ROVIRA I VIRGILI. «La tragèdia de Tarragona», *La Humanitat*, 23 de juliol de 1937, p. 1.

250 Ramon ARNABAT i David ÍÑIGUEZ. *Atac i defensa de la rereguarda. Els bombardeigs franquistes a les comarques de Tarragona i Terres de l'Ebre, 1936-1939*, p. 247.

Uns dies més tard, a mitjans d'agost, el govern de la Generalitat decretava la formació de les juntes de defensa passiva a cada municipi de Catalunya. Aquests nous organismes s'encarregarien de prendre totes les mesures necessàries, així com acatar aquelles disposicions que arribessin de la Junta Defensa Passiva de Catalunya, «*per a protegir el nostre territori, la vida dels nostres conciutadans, l'existència dels nostres monuments artístics, etc., contra tot atac de les naus del mar i de l'aire del feixisme invasor que ens fa la guerra*».[251] Les juntes locals estarien formades per l'alcalde, que les presidiria, acompanyat de diferents delegats procedents de la Comandància Militar, la Comissaria d'Ordre Públic, l'arquitecte i el metge municipals i representants de les formacions polítiques i sindicals; a més de les diverses comissions que es poguessin crear segons les necessitats. A la memòria de la Junta de Defensa Passiva Local de Tarragona del 1938 es resumien les motivacions i els objectius que havien perseguit fins aleshores, així com les actuacions realitzades amb testimonis gràfics i fotogràfics del resultat del treball fet a la ciutat.[252]

Tarragona, més o menys preparada per al nou estil de guerra, va seguir sent víctima dels atacs de l'aviació feixista. En destaca la destrucció, el 20 de gener de 1938, del mercant britànic Thorpeness ancorat al port de la ciutat quan descarregava carbó:

> «*De sobte, a dos quarts de nou del matí, van aparèixer tres trimotors facciosos, que, ràpidament, abans que, advertits pels senyals d'alarma, es poguessin posar en salvament els tripulants i els treballadors, es posaren sobre la vertical del pont i llançaren unes 25 bombes a sobre del moll de referència.*
>
> *Gairebé totes les bombes van anar a parar a l'aigua. Les poques, però, que abastaren el moll i la que caigué al vaixell foren suficients per causar nombroses víctimes. Quatre dels tripulants del Thorpeness quedaren morts a bord, alguns dels quals completament destrossats. A més, la violència de l'explosió arrabassà tres tripulants més dels llocs on es trobaven i els llançà a gran distància a sobre de les aigües del port, en les quals s'enfonsaren.*
>
> *Entre els obrers de la descàrrega, dos resultaren també morts a l'acte a conseqüència de les ferides que els produí la metralla. Havien retut el millor i el més honrós servei a la causa de les seves llibertats, per les quals moriren al peu del treball víctimes de l'odi feixista. Tots tres, per dolorosa coincidència, eren fills de Tarragona.*
>
> *La identificació dels cadàvers, especialment la dels miners anglesos, fou tasca difícil, a causa de les horroroses mutilacions que presentaven. Uns quinze dies més tard, o més precís, el dia 3 de febrer, va fer aparició, surant sobre les aigües del port, un dels tres tripulants desapareguts, la recerca dels cadàvers dels quals, feta pols bussos, no havia donat resultat. Es tractava del cadàver del fogainer Tomas Taylor, de 25 anys. El dia 5 va aparèixer de la mateixa forma el del fogainer, també, C. Welsch, de 45 anys. I el dia 8, passà això mateix amb les despulles del mariner J. Walker, de 27 anys.*»[253]

L'esdeveniment, tan greu com d'altres que fins aleshores havia patit la ciutat, es va revestir d'una importància que va anar més enllà de la premsa local, amb la finalitat d'atraure l'atracció del govern britànic. La voluntat, en aquelles alçades, era carregar de motius als membres del Comitè de No-Intervenció de Londres perquè abandonessin la seva política d'*appeasement* (apaivagament) del bel·licisme del nazisme i els seus aliats internacionals, i intervinguessin en el conflicte que s'estava desenvolupant en territori espanyol. El govern britànic, entenent que aquell era un acte intolerable, formulà una «*enèrgica protesta*» davant del govern rebel de Burgos, que, com apunta Lluís de Sal-

251 *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya*, 17 d'agost de 1937, p. 626..

252 ANC-Fons President Lluís Companys (documentació institucional). Memòria d'un any d'actuació de la Junta de Defensa Passiva Local de Tarragona, 24 d'agost de 1938.

253 Lluís de SALVADOR. *Quan la mort venia del cel. Memòria dels bombardejos sobre Tarragona (1937-1939)*, p. 116-117. Al registre del cementiri anglès consten les víctimes: C. S. Frogg, de 26 anys; Harry de Klerk, de 17; Arthur Frank Jerroll, de 40 anys; Walter Jones, de 42; Cloud Welsh, de 47 anys; i Thomas Taylor, de 27; Ramon ARNABAT i David ÍÑIGUEZ. *Atac i defensa de la rereguarda. Els bombardeigs franquistes a les comarques de Tarragona i Terres de l'Ebre, 1936-1939*, p. 310.

Tarragona, finals de 1938
La ciutat va patir 175 bombardejos al llarg de la guerra com aquest de l'aviació feixista italiana amb base a Mallorca.
USAM

vador, «*no degué ésser gaire patent, ja que es reduí, com altres cops, a un intercanvi de belles paraules*».[254] A Tarragona, l'episodi es va traduir en diferents mostres de condol popular i de simpatia cap als afectats en rebre el capità del vaixell i el cònsol del Regne Unit a la ciutat. Tot això es posà de manifest en l'acte d'enterrament de les víctimes, al qual hi anaren representants de la Generalitat i de la República, a més de les autoritats locals, encapçalades per l'alcalde Francesc Conde, també d'ERC, que havia substituït uns mesos abans, el novembre de 1937, Ramon Boronat. Malgrat els bombardejos d'aquell dia 5 de febrer a primer hora del matí, es reuní a la plaça de la Font una gernació que acompanyà les despulles i el seguici fúnebre fins al cementiri anglès de l'Arrabassada.

254 Lluís de SALVADOR. *Quan la mort venia del cel. Memòria dels bombardejos sobre Tarragona (1937-1939)*, p. 118.

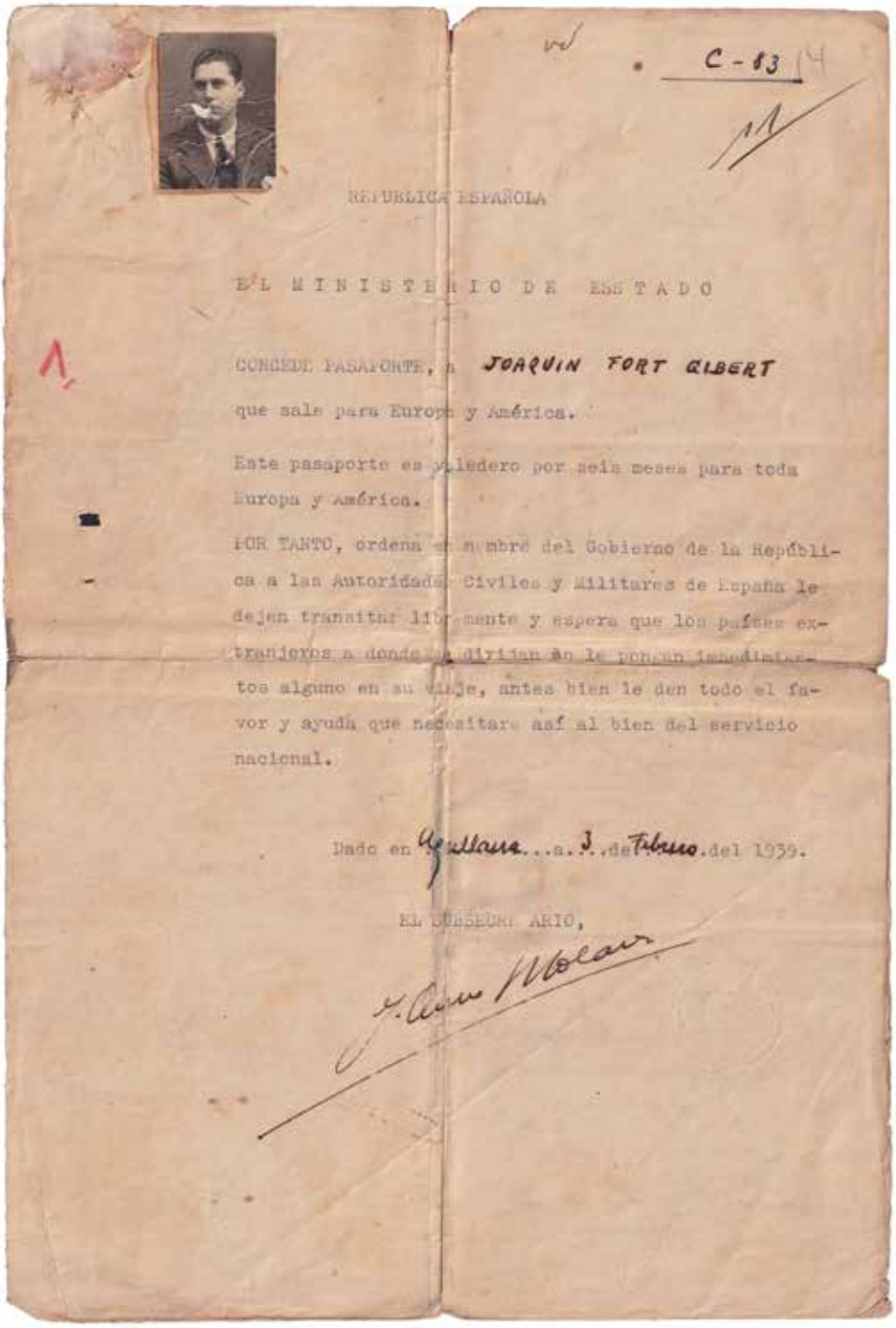

C-83 14

REPUBLICA ESPAÑOLA

EL MINISTERIO DE ESTADO

CONCEDE PASAPORTE, a JOAQUIN FORT GIBERT

que sale para Europa y América.

Este pasaporte es valedero por seis meses para toda Europa y América.

POR TANTO, ordena en nombre del Gobierno de la República a las Autoridades Civiles y Militares de España le dejen transitar libremente y espera que los países extranjeros a donde se dirijan no le pongan impedimentos alguno en su viaje, antes bien le den todo el favor y ayuda que necesitare así al bien del servicio nacional.

Dado en Agullana a 3 de Febrero del 1939.

EL SUBSECRETARIO,

J. Quero Molares

3 de febrer de 1939
Passaport precari emès a Agullana a Joaquim Fort camí de l'exili, signat per Josep Quero i Molares.
FFA

1938-1987
Persistir en la derrota

4

4.1. Cap al front de nou

El maig de 1938 Joaquim Fort s'incorporava a l'Exèrcit Popular de la República, sent rellevat en el càrrec de comissari delegat de la Generalitat a Tarragona per Ramon Sanahuja, d'Esquerra Republicana.[255] Ho feia junt al seu amic —i membre també de la lleva de 1927— Francesc Conde,[256] alcalde de Tarragona, que seria substituït com a batlle per Jaume Castelló, també d'ERC.

Malgrat que no es coneix on fou destinat Joaquim Fort quan fou convocat per lleva, sí que hi ha referències sobre la seva posició com a comissari de brigada a partir del juliol de 1938: la 141 Brigada Mixta, 32a Divisió de l'Exèrcit de l'Est.[257] El dia 28 de juliol, a Barcelona, Fort i deu militants més d'Esquerra Republicana, que eren comissaris de divisió, de brigada o de batalló reberen un homenatge del partit. ERC reivindicava la seva presència dins l'estructura política de l'Exèrcit de la República perquè, segons Josep Tarradellas, li «*siguin concedits els llocs de responsabilitat a què té dret, no sols per la seva aportació a la guerra, sinó per la força numèrica dels homes del Partit que hi ha als fronts de lluita*».[258] Aquest escrit sobre l'homenatge als comissaris d'ERC, serà la darrera notícia a la premsa republicana sobre Joaquim Fort.

La 32a Divisió on Fort havia de prendre el nou càrrec es trobava a la conca de Tremp. Cap al maig de 1938, la formació estava situada prop d'Abella de la Conca, al Pallars Jussà. A finals d'aquell maig, entre els dies 22 i 28, la 32a Divisió entrà en combat a l'alçada d'Isona, iniciant l'atac per sorpresa dins l'operació d'ofensiva republicana sobre els caps de pont de la Baronia de Sant Oïsme i Tremp. Les tropes de la 32a Divisió foren les que ocuparen més territori i es van situar a les portes del nucli d'Orcau, però sense poder arribar a la ciutat

255 «El nou comissari de la Generalitat a Tarragona ha pres possessió de càrrec», *La Humanitat*, 8 de maig de 1938, p. 4.

256 CDMH. DNSD-Secretaría, fitxer 13, Francisco Conde.

257 CDMH. DNSD-Secretaría, fitxer 21, Joaquin Fort Gibert.

258 *La Humanitat*, 29 de juliol de 1938, p. 3.

REPUBLICA DE PANAMA
POLICIA NACIONAL
SECCION DE REGISTRO DE EXTRANJEROS

Panamá, 17. AUG. 1939 de 19

EL SEÑOR

Joaquín Fort Gilbert.-
Español.-
cuya fotografía e impresión dactilar aparecen en esta tarjeta, ha comprobado su entrada legal al país y por tanto los empleados de Policía encargados de la Sección de
Céd. Nº 8-14459

Inmigrantes, se abstendrán de notificarle para que se presente a esta Oficina a registrar sus documentos.

Jefe de la Sección de Registro de Extranjeros

Pulgar Derecho

17 d'agost de 1939
Targeta d'identificació de Joaquim Fort a la República de Panamà.
FFA

LEY DE SELLOS
PROVINCIA DE CORDOBA
5 PESOS
33490

Nº 33490
SERIE A

TESORERIA
POLICIA DE LA CAPITAL

PULGAR DERECHO

FIRMA DEL IDENTIFICADO

I. D. 633.1.888

CEDULA Nº 65491
Número del retrato y credencial deben ser el mismo

Fotografía tomada el ..... de ..... de 19.....

4 de març de 1940
Carnet d'identificació de Joaquim Fort emès per la policía de Córdoba, a la República Argentina.
FFA

de Tremp.[259] Amb el front del Segre i la Noguera Pallaresa estabilitzat, la nova ofensiva republicana mirà cap a l'Ebre, en una acció que s'inicià des de Miravet el 22 de juliol i que donà lloc a una de les batalles més sagnants de tot el conflicte.

A partir del desembre, amb la reorganització de l'Exèrcit de l'Est després del desgast de la Batalla de l'Ebre, Fort s'incorporà, junt amb la seva divisió, al XIè Cos d'Exèrcit comandat pel coronel Francisco Galán. Amb les divisions 26 i 55, van cobrir el front de la Noguera Pallaresa i el Montsec.[260] Durant els primers dies de 1939, l'exèrcit es reorganitzà per preparar la defensa d'Artesa de Segre, però el desgast a mesura que passaven els dies era considerable. Aleshores, la tropa que formava la 141 Brigada Mixta de la 32a Divisió s'integrà, junt amb les divisions 27, 60 i 72 dins del XVIIIè cos d'Exèrcit, situat més enllà d'Agramunt, prop de la carretera direcció Cervera. El 6 de gener, perduda Artesa de Segre en mans dels sublevats, les tropes republicanes intentaren recuperar la posició. L'avenç de l'ofensiva franquista en la zona de muntanya fou molt lent. Tardaren tretze dies a fer els quinze quilòmetres que separen Artesa de Segre i Ponts, on no arribaren fins el 17 de gener. Solsona, per exemple, no va ser ocupada fins el dia 26, la mateixa jornada que els franquistes entraven a Barcelona. Durant aquests dies de resistència del front republicà de muntanya, en un dels assalts desesperats per restablir l'abastiment de les tropes republicanes, l'esclat d'una granada va propinar un important tall al coll de Joaquim Fort, que gairebé li pren la vida. Immediatament fou traslladat a Barcelona per a ser operat a l'Hospital de la Santa Creu, on l'atengué el doctor Joaquim Abelló i Roset, pare de Roser Abelló, que, amb els anys, esdevindria esposa del seu nebot Marçal Marimon i Fort. A conseqüència de la ferida, Fort va perdre les cordes vocals agudes, provocant-li un to de veu més greu que el caracteritzà a partir d'aleshores.

259 Pol GALITÓ. «El front del Segre i la Noguera Pallaresa», p. 94-95.

260 Pol GALITÓ; Manuel GIMENO; Rodrigo PITA; Josep TARRAGONA. *Les batalles del Segre i la Noguera Pallaresa. L'atac final contra Catalunya (abril-desembre de 1938)*, p. 244.

4.2. Exili: «al navío en el mar, a la esperanza»[261]

Les tropes franquistes seguien el seu avenç sostingut mentre Fort seguia convalescent a l'Hospital de la Santa Creu de Barcelona. Davant de l'ordre d'evacuació general del 23 de gener de 1939, Joaquim Fort fou traslladat en ambulància cap a la frontera, i creuà a França a l'alçada del Pertús el 8 de febrer. Del Vallespir es traslladà aviat a la ciutat de Bordeus on, el 14 de març, les autoritats consulars bolivianes li expediren un visat de turista per a nou mesos per al país andí. Un parell de setmanes més tard, el dia 29, les autoritats panamenyes li autoritzaven el seu trànsit camí de Bolívia. El dia 15 d'abril, junt amb qui havia estat company seu a l'agrupació local d'Esquerra Republicana a Tarragona —i també alcalde de la ciutat—, Francesc Conde, emprengueren la travessa de l'Atlàntic a bord del Bretagne. Fort i Conde, com molts altres republicans exiliats, iniciaven un camí incert que els allunyava de casa.

Mesos més tard, Pablo Neruda demanà al govern xilè que li facilités els diners per llogar un vaixell: el Winnipeg. El president Pedro Aguirre Cerda, del Frente Popular, accedí a designar-lo «*cónsul delegado para la immigración española*» i el poeta posà fil a l'agulla en

261 Pablo NERUDA. «Misión de Amor»: «*Yo los puse en mi barco. / Era de día y Francia / su vestido de lujo / de cada día tuvo aquella vez, / fue / la misma claridad de vino y aire / su ropaje de diosa forestal. / Mi navío esperaba / con su remoto nombre / «Winnipeg» / pegado al malecón del jardín encendido / a las antiguas uvas acérrimas de Europa / Pero mis españoles no venían / de Versalles, / del baile plateado, / de las viejas alfombras de amaranto, / de las copas que trinan / con el vino, / no, de allí no venían, / no, de allí no venían. / De más lejos, / de campos y prisiones, / de las arenas negras / del Sahara, / de ásperos escondrijos / donde yacieron / hambrientos y desnudos, / allí a mi barco / claro, / al navío en el mar, a la esperanza / acudieron llamados uno a uno / por mí, desde sus cárceles, / desde las fortalezas / de Francia tambaleante / por mi boca llamados / acudieron, / Saavedra, dije, y vino el albañil, / Zúñiga, dije, y allí estaba, / Roces, llamé, y llegó con severa sonrisa, / grité, Alberti! y con manos de cuarzo / acudió la poesía. / Labriegos, carpinteros, / pescadores, / torneros, maquinistas, / alfareros, / curtidores: / se iba poblando el barco / que partía a mi patria. / Yo sentía en los dedos / las semillas / de España / que rescaté yo mismo y esparcí / sobre el mar, dirigidas / a la paz / de las praderas.*»

Argentina, circa 1945

Joaquim Fort —dempeus, el segon per l'esquerra— en un partit de futbol a l'exili argentí. Dempeus, a l'extrem dret, el diputat del Parlament de Catalunya i exconseller, Pere Mestres.

FMA

Setembre de 1946
Carnet de soci de Joaquim Fort del Club de Gimnasia y Esgrima de Buenos Aires.
FFA

el que anomenà, uns anys més tard, «Misión de amor». El 4 d'agost de 1939, el Winnipeg iniciava la seva travessa de l'oceà Atlàntic partint del port de Trompeloup-Paulhac —a cinquanta quilòmetres de Bordeus i a mig camí de la desembocadura del Garona—, direcció Valparaíso carregat amb més de 2.500 refugiats espanyols a bord. Entre ells s'hi trobaven Marçal Marimon i Teresa Fort, germana de Joaquim.[262]

Exiliar-se, però, tampoc era sinònim d'escapar de la repressió dels vencedors de la guerra. Com a molts dels que havien estat combatent a favor de la República, o havien demostrat durant els anys anteriors algun compromís amb el procés de democratització republicà, a Joaquim Fort se li obrí un procés judicial. La Ley de Responsabilidades Políticas de febrer de 1939 fou el principal instrument de repressió del nou règim. Tenia per objectiu jutjar totes aquelles persones que «*contribuyeron con actos u omisiones graves a forjar la subversión roja, a mantenerla viva durante más de dos años y a entorpecer el triunfo, providencial e históricamente ineludible, del Movimiento Nacional*».[263] Malgrat la inconsistència jurídica pel caràcter retroactiu de la llei, el Tribunal de Responsabilidades Políticas, en poc més d'un any, fins l'1 d'octubre de 1941, va incoar prop de 230.000 expedients i, fins la seva derogació, el 10 de novembre de 1966, van ser al voltant de 400.000 persones les investigades.[264]

El procés judicial a Joaquim Fort es va obrir el 21 de març de 1939, dins l'acusació a Eladi Bergadà, el que fou secretari a la Comissaria de Defensa de la Generalitat a Tarragona. Juntament amb ells dos s'obria un judici sumaríssim a trenta-quatre persones més per estar vinculades a les gestions de moviments de tropes i defensa del territori corresponents a la Comissaria. El llistat de noms l'havien pres de les actes a les quals acompanyaven els pertinents informes elaborats per

262 Jaime FERRER. *Los españoles del Winnipeg. El barco de la esperanza.*

263 «Ley de 9 de febrero de 1939 de Responsabilidades Políticas», *Boletín Oficial del Estado*, 13 de febrer de 1939, p. 824.

264 Borja de RIQUER. *Historia de España: La dictadura de Franco.* Vol. 9, p. 128-129.

Santiago de Xile, circa 1955
Joaquim Fort, aleshores resident al Perú, de visita a la família.
Amb el cunyat Marçal Marimon, la germana Teresa
i els nebots Marçal i Miquel Àngel abillats amb la indumentària tradicional catalana.
FFA

les autoritats de la Delegación Provincial de Información e Investigación que detallaven, amb més o menys encert, la trajectòria de Fort:

> «[...] *de 33 años, soltero, natural y vecino de esta Capital* [...] *fué Alcalde durante el dominio rojo, y en la revolución del 6 de Octubre estaba detenido*»[265]

> « [...] *Comisario de la Generalidad, antes del Glorioso Movimiento Nacional, fué Teniente Alcalde de este Ayuntamiento, pertenecía a la Juventud Federal de Izquierda Republicana Catalana. Marchó al frente de Aragón voluntario mandando una columna y era gran propagandista de la Causa roja, responsable de crimenes cometidos en las personas de derechas en esta Capital, ha observado mala conducta y es enemigo irreconciliable de nuestra Santa Causa*.»[266]

El 28 de març de 1940 es declarava als processats de la causa 901 com a rebels a la causa nacional i es declarava el seu cas arxivat.

Atesa la visibilitat i la responsabilitat institucional d'ERC en acabar la guerra, la repressió i l'exili foren dos elements que provocaren una poderosa sagnia en el partit. Però les divisions que esclataren a l'exili tenien els seus orígens en qüestions anteriors. El partit traspassà la frontera l'hivern del 1939 amb un Consell Executiu format per Josep Tarradellas, com a secretari general, Josep Andreu i Abelló, Carles Pi i Sunyer, Miquel Santaló i Joan Sauret. Però un Consell Executiu que, com apunta Joan B. Culla, només ho era sobre el paper. Des de la seva dimissió com a president del Parlament l'octubre de 1938, i després d'haver-se instal·lat a França, Joan Casanovas es posicionà al marge dels partits i s'erigí com el principal referent de la crítica al seguidisme, deia, que Companys i el govern català estaven fent de la tàctica de resistència promoguda pel govern del socialista Juan Negrín.[267] El que s'havia iniciat com un distanciament, aviat es va materialitzar amb una ruptura que s'agreujà una vegada es perdé la guerra. A tot això, calia afegir-hi el distanciament entre els que fins aleshores havien estat aliats en guerra. Esquerra Republicana, tot i la seva debilitat i malgrat les insistències del PSUC, considerà extingida l'aliança vigent des del 1936 entre les forces antifeixistes i refusà mantenir actiu a l'exili un govern que consideraven dissolt. Mentrestant, Fort, acompanyat de Conde, igual que tants membres de les diverses forces polítiques republicanes, travessava l'oceà a la recerca d'un nou futur.

Després de més de quinze dies de viatge, l'1 de maig de 1939, Fort i Conde arribaven a Panamà. Feia poc més d'un any que Fort s'havia incorporat a l'Exèrcit Popular per combatre per les armes el feixisme sobre sòl patri. Ara, tot allò semblava molt llunyà, a nivell geogràfic i també cronològic. Les coordenades polítiques també havien virat sobre manera: el frontpopulisme era mort, la guerra havia acabat en derrota i, amb ella, les esperances pel reconeixement d'una Catalunya autònoma, democràtica i socialment avançada deixaven pas a la seva absoluta negació, a l'assimilació nacional en clau espanyola que el feixisme dels insurrectes implementarien durant quatre dècades des de les estructures de l'Estat. Aquella era la realitat del 1939, on les prioritats vitals dels que havien sostingut el somni republicà eren tant o més llunyanes a les que havien tingut uns pocs mesos enrere com la distància que hi ha entre les ciutats de Panamà i Tarragona.

Davant d'aquella situació excepcional, s'imposava la més pura i dura supervivència. Fort treballaria un temps venent diaris en un quiosc a Panamà. Atès que les autoritats espanyoles es negaven a expedir-li un passaport, a mitjans d'agost serien les panamenyes les que li farien un permís de sortida del país i, abans d'acabar el mes, el consolat xilè li autoritzava l'accés al país com a turista. L'objectiu que perseguia Fort en viatjar a Xile era trobar-se amb la seva germana Teresa i el seu cunyat Marçal Marimon, que tenien prevista l'arribada Valparaíso el 3 de setembre a bord del Winnipeg. Tot i així, Fort no hi arribaria fins l'octubre, després de fer escala al port d'Arica, al nord del país. Des de Xile Fort s'assabentava de l'inici de la Segona

265 ATMT3. Expedient de Joaquim Fort Gibert. Causa 901.

266 Ibídem.

267 Joan B. CULLA. *Esquerra Republicana de Catalunya. Uns història política*, p. 55-56.

Santiago de Xile, 20 de gener de 1957
Joaquim Fort i Margarita Aguilera al seu casament,
acompanyats de Marçal Marimon, Teresa Fort, Carme Aguilera i Joaquim Palomer,
a l'entrada de l'església de Santo Domingo.
FFA

Guerra Mundial. Les paraules del darrer president del govern de la República espanyola, que havia clamat que resistir era vèncer i que calia esperar que esclatés una guerra antifeixista a Europa, segurament creuaren la ment del nostre protagonista en assabentar-se que Hitler havia envaït Polònia. Però les urgències de la supervivència quotidiana ràpidament devien haver esmorteït el ressò de la llunyana veu del doctor Negrín.

Fort no volia tancar-se cap porta. Malgrat que el 2 de febrer de 1940 el departament consular del Ministeri de Relacions Exteriors de la República de Xile li havia autoritzat poder romandre al país durant els propers sis mesos, l'1 de març creuava a l'Argentina direcció a la ciutat de Córdoba, on feu parada per a legalitzar la seva situació.[268] Seguí direcció al nord, a la província del Chaco, per trobar-se amb Pere Mestres, qui havia estat conseller d'Obres Públiques de la Generalitat de Catalunya.

Pere Mestres havia deixat Catalunya el 2 d'octubre de 1936 en una missió oficiosa a França, per indicació del president Companys. Havia agafat un vol direcció a Tolosa de Llenguadoc amb la seva esposa, Dolors Planas, i també amb Antònia Macià i Montserrat Tarradellas, esposa i filla de Josep Tarradellas respectivament. Un cop a París, el 12 de novembre, Mestres obtingué l'acceptació dels Estats Units per entrar al país amb un visat de «trànsit». Segons el registre del vaixell SS Manhattan, la família Mestres viatjà juntament amb la del també exconseller Lluís Prunés.[269]

L'odissea de la família Mestres-Planas duraria dos anys abans no s'instal·lés a Argentina. Després d'arribar als Estats Units el 24 de desembre de 1936, al gener següent marxaren cap a Mèxic, instal·lant-se a la ciutat de Veracruz. A través del consolat espanyol, Mestres conegué a Antonio Bayarte, un empresari que buscava enginyers per a la seva fàbrica de cultiu de rami —*boehmeria nivea*—, una planta de la família de les urticàcies de la qual se n'aprofita la fibra. Sense gaires possibilitats per millorar la seva situació, el novembre de 1938 la família Mestres-Planas es traslladà a Argentina, a San Antonio de Areco, prop de la desembocadura del Río de la Plata, en conèixer l'èxit que estaven tenint les fàbriques de sucre de la zona.

El 1941, a San Antonio de Areco, Mestres conegué a Francisco Conti, un rellevant empresari italoargentí, dedicat també a la indústria del sucre i propietari de l'Ingenio Arno. Des del seus inicis l'empresa havia estat un èxit, arribant, en pocs anys, a una major producció que les obtingudes per qualsevol altra empresa argentina. Aquesta consolidació de les finances i els negocis de l'empresa va permetre que el 1941, quan Conti coneix Pere Mestres i aquest li parla de la capacitat de fer paper a partir de la canya de sucre, cregui en el projecte i el contracti per a crear i dirigir la construcció de la nova fàbrica Papelería Ebro. Pere Mestres patenta aquest nou sistema de producció de paper, que queda registrat a Argentina. Paral·lelament, Mestres també fa una petició de registre de patent pel Brasil i Cuba. Aquesta nova fàbrica dirigida per Mestres es posa en funcionament el novembre de 1943, aconseguint que, efectivament, la seva maquinària pugui produir paper a partir de la canya de sucre. Aquesta fàbrica es converteix en l'única d'aquestes característiques a l'Argentina i una de les poques del món a produir paper amb aquest material.

Com a enginyer, Mestres comptaria amb l'ajuda de Joaquim Fort, qui aviat es traslladà a la capital portenya per a exercir de pèrit comptador i on, reprenent la seva afició a l'exercici físic i els esports, es feu soci del Club Gimnasia y Esgrima de Buenos Aires.[270]

El 1945 les forces aliades derrotaren les potències de l'eix a la Segona Guerra Mundial i entre molts dels vençuts de la guerra d'Espanya renaixien les esperances del retorn de la democràcia i la fi del franquisme. Unes esperances que es veuran reforçades durant els estadis finals de la Segona Guerra Mundial, per la pressió de les delegacions mexicana i australiana durant la Conferència de San Francisco —abril-juny de 1945— perquè es restringís el dret de pertinença a la naixent Organització de Nacions Unides als estats els règims dels quals van ser establerts mitjançant l'ajut de les

268 FFA. «Cédula de identidad», 4 de març de 1940.

269 Pau CARBONELL. *Pere Mestres i Albet, tota una vida.*

270 FFA. Carnet de soci del Club de Gimnasia y Esgrima de Buenos Aires, setembre de 1946.

Santiago de Xile, 20 de gener de 1957

Els feliços nuvis Joaquim Fort i Margarita Aguilera, acabats de casar.

FFA

forces militars derrotades pels aliats. L'admissió d'Espanya seria de nou rebutjada per l'Assemblea General de l'ONU el 12 de desembre de 1946, atès que es considerava l'espanyol com «*un regimen fascista, organizado e implantado en gran parte merced a la ayuda de la Alemania nazi y la Italia fascista de Mussolini*».[271] Pere Bosch i Gimpera, exconseller de Justícia de la Generalitat i membre d'Acció Catalana Republicana, havia format part de la delegació espanyola que d'ençà el 1943 venia pressionant des de Mèxic en favor de l'aïllament de l'Espanya franquista. El compromís en favor de l'aïllament va ser secundat pels Estats Units, la Gran Bretanya i la Unió Soviètica a la Conferència de Potsdam —juliol-agost de 1945—, però la perspectiva d'una intervenció militar aliada per apartar Franco del poder havia quedat progressivament descartada des de l'any anterior. El premier britànic Winston Churchill ja havia advertit davant la Cambra dels Comuns que «*els afers polítics interns d'Espanya són assumpte dels espanyols. No ens correspon a nosaltres inmiscuir-nos en aquests afers com a govern*».[272] Malgrat les crítiques rebudes per l'oposició laborista, quan arribarien al poder el juliol de 1945, farien seguidisme d'aquesta política.

Mentrestant, i davant la impossibilitat del retorn, la vida dels exiliats continua. El 1946, Pere Mestres rep l'oferta de marxar cap al Perú. La família Aspíllaga li va encarregar l'obertura d'una fàbrica de paper a Chiclayo, a la Hacienda Cayaltí, de producció de canya de sucre. Pere Mestres i la seva família s'instal·larien a Lima, mentre ell treballés a les oficines de la Compañía Celulósica y Papelera del Norte SA on, segons recolliria anys després *La Premsa de Lima*, s'hi fabricava:

> «*Papel de magnífica calidad, de gran aceptación en el mercado es el que se está produciendo en la moderna fábrica que ha sido instalada en Chiclayo, en la Hacienda Cayaltí. Esta nueva planta representa el esfuerzo del capital privado en su colaboración para que Perú alcance el más alto nivel de su progreso Industrial. Muy halagador es el éxito logrado en la fabricación de papel por la Compañía Celulósica y Papelera del Norte, si se tiene en cuenta que por primera vez en el mundo se obtiene un artículo de primera calidad utilizando en su elaboración el ciento por ciento bagazo de caña de azúcar.*»[273]

Joaquim Fort acompanyà Pere Mestres en aquesta nova empresa al Perú, però abans passà per Santiago de Xile, on s'hi estigué tot el no-

18 de maig de 1957
Carnet de conduir de Joaquim Fort de la República Peruana.
FFA

271 Moció de l'Assemblea General de l'ONU, citada a: José Luís GARCÍA DELGADO, Juan Pablo FUSI, José Manuel SÁNCHEZ RON. *España y Europa*, p. 91.

272 *The New York Times*, 25 de maig de 1944.

273 *La Premsa de Lima*, 22 de maig de 1952.

Lima, maig de 1960

Joaquim Fort amb els fills en braços, la petita Roser i el nounat Pedro.

FFA

vembre de 1946. D'allà, sortint per Valparaíso i a través del port de Callao, a Lima, entrà al Perú per treballar a l'Aspíllaga Anderson Hermanos, SA. La dècada del 1950 fou una època de gran demanda de paper a tot el món i, per tant, d'un gran creixement de l'empresa, fins al punt que el 1957 un organisme de la FAO reconeixia i agraïa la tasca de Pere Mestres en el sector.[274]

4.3. Entre Cayaltí i Santiago, un nou horitzó

Joaquim Fort mai no abandonaria la connexió xilena. Entre 1940 i 1955 tenim documentades un mínim de sis entrades al país. En un d'aquests viatges Fort coneixerà Margarita Aguilera —amiga de la seva germana Teresa— de qui s'enamorarà. Margarita Aguilera era xilena de pares catalans emigrats el 1913. La família Aguilera-Fargas, de Granollers i Mataró, tenia quatre filles: la més gran, Carme, nascuda a Catalunya i les tres més petites, Ángela, Margarita i Teresa, nascudes a Xile. Formaven part de la comunitat catalano-xilena que feia vida social al voltant del Centre Català de Santiago de Xile. Aquesta entitat va ser una més de les associacions creades per l'emigració catalana com a mitjà per agrupar-se. Fou fundat el 1906 i obert a valencians, mallorquins i tots els que parlessin català:

> «*Considerant la colònia catalana de Santiago suficientment nombrosa i comptant amb elements caracteritzats i de vàlua, es proposa la creació d'un Centre Català que podria dir-se CENTRE CATALÀ DE XILE, i que tindrà per sol objecte acoblar tots els catalans sota una mateixa teulada, amb l'exclusiu fi de preocupar-nos, a l'ensems que tota la instrucció possible, l'esbarjo moral que tot ser necessita, en forma que ens remembri les nobles tradicions de la nostra benvolguda i enyorada terra. Restarem allunyats de tota política, sense odis ni exclusivismes per ningú, respectant tota idea social o religiosa; en una paraula, volem que el naixent Centre sigui la casa pairal on poguem tots eixoplugar-nos.*»[275]

No sense una certa crisi interna, aquest caràcter apolític es trencà amb l'esclat de la Guerra Civil i aprovar-se en assemblea, l'11 d'octubre de 1936, que «*el Centre Català s'adhereix espiritualment a l'honorable President de Catalunya*».[276] Aquest decantament polític fou prou limitat ja que la tasca del Centre fou «*recaptar cabals per enviar queviures a Catalunya. I mai a ningú no se li acudí enviar armes*»[277] A partir de la derrota del 1939 el Centre Català seria fonamental per vertebrar la comunitat d'exiliats i donar consistència a la diàspora catalana tal com relatà un d'ells, el periodista tarragoní Domènec Guansé:

> «*El curs 1939-1940, caiguda Catalunya, es caracteritza per l'arribada de nombrosos refugiats. El grup més nodrit arribà amb el Winnipeg. El primer català que els donà la benvinguda al port d'Arica fou Manuel Pujadas. A Valparaiso els van rebre molts catalans amb el seu magnífic President Lluís Busquets. La recepció al Centre Català de Santiago fou inenarrable. El Centre i l'Agrupació s'havien convertit en una mena de Creu Roja per atendre refugiats i buscar-los després ocupació. Afegirem que molts compatriotes que havien trencat tots els vincles amb el Centre van contribuir també a encarrilar els nous arribats. I potser alguns dels que, de fora estant, ajudaren, o que no gosaven ajudar, beneïen l'existència del Centre. De fet cap d'ells no desitjà mai que s'extingís. Tot plegat demostra que la divisió no era tan profunda: quan els catalans se separen per les branques, queden units per les arrels.*»[278]

Margarita Aguilera i Joaquim Fort es casaren el 20 de gener de 1957 a l'església de Santo Domingo, al

274 UB-BPR-Fons Pere Mestres. Carta d'agraïment de part de la Comisión económica para América latina. Organización para la agricultura y la alimentación. Dirección de operaciones y de asistencia técnica; FAO «La industria peruana del papel y la celulosa: situación actual y tendencias futuras», octubre de 1958.

275 Paraules inicials del primer llibre d'Actes del Centre Català de Santiago de Xile, recollides a: Domènec GUANSÉ «Records del Centre Català, (1906-1956)», p. 15.

276 Ibídem, p. 47.

277 Ibídem, p. 49.

278 Ibídem, p. 49-50.

Santiago de Xile, circa 1963

D'esquerra a dreta: Joaquim Fort, Cristian Aguadé, Eveli Fernàndez, Montserrat Bru i Marçal Marimon.

FFA

centre de Santiago. Malgrat que una vegada casada deixà de treballar de manera remunerada, fins aleshores Margarita havia estat ocupada al magatzem d'alimentació de la família Aguilera i, després, en una empresa de teixits de punt que havia constituït amb una sòcia. Recent casats, la flamant parella embarcaren al vapor Antoniotto Usodimare i se n'anaren cap al Perú. Malgrat que s'instal·laren a Lima, vivien separats, atesa la feina de Joaquim que el portava a residir llargues temporades a la Hacienda Cayaltí, a més de 750 quilòmetres al nord de la capital peruana.

El 13 de setembre d'aquell mateix 1957, la mare de Joaquim, Josepa Gibert Martí, moria a Santiago de Xile. Sense poder acomiadar-se'n a temps, Joaquim i Margarita viatjaran a Santiago un parell de mesos més tard, per les festes de Nadal, amb Margarita embarassada de pocs mesos. El 15 de juliol de 1958 naixia a Lima la filla de la parella Fort Aguilera: la Roser. Durant els dos següents anys les visites a Santiago es limitaren a les festes de Nadal, on s'hi estaven gairebé un mes. Ambdós seguiren els hàbits fins aleshores establerts entre el treball i la criança de la Roser. Gairebé dos anys després, el 12 de maig de 1960, naixia a Lima el segon fill, en Pedro.

Una vegada instal·lat a Lima després de casat, el desembre de 1958, Fort rebé la primera missiva de Josep Tarradellas. El qui fou escollit president de la Generalitat, el 5 d'agost de 1954, pels diputats catalans reunits a l'ambaixada de la República espanyola a la Ciutat de Mèxic, es posava en contacte amb Fort després de la seva estada a la capital peruana. Fort, que en aquells moments es trobava a la Hacienda Cayaltí, li escrivia:

«*Benvolgut amic: Vaig sentir molt que no'ns poguessim veure en la vostra estada a Lima. En realitat no ho hauria pogut fer encara que hagués rebut a temps la carta del meu cunyat i el vostre cable, ja que'l viatge a la fàbrica era impostergable doncs hi havia el perill de que's presentés un conflicte obrer.*

Desitjo i espero que la vostra passada per terres d'Amèrica hagi resultat profitosa per Catalunya i pels nostres ideals de llibertat.

Aquí em teniu a les vostres ordres per a tot el que us escaigui i amb afectuoses salutacions de la meva muller rebeu una estreta abraçada del vostre amic.

¡Bones Festes! I molta salut pel 1959.

¡¡Visca Catalunya!!»[279]

El 24 de gener, Josep Tarradellas, ja a Saint-Martin-le-Beau, responia a Fort excusant-se per no haver-ho fet abans atès el «*llarg viatge que he realitzat per tot el continent americà*».[280] L'estada a Lima formava part de la campanya de recollida de suports davant d'uns moments en que es qüestionava la seva continuitat en el càrrec de president. Les desavinences entre Tarradellas i el secretari general d'ERC, Joan Sauret, havien augmentat. Sauret i el Comitè Executiu, instal·lat a França, havien acceptat participar en un debat entre diverses agrupacions nucleades a l'entorn de personalitats rellevants de l'antifranquisme blanc com l'exfalangista i alt càrrec dels primers governs de Franco, Dionisio Ridruejo, l'antic dirigent de la CEDA José María Gil-Robles i el socialista Enrique Tierno Galván. Les converses, d'altra banda sense transcendència pràctica, plantejaven una proposta de mínims que fos acceptada per tots els participants sobre el futur democràtic d'Espanya. L'acord consensuat el febrer de 1957 s'anomenà, no sense certa grandiloqüència, «Pacte de París» i el seu impacte més notable fou el de restablir els vincles que ERC havia perdut el 1952 amb el PNV. El paper d'ambdues forces fou el de garantir que l'acord inclogués el reconeixement nacional de Catalunya i del País Basc en la hipotètica Espanya postfranquista.

Tarradellas no va veure amb bons ulls que el secretari general del partit passés per sobre de la seva autoritat i no s'està de definir l'acord com «*el desig de posar-se cada dia més al servei d'adversaris*» i com l'aspiració «*a esdevenir a l'exili els botiflers al servei dels nostres pitjors enemics*».[281] Unes declaracions publicades al *Butlletí d'Informació de la Generalitat de*

279 AMTM. Carta de Joaquim Fort a Josep Tarradellas, 14 de desembre de 1958, Lima.

280 AMTM. Carta de Josep Tarradellas a Joaquim Fort, 24 de gener de 1959, Saint-Martin-le-Beau.

281 Josep TARRADELLAS. «Catalans, això mai!», *Butlletí d'Informació de la Generalitat de Catalunya*, gener de 1958, p. 1-2.

Concón, 23 de febrer de 1964
Joaquim Fort i els petits Roser i Pedro amb Salvador Maset
—que du el diari *El Mercurio* de Santiago a les mans—
d'excursió dominical al «Balneario Los Lilenes»,
—on hi havia un viver de llagostes que portaven de l'illa de Juan Fernández—
durant la visita de tres setmanes que va fer a Xile
l'amic periodista i company d'Esquerra tarragoní.
FFA

Catalunya que editava ell mateix. Els retrets entre una i altra posició foren recurrents, deixant en una situació complicada la posició de Tarradellas, que hauria de sotmetre's a la reelecció com a president de la Generalitat el 1959 davant del conjunt de representants al virtual Parlament a l'exili. La principal campanya per assegurar adeptes tingué lloc entre el maig i el juny de 1959, quan Tarradellas, conscient que si el Parlament s'hagués de tornar a reunir ho faria de nou a la Ciutat de Mèxic, viatjà al país nord-americà per assegurar-se l'adhesió dels dirigents de l'exili català. Segons apunta Culla, el periple per terres mexicanes hauria estat molt profitós per a Tarradellas, ja que, després d'animar a la reedició de *La Humanitat* per contrarestar *Tribuna*, de Sauret, la Mesa del Parlament es va negar a obrir cap nou procés d'elecció presidencial.[282]

Esvaïda l'amenaça contra la seva posició institucional, Tarradellas procurà apartar Sauret i els seus partidaris del partit en un procés que s'allargà fins a la celebració de l'Assemblea General Extraordinària d'ERC a Mèxic, el 5 de març de 1960. Fou aleshores quan Tarradellas intentà, sense aconseguir-ho, que el partit a Mèxic esdevingués la direcció d'Esquerra Republicana de Catalunya a l'exili substituïnt la de França liderada pel secretari general Joan Sauret.[283] Durant aquest procés, i a la recerca de nous suports a Amèrica abans de celebrar l'assemblea, Josep Tarradellas tornà a viatjar a Lima el juliol de 1959. En una carta a Fort, li feia saber quin dia i a quina hora arribava. Aquesta vegada volia assegurar-se de veure'l en persona. Tarradellas estava creant delegacions de la Generalitat a diferents llocs del continent americà i volia que de la de Lima se n'encarregués Joaquim Fort. Tanmateix, pel que es desprèn d'una carta posterior, Fort no acceptà l'encàrrec. Tarradellas, oficialment, li insistí:

«*Estimat amic,*

Us prego em vulgueu excusar si fins avui no us escric. No es tracta ni una manca d'amistat ni d'atenció al meu silenci, es simplement al fet que el meu viatge per tot el continent americà va durar tres mesos i al arribar aquí ja us podeu pensar la feina que m'esperava. Sortosament de mica en mica les coses es van normalitzant i es per això que avui us escric, per a dir-vos tot el meu agraïment per les vostres amables atencions durant la meva estada entre vosaltres.

Em plau informar-vos que el resultat del meu periple ha estat ben eficient doncs m'ha permès anomenar Delegacions de la Generalitat per tot arreu com ja sabeu en tenia el propòsit. Aquestes estant representades per els catalans mes prestigiosos de les nostres Col·lectivitats, fet que evidentment possibilitara que puguin fer una bona tasca, encaminada a cooperar amb els nostres Institucions i aquells que ens honorem en representar-les i per tant realitzar els nostres anhels.

Encara que durant la meva estada aci, ja em vareu manifestar la vostra impossibilitat en acceptar la meva representacio, excuseu-me que avui insisteixi en la meva proposta. Sincerament crec que seria d'una gran utilitat que una personalitat com la vostra, feta de clara intel·ligència i al mateix de l'experiencia que dona al fet d'haver tingut responsabilitats de govern, que acceptes representar els catalans del Peru. Sincerament dec dir-vos que no crec que la vostra representació us dones ni molta feina ni preocupacions. Els catalans que viuen en aquest pais no sou molts i em sembla no equivocar-me si us dic que em vaig treure l'impressio que en el seu conjunt hi ha més anyorança de la nostra Catalunya que ambicions politiques. Evidentment doncs, aixo facilitaria en gran manera la vostra tasca. Perdoneu-me la meva insistencia, pero ja podeu pensar que el Peru no pot deixar de formar part d'aquest amplia constallacio que son les nostres Delegacions. Per tant us prego tingueu l'amabilitat de reconsiderar la vostra decisio i no cal dir-vos com em plauria que us fos possible acceptar la meva cordial proposta. Per endavant molt agrait.

Per la vostra informacio sapigueu que les Delegacions constituides en formen una sola persona, cinc, set o deu com per exemple Colombia que hi ha un sol Delegat i a l'Argentina el Delegat General es el President de la Delegacio i aquesta dona la importancia de la nostra Collectivitat en formen part 9 persones mes. Es a dir cada país segons la seva importancia i els matisos

282 Joan B. CULLA. *Esquerra Republicana de Catalunya. Uns història política*, p. 89-91.

283 Àlvar LLOBET. *Joan Sauret. Tasca i esperança*, p. 203-221.

Farellones, circa 1965

Joaquim Fort i Margarita Aguilera amb els fills Roser i Pedro
i Luis Cavada, fill d'un amic peruà, al refugi del Club d'Esquí Barcelona, als Andes xilens.

FFA

que representen els catalans tenen la seva Delegacio tenint en compte, les raons indicades. Que es podria fer al Peru? Un Delegat? que aquest fos sol? que formes amb dos mes una Delegacio? o amb quatre mes? Francament no se quina podria esser la millor solucio. En aixo us vull manifestar tota la meva confiança dient-vos que la vostra decisio es per endavant per mi acceptada. El que desitgeria, perque ho considero imprescindible que el Peru hi fos representada la Generalitat, com ja ho es a tots els altres paisos d'America.

Sense prejutjar en cap de les maneres la vostra decisio definitiva, he escrit a diferents amics de Lima i per les copies, que us prego vulgueu considerar estrictament confidencials, us informareu que m'he pres la llibertat de informar-los als meus proposats de constituir una Delegació al Peru i que donada la vostra historia i personalitat politica us havia encarregat de fer el necessari i que en cas que vos ho consideressiu necessari, vulguessin donar-vos opinio i consell. D'aquesta manera la cosa queda responsabilitzada i vos teniu la llibertat de fer allo que creieu mes convenient. Una vegada mes molt agrait de tot i us desitjo un bon encert en la vostra decisio i en les vostres gestions si les creieu necessaries.

Tot esperant les vostres noticies, us prego que de part meva vulgueu saludar ben afectuosament a la vostra Muller i vos amb l'amistat de sempre rebeu una cordial abracada del vostre amic,»[284]

Els interessos de Fort, però, ja no caminaven pels senders de la política. Gairebé mig any després de la carta de Tarradellas, responia que, malgrat que agraïa l'oferiment, «*passo molt de temps fora de Lima, ara mateix acabo de fer la maleta per a tornar a sortir demà, i no tinc contactes amb la nostra gent ni temps per a establir-los*».[285] D'aleshores ençà, la correspondència amb Tarradellas quedà relegada a desitjos de benaurança per cap d'any. En una d'aquestes cartes, la del 10 de desembre de 1962, Fort escrivia al president per fer-li saber que abandonaven la seva casa del carrer Daniel A. Carrión del barri de Miraflores de Lima, per traslladar-se al carrer Teresa Vidal, 1401, de Santiago de Xile.[286]

Quan feia poc més d'un any del seu trasllat a Santiago de Xile, va rebre una visita molt emotiva, la de Salvador Maset, el seu vell amic periodista i militant d'Esquerra a Tarragona. Hi arribà a finals de febrer de 1964, on fou rebut a l'aeroport per la família Fort-Aguilera al complet i per Josep Valls, un altre militant d'ERC, pescador de Torredembarra, que aleshores era professor de pesca a la Universidad del Norte a Antofagasta i que feu els més de 1.300 quilòmetres que separen aquesta ciutat de la capital xilena per a retrobar-se amb els amics tarragonins. Foren uns dies intensos de trobades amb exiliats com Roser i Montserrat Bru, de visites al Centre Català de Santiago, d'espectacles d'*striptease* i de turisme per Valparaiso, Viña del Mar, Concón i el Quisco. I fins i tot no va faltar l'assistència dels dos vells amics i *sportsmen* del Tarragona FC a un partit entre el Colo-Colo i el Santos d'*O Rei* Pelé, amb victòria local per 3 a 2:

«*Els vint-i-dos dies passats amb el Quim Fort foren meravellosos i cal dir que tots els seus millors amics m'atengueren i m'estimaren com de la seva família, la seva muller Margarita, amb els seus fills Roser i Peret estigueren sempre gentils.*»[287]

Des d'aleshores els contactes de Fort amb la política oficial es tornaren a fer fonedissos després del període de temps que Josep Tarradellas el contemplà com un dels referents dels cercles d'exiliats catalans al Perú. Cal destacar, però, una carta que el president Tarradellas li adreçà el gener de 1963, sol·licitant a Fort que li expliqués amb el màxim detall possible tot el que recordava sobre el salvament de l'arquebisbe de Tarragona, el cardenal Francesc Vidal i Barraquer, donada la seva condició, en aquelles dates de juliol de 1936, de comissari delegat interí de la Genera-

284 AMTM. Carta de Josep Tarradellas a Joaquim Fort, 17 de setembre de 1959, Saint-Martin-le-Beau.

285 AMTM. Carta de Joaquim Fort a Josep Tarradellas, 13 de desembre de 1959, Lima.

286 AMTM. Postal de Joaquim Fort a Josep Tarradellas, 10 de desembre de 1962, Lima.

287 Salvador MASET. *Dietari de l'exili a Mèxic i del retorn a la Catalunya franquista (1942-1975)*, p. 153-155.

Llac Puyehue, febrer de 1971
Joaquim Fort i els fills Roser i Pedro en unes vacances a les regions de los Ríos i de los Lagos.
FFA

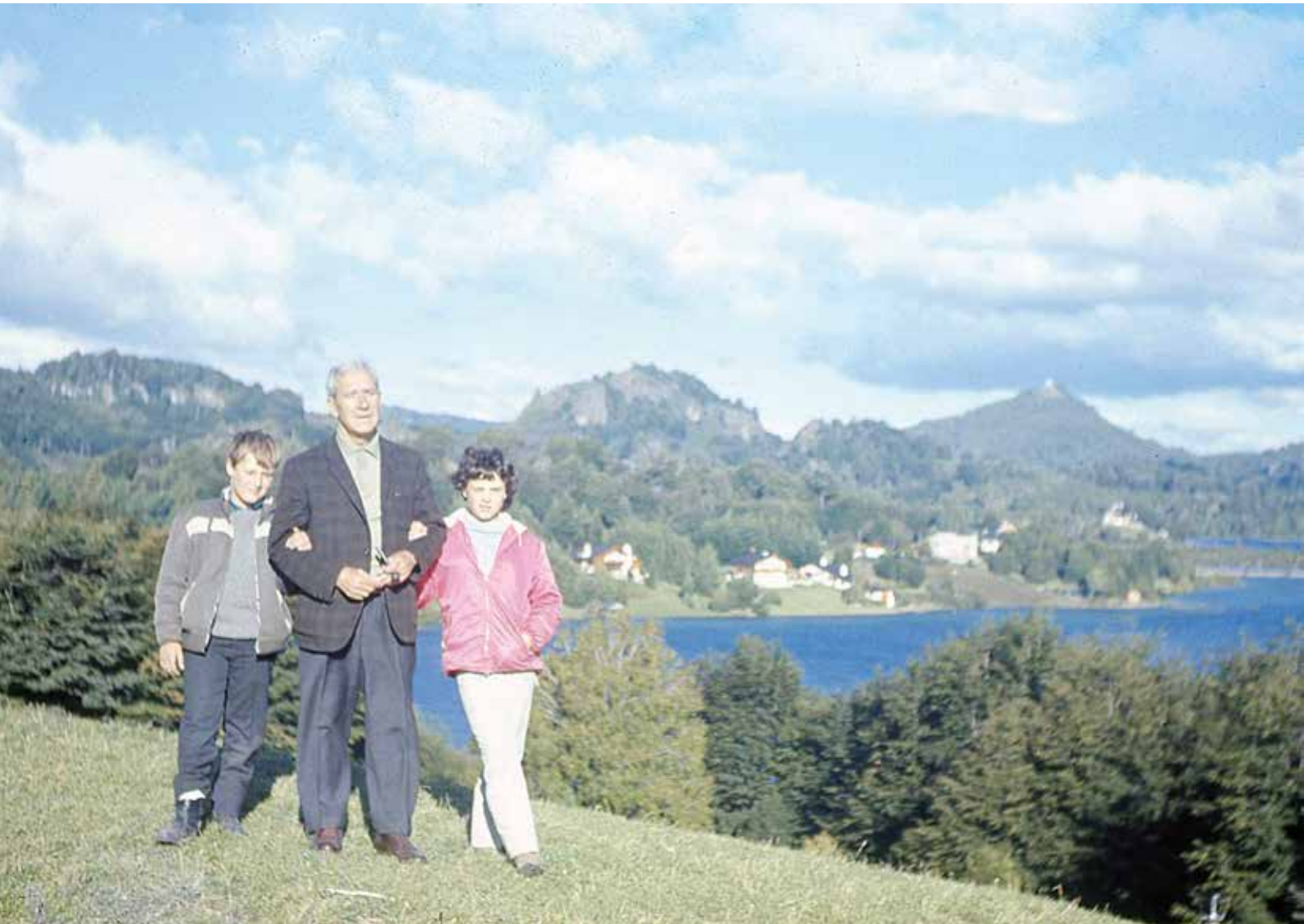

litat de Catalunya a Tarragona.[288] Si Fort va respondre a la demanda del president, no n'ha quedat constància a l'Arxiu Tarradellas.

Tanmateix, Joaquim Fort va seguir sent un nus més de la xarxa d'exiliats al continent sud-americà. A Santiago, malgrat que la seva germana Teresa i el cunyat Marçal havien marxat amb les criatures cap a Catalunya l'any anterior, li restava la família Aguilera. Allà Fort entrà a treballar com a comptable a Muebles Sur, una empresa dedicada a la fabricació i comercialització de mobles propietat d'un grup de republicans catalans exiliats. L'havien fundat el 1944 Cristian Aguadé —fill de l'alcalde republicà de Barcelona i ministre, Jaume Aiguader— amb l'escultor Claudi Tarragó, a qui uns anys més tard se li sumaren Joan Jordana i Eveli Fernàndez. A partir de 1965, i després que la filla gran d'Aguadé, Tessa, s'hagués graduat en disseny, impulsaren la creació d'una petita empresa filial de Muebles Sur, Terra Decoración Ltda., en la que s'associaren Tessa amb Joaquim Fort i Rafaela de Buen, esposa de Jordana, per tal de produir i comercialitzar tots els productes de l'empresa que no eren mobles, així com accessoris de cuina i objectes de disseny i decoració.[289] Margarita Aguilera hi col·laborà manufacturant a la casa familiar diversos d'aquests productes.

Amb els anys, l'assentament a Santiago de Xile es va fent més amè gràcies a la xarxa que garantia el Centre Català, al qual Fort s'hi associà des d'un inici i participà de la seva vida social i cultural, i en especial la seva extensió muntanyenca, el Club Esquí Barcelona, a Farellones. La seva activitat al Centre s'allargà gairebé deu anys quan, a l'abril de 1973, abandonà el seu càrrec com a vocal del Consell Directiu de l'entitat, junt amb Pelai Sala, Joan Jordana i Jordi Moliné.[290] Segons expliquen els testimonis dels seus fills, Roser i Pedro, fou un home que mai deixà de fer esport, ni de gaudir-lo en el seu espectacle, especialment el futbol. Les seves visites als estadis locals eren recurrents i no es va deixar perdre la Copa Mundial de la FIFA de 1962, que es celebrà a Xile, desplaçant-s'hi des del Perú, on aleshores vivia. Com explicava en una carta que li envià a Margarita des de Santiago:

> «*T'estic escrivint assentat junt a la «chimenea» que la Pepita ha encès perquè fa un fret que pela. A la tarda hem passat molta caló a l'Estadi doncs feia un sol molt fort. Els "cabros"*[291] *xilens ens han fet passar un mal rato quant els suïssos estaven guanyant per 1 a 0, però després han jugat molt bé. És molt bon equip i no m'extranyaria que arribés a les finals* [...] *havia quedat amb el Marçal que dinaríem a les 12 per anar al futbol. Demà també dinarem a les 12 pel mateix motiu. Espero que tots esteu bé i que la Roser ja s'hagi refet. Recorts de tots per a tu i la Carmen, molts petons pels nanos i tu reb tota l'estimació del teu Quim.*»[292]

El 1969, després de comprar un terreny a la comuna de la Reina per construir-hi una casa, el govern xilè li estengué el certificat de permanència al país.[293] Malgrat que més endavant les autoritats xilenes li oferiren la nacionalitat, declinà fer-ne mai els tràmits. El 26 de gener de 1971, el consolat espanyol a Lima li expediria el passaport.

4.4. Visita a Catalunya

Tot i que no es jubilà fins al 1981, els darrers anys de la seva vida es dedicà a un descans més que merescut. Els viatges i les sortides amb la família per a visitar Argentina foren recurrents. Com l'escapada a Bariloche, al sud del país, el febrer de 1971 o el viatge en cotxe

288 AMTM. Carta de Josep Tarradellas a Joaquim Fort, 21 de gener de 1963, Saint-Martin-le-Beau.

289 «Inagotable Aguadé», *El Mercurio*, agost de 2014.

290 ANC-Fons Víctor Castells. Centre Català de Santiago de Xile, LXVI Memòria Reglamentària, corresponent a l'exercici 1972-1973, 1 d'abril de 1973.

291 Cabro, en el castellà de Xile i bona part d'Amèrica Llatina significa «persona jove».

292 FFA. Carta de Joaquim Fort a Margarita Aguilera, 30 de maig de 1962, Santiago de Xile.

293 FFA. «Certificado de permanencia definitiva», 12 de maig de 1969.

Santiago de Xile, 1979

Reunió familiar a casa dels Fort-Aguilera.

D'esquerra a dreta: Josepa Llop, Ramona Pellicer, Joaquim Fort, Montserrat Bru, Margarita Aguilera, Roser Fort, Daniela Fernández Bru i Cristian Eitel.

FFA

de Mendoza a Buenos Aires i tornada, tot passant per Córdoba a principis de 1975.

Joaquim Fort sempre va mantenir un interès manifest per la política espanyola i, especialment, pels moviments democratitzadors durant els anys de la crisi de la dictadura franquista. Els contactes per carta eren recurrents i el seu amic Salvador Maset era habitual que li enviés feixos d'exemplars de *La Vanguardia* des de Catalunya a Xile. Entre aquests feixos també hi arribava material per als joves de la casa amb exemplars de *Patufet* i *Cavall Fort*, amb un més que denotat interès dels pares perquè la canalla conegués pel seu propi peu la cultura del país dels seus ascendents.[294] Els fills de Joaquim recorden l'alegria del pare quan va poder aconseguir els primers vinils de La Trinca, els quals, al costat dels de Joan Manuel Serrat, formaven les principals passions musicals de tendència de Joaquim.

Malgrat aquest interès pel que passava a Catalunya, mai es vinculà a la política xilena. Segons explica la seva filla Roser, tot i que va mantenir idees relacionades amb l'esquerra política, estava decebut amb el mapa polític xilè i mai es va sentir proper a la proposta socialista de la Unidad Popular. Per descomptat, no s'identificà mai amb la democràcia cristiana. Tot i així, procurava estar informat de tot el que passava. En Pedro recorda que durant els anys del mandat de la Unidad Popular, era recurrent veure'l amb tres diaris «*uno de izquierdas, uno de derechas, y uno de centro. Y miraba que decía uno y que decía el otro. Y le gustaba saber que decían de todos lados para estar bien informado. Y no quedarse solo con lo que le contaban del lado que el más cercano se sentía. Obviamente él tenía su opinión. Y su opinión ya sabemos más o menos por donde iba por su trayectoria política*».[295]

Tanmateix, amb el cop d'estat militar dirigit pel general Augusto Pinochet, el setembre de 1973 contra del govern de Salvador Allende, la situació s'havia enrarit. Per a Fort semblava que el rellotge s'hagués tornat a posar a zero. La falta de compromís polític públic en el Xile del moment en certa manera el tranquil·litzava, però la parella Fort-Aguilera va emprendre la nova situació amb temor, especialment pels fills, la Roser i el Pedro, que els agafà en plena adolescència. Les desaparicions de persones i les tortures foren recurrents al llarg de la dictadura i feren acte de presència entre les persones properes a Fort quan detingueren a Fernando Paiva, un dels veïns de la comuna de la Reina. El barri, format per famílies de classe mitjana i de diversos espectres polítics, havia mantingut un ambient pacífic durant els anys anteriors al cop malgrat els posicionaments cada vegada més polaritzats de l'opinió pública. Amb la detenció, la solidaritat veïnal va aflorar i hi hagué dinàmiques de protecció i cures mentre Fernando Paiva estava tancat a l'Estadio Nacional. Així mateix, potser quan es notà més la presència de la dictadura a la família Fort-Aguilera fou durant el seu equador, coincidint en plena vida universitària de Pedro. Fins feia relativament poc temps, els estudiants universitaris podien sumar pròrrogues al servei militar obligatori per centrar-se en els seus estudis. Tanmateix, la dictadura buscà la manera de fer-los participar amb un programa dedicat exclusivament al seu perfil. S'accedia al servei durant dos períodes de tres mesos durant els mesos d'estiu, quan ja no hi havia classes a la universitat. En una de les entrevistes de selecció al servei militar, Pedro es trobà davant per davant amb tres interrogadors, els quals ell mateix reconeix com a possibles membres de la DINA (Dirección de Inteligencia Nacional) —la policia secreta pinochetista—, un dels quals durant l'entrevista li preguntà sobre el seu origen i el passat del seu pare a l'Espanya dels anys 1930: «*¿catalán, republicano y rojo, no?*», a la qual cosa Pedro contestà temorós i sorprès: «*en su momento habrá sido... pero ahora tiene setenta años*».[296] La capacitat d'aconseguir informació dels serveis secrets xilens durant la dictadura de Pinochet demostrava que, tot i haver acabat la dictadura a Espanya, malgrat gairebé el mig segle que havia transcorregut i la distància geogràfica, el passat de Joaquim Fort aleshores s'utilitzava com una coacció sobre el seu fill de vint anys.

294 Salvador MASET. *Dietari de l'exili a Mèxic i del retorn a la Catalunya franquista (1942-1975)*, p. 232.

295 Entrevista a Roser i Pedro Fort Aguilera, desembre de 2022.

296 Ibídem.

Barcelona, 1982

Al Park Güell, en l'única visita de Joaquim Fort a Catalunya des del seu exili. D'esquerra a dreta: Enric Almirall, Margarita Aguilera, Assumpció d'Almirall, Joaquim Fort, Teresa Fort i Teresa Aguilera.

FFA

Aquesta i altres experiències portaren a Pedro a replantejar-se quin futur li podria esperar si seguia a Xile. El 1981 decidia marxar cap a Barcelona, on hi visqué durant nou anys. L'estada d'en Pedro a la capital catalana fou l'excusa perfecta perquè després de quaranta-tres anys fora, Joaquim tornés a trepitjar Catalunya. Amb Franco viu mai havia volgut tornar a Espanya malgrat l'indult de 1969, en el que podria ser una barreja entre la por a patir represàlies i el no voler contaminar la memòria d'una ciutat on havia nascut, crescut i havia ajudat a transformar. Una ciutat que havia hagut de deixar durant la guerra i de la qual guardava records construïts a partir del trauma i la nostàlgia de la terra enyorada, com més d'una vegada havia expressat en les seves cartes a amics i coneguts.

Aquell 1982, acompanyat de la Margarita i la seva cunyada Teresa Aguilera, visitaren Catalunya en un viatge de mes i mig que els portà per Barcelona, Tarragona i Reus, d'on era el seu cunyat Marçal Marimon. També visitaren a la família Aguilera de Mataró i Granollers, en un retrobament més que sentit amb parents i amics. Durant la visita a Tarragona, Pedro recorda que el seu pare li insistí per ensenyar-li allà on havia estat casa seva, al carrer Governador González. En arribar-hi només hi quedava un solar. Feia poc que havien enrunat la casa. Com s'havia imaginat, entre els records idealitzats resultat del temps i la memòria traumàtica de la guerra i l'exili, poca cosa quedava d'aquella Tarragona que havia deixat el 1938 per marxar cap al front.

Amb una salut minvant des del 1983, quan fou diagnosticat de Parkinson, encara va poder tenir algunes darreres alegries en vida: la boda de la seva filla Roser el 1985 i el naixement, l'any següent, del seu primer net, Martín.

Joaquim Fort moria el 25 d'abril de 1987 a casa, a Santiago de Xile, com a conseqüència dels efectes del Parkinson. Les seves cendres foren repartides entre Santiago —on foren enterrades al jardí de casa seva— i Tarragona —on foren llançades, per la seva vídua i el seu fill, des de l'espigó del Moll de Llevant davant del qual havia passat tantes vegades amb els seus companys de la secció de rem. Joaquim Fort emprenia el seu darrer viatge, de nou, mar endins.

4.5. El nus de la xarxa

El 1986, Joaquim Fort havia iniciat els tràmits per reclamar la part proporcional de la paga que li pertocava pel temps que havia estat servint a l'Exèrcit Popular de la República. En una de les cartes que s'intercanviaren amb el seu contacte a Madrid, aquest li respongué: «*Todo este asunto de los militares republicanos es un reto a la paciencia. Pero hay que seguir en el empeño y mientras devuelves legalizados todos estos papeles, veremos si aparece tu nombramiento.* [...] *Bueno Fort, manos a la obra y hasta donde lleguemos llegaremos. Por nosotros que no quede*».[297]

Aquesta darrera frase, que podria semblar inversemblant, expressa un pensament i una actitud que va més enllà del formalisme. Després de gairebé mig segle, la generació que havia perdut la Guerra Civil seguia batallant, aleshores, pel seu reconeixement com a defensors del projecte democràtic de la Segona República. Una actitud voluntarista i decidida que no se sostenia en cap futilitat. La xarxa de relacions construïda des de la pràctica associativa, el reconeixement dels interessos comuns i la formació d'identitats col·lectives eren la malla que permetia assolir els objectius plantejats. Un entrellaçat de fils que en cas de que les coses no sortissin com s'esperaven o anessin en contra els propis interessos i la integritat física, ajudava a resistir i a resguardar-se. Foren aquests fonaments, primer a través de la pràctica esportiva i, més endavant, de la política, a partir dels quals Fort esdevingué un dels esportistes d'elit a l'Espanya de les dècades de 1920 i 1930 en la disciplina de rem i un dels màxims dirigents polítics de la ciutat que el veié néixer i créixer quan esdevingué alcalde de Tarragona. Fou també la xarxa el que el salvà de l'extradició a Espanya ja estant a l'exili a França, i fou la xarxa el que li permeté construir un futur nou a Amèrica Llatina. Sense aquesta xarxa, sense aquesta solidaritat, sense aquest suport mutu, no s'entendria la rebuda dels refugiats del Winnipeg a Valparaíso, ni l'exili republicà al conjunt del continent americà.

297 FFA. Carta de remitent desconegut a Joaquim Fort, 27 de setembre de 1986, Madrid.

Santiago de Xile,
31 de maig de 1985
El pare de la núvia,
Joaquim Fort,
i la núvia Roser,
ballant a la boda.
FFA

En la memòria d'activitats del 1987/1988, any en què l'entitat es lamentava del traspàs dels «*estimats consocis Joaquim Fort i Gibert, i Josep Montserrat i Sardà*», el Centre Català de Santiago de Xile constatava un reviscolament de l'entitat. L'obertura d'un nou Orfeó vinculat a l'entitat «*que en pocs anys ha aconseguit un lluït nivell de qualitat*» i la formació de l'Agrupació de Professionals d'Origen Català, que organitzava trobades, concerts i cicles de conferències que comptaven amb una notable afluència, havien contribuït a la revifalla de les associacions dels exiliats catalans a Santiago. Amb tot, el Centre Català reconeixia:

> «[...] *poca cosa s'hauria aconseguit sense l'ajut poderós i efectiu que, des de Catalunya, ens aporta la Generalitat, avui presidida per l'Honorable senyor Jordi Pujol. Per mitjà del Departament d'Afers Institucionals, el govern de Catalunya ens fa arribar, com batecs d'un cor sa i poderós, l'alè vital d'una Catalunya cada dia més atenta a les necessitats espirituals dels catalans escampats arreu del món. Per tal cosa, en aquesta Memòria deixem constància dels nostres agraïments a l'esmentat Departament, especialment a la persona que n'és cap, Josep Nubiola.*»[298]

Aquesta ajuda econòmica provinent de la Generalitat havia permès, entre altres, un canvi de seu, que d'ubicar-se a la comuna de Ñuñoa, situat a la zona nord-est de la ciutat de Santiago de Chile, passà a estar situat a la més cèntrica comuna de Providencia. Malgrat que ambdues eren comunes de classe mitjana, Providencia disposava de més serveis i àrees verdes, així com presentava una extracció social més alta que Ñuñoa. A banda d'això, l'ajuda venia en forma de publicacions en llengua catalana, que havien permès els socis «*tenir una visió clara de la Catalunya d'avui*».[299]

I és que, malgrat els esforços duts a terme per la direcció de l'associació i pels socis més compromesos, els números deixen pocs dubtes: els 442 socis que el Centre Català comptabilitzava el 1962 es convertiren en 245 vint-i-cinc anys després.[300] Les raons que expliquen aquesta evolució negativa escapen als objectius d'aquest llibre, però podrien sintetitzar-se en l'envelliment de la comunitat catalana i la manca de relleu generacional dins l'entitat per part dels fills dels exiliats. També podrien citar-se qüestions com el retorn a Espanya a partir dels perdons parcials de la dècada de 1960, que consideraven prescrits tots els fets comesos amb anterioritat a l'1 d'abril de 1939. La majoria dels exiliats retornats, però, es produirien després de la mort de Franco el 1975, quan més de 60.000 persones retornaren a Espanya els anys 1976 i 1977.[301] Amb tot, sorprèn la solidesa del Centre Català i la perseverança dels seus socis per mantenir-lo viu.

Heus aquí una mostra més del compromís cívic que molts dels exiliats van mantenir al llarg de la seva vida. Per a ells, la ciutadania s'expressava en la pràctica dels drets de reunió, d'associació, d'expressió de les seves idees i de la pròpia cultura, a la fi la matèria primera que podia fer possible l'agermanament del gènere humà. Les persones que van formar part de la generació del Joaquim Fort no van ser només víctimes del seu temps, com de vegades s'insisteix, sinó els derrotats d'una conjunció històrica durant la qual van decidir plantar cara al feixisme que negava tot allò per al que havien lluitat: les llibertats democràtiques, els drets so-

298 ANC-Fons Víctor Castells. «Memòria núm. 81, de l'exercici 1987/1988 del Centre Català de Santiago de Xile».

299 Ibídem.

300 ANC-Fons Víctor Castells. Creuament de dades de les memòries d'activitat del Centre Català de 1962 i 1988.

301 No existeix una aproximació fiable sobre el retorn dels exiliats republicans, ja que molts ho van fer a nivell individual beneficiant-se de les diverses mesures de gràcia que Franco va promulgar al llarg dels anys 1960 —en commemoració de l'entronització d'un nou pontífex, pels vint-i-cinc anys de la seva victòria a la Guerra Civil, per l'aniversari de la seva arribada al poder de l'estat, etc.— i que no han deixat registre d'aquest retorn. Es calcula que al llarg de la dècada del 1960 podrien haver retornat entre 5.000 i 10.000 exiliats, amb el pic dels anys 1976 i 1977 (25.000 i 36.700, respectivament) i disminuint de manera progressiva fins els poc més de 2.700 retornats el 1985. Aproximació a les dades a través de les sèries estadístiques de l'Institut Nacional d'Estadística (1977-1986). Una obra de referència en aquesta qüestió és: Pablo AGUIRRE. *Ya no hay vuelta atrás. El retorno desde el exilio republicano español (1939-1975).*

Santiago de Xile, 23 de febrer de 1986
Joaquim Fort i Margarita Aguilera, uns avis orgullosos amb el seu primer net, Martín Castillo Fort.
FFA

cials i el reconeixement nacional de Catalunya. Foren derrotats, certament, però no de manera permanent.

A la seva mort, la memòria de Joaquim Fort a la ciutat de Tarragona era pràcticament inexistent. Una notable excepció fou l'article que li dedicà Josep-Lluís Carod-Rovira al *Diari de Tarragona*, un mes després del seu decés, recordant la figura política de la primera autoritat de la ciutat durant part de la Guerra Civil.[302]

Haurien de passar dinou anys més perquè hi hagués un nou reconeixement a la seva persona. El 2006, en el marc de la commemoració del 75è aniversari de la proclamació de la República, i a iniciativa de l'historiador Jordi Piqué, director de l'Arxiu Històric de la Ciutat de Tarragona, l'Ajuntament va encarregar un retrat de Joaquim Fort —obra del pintor Pere Calderó— per tal de completar la Galeria dels Alcaldes, amb les primeres autoritats municipals de l'etapa republicana que encara no hi figuraven.

La pretensió dels autors d'aquesta breu biografia d'un jove esportista que arribaria a ser l'alcalde republicà de Tarragona ha estat la de, com deia l'historiador britànic Edward Thompson, rescatar la seva vida de «*l'enorme condescendència de la posteritat*».[303] Perquè la història —almenys com l'entenen els qui això escriuen— no tracta només de donar sentit al fets ocorreguts en el passat, sinó també de recuperar i posar en valor els ideals que van empènyer i guiar les decisions que aquella gent va fer en el passat. I que els seus ideals i valors fossin derrotats en aquella conjuntura no implica que ho fossin per sempre. En tota derrota hi roman sempre un excedent utòpic que es transmet, com ens recordava el mestre Josep Fontana, a través del fil roig de la història. Un fil que traça una continuïtat, certament interrompuda, entre aquelles vivències i les nostres. Permetre que la història de Joaquim Fort romangués en les penombres era condemnar els ideals i valors que marcaren la seva vida a la pitjor de les derrotes, la de l'oblit.

2006
Retrat de Joaquim Fort i Gibert,
de la Galeria dels Alcaldes de l'Ajuntament de Tarragona.
TJERK VAN DER MEULEN / CIT/A

302 Josep-Lluís CAROD-ROVIRA. «Joaquim Fort, adéu a un alcalde», Diari de Tarragona, 24 de maig de 1987, p. 13.

303 Edward P. THOMPSON. *The Making of the English Working Class,* p. 13.

Tarragona
impulsa
TARRAGONA
CEO 2017
M2

Fons documentals i gràfics

AGA	Archivo General de la Administración, Alcalá de Henares
AHAT	Arxiu Històric Arxidiocesà de Tarragona
AHCB	Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona
AHCT/A	Arxiu Històric de la Ciutat de Tarragona / L'Arxiu
AHPT	Arxiu Històric Provincial de Tarragona
AIMPT	Arxiu d'Imatges del Museu del Port de Tarragona
AMHM	Associació Memòria i Història de Manresa
AMTM	Arxiu Montserrat Tarradellas i Macià
ANC	Arxiu Nacional de Catalunya
ATMT3	Archivo del Tribunal Militar Territorial Tercero, Barcelona
BC	Biblioteca de Catalunya
BHMT/A	Biblioteca-Hemeroteca Municipal de Tarragona / L'Arxiu
CDMH	Centro Documental de la Memoria Histórica, Salamanca
CIT/A	Centre d'Imatges de Tarragona / L'Arxiu
FFA	Família Fort-Aguilera, Santiago de Xile
FI	Fundació Irla
FMA	Família Marimon-Abelló, Barcelona
IISG	Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Amsterdam
OC	Orfeó Canongí
UB-BPR	Universitat de Barcelona - Biblioteca del Pavelló de la República
USAM	Archivio Ufficio Storico Stato Maggiore dell'Aeronautica Militare, Roma

PERE CEREZO. ENTRE GIRON

Testimonis entrevistats

Pedro Fort Aguilera, 10 de desembre de 2022, Santiago de Xile
Roser Fort Aguilera, 10 de desembre de 2022, Santiago de Xile

TRIBUNA

Joaquim Fort, adéu a un alcalde

Josep-Lluís Carod-Rovira

Ara fa un mes, el 25 d'abril de 1987, ha mort a Santiago de Xile, on havia fixat el seu exili, el tarragoní Joaquim Fort i Gibert. Per a molts dels lectors d'aquest article, el nom no els suggerirà, probablment, res. Alguns retindran el nom, vagament, en la llunyania del temps. Però hi haurà també qui, en conèixer la notícia de la seva mort, recordarà amb dolor i respecte aquell qui fou alcalde de Tarragona i Comissari de la Generalitat republicana. Amb la seva desaparició es tanca una altra pàgina de la història contemporània de la ciutat, aquella que ens transporta a la Tarragona apassionant i convulsionada dels anys trenta, la Tarragona de la tragèdia de la guerra civil.

Joaquim Fort, al centre de la taula, en un homenatge que li van oferir els periodistes

Quimet Fort, com l'anomenen encara els amics, era un gran afeccionat als esports nàutics. Membre de l'equip de rem del Club Nàutic participà en divrses competicions, fins i tot al mateix Berlín, ciutat alemanya d'on portà alguns records, com ara encenedors, per a les persones més properes a ell per edat i ideologia, com és el cas de J.M. Recasens i Jordà, «Tarragoní Fidel 1984». A títol personal, Fort aconseguí de vèncer en alguns campionats d'esquif, especialitat nàutica individual en la qual assolí el primer lloc a nivell estatal.

Professionalment, treballà com a comptable a la fàbrica de xocolata «Ortí», empresa tarragonina situada a la Baixada del Toro. De caràcter obert i amable amb tothom, era una persona cultivada, que llegia molt i que participava en les activitats esportives, artístiques i culturals que tenien com a escenari la nostra ciutat. Membre de l'Ateneu que conduïa Manuel Brunet, col.laborava a la premsa local d'aquella època i, per la seva vinculació als mitjans de comunicació tarragonins, els seus companys periodistes van oferir-li un banquet d'homenatge amb motiu de la seva elecció com a primer tinent d'alcalde de l'ajuntament de Tarragona. Assistiren a aquell àpat de germanor alguns dels noms claus de la història periodística ciutadana: l'esmentat Recasens i Jordà, Salvador Maset, Pervindre Valls, Trifó Bas i Mercader, Manuel Miró i Esplugas, Esteve Busquets i Molas, etc...

Des del punt de vista polític, Joaquim Fort va pertànyer a la Joventut Federal i, més tard, al Centre Republicà Federal, de caire marcel.linista. Les seves conviccions nacionalistes, republicanes i esquerranes, el dugueren a integrar-se, a ell i els seus companys, a la recent formada Esquerra Republicana de Catalunya, partit d'on ja no havia de moure's i amb el qual ocupà càrrecs de gran responsabilitat. El 1936, superats ja els incidents que obligaren Pere Lloret a deixar l'alcaldia de Tarragona es convertí en la primera autoritat municipal, on fou substituït després per Ramon Boronat i Pontons, també d'ERC. Aleshores, ja en plena guerra, fou nomenat Comissari de la Generalitat de Tarragona, motiu pel qual esdevenia el màxim representant del govern català a les nostres contrades. Fort, que havia pres el relleu de l'anterior Comissari Lluís Mestres, adquirí en aquelles circumstàncies de trasbals un protagonisme de primer ordre. Una ullada als diaris de l'època ens el mostra desenvolupant una activitat frenètica, organtizant la vida i la seguretat dels ciutadans, presidint des-

filades mil
lars, crida
després c
del 1937.
Més enda
de Brigad
tar tarrag
primera l
qüència
te explos
causà, fe
seva mo
gonins. T
resa, d'o
de Trem
de la gu
Després
cions de
en com
d'ERC,
i enginy
fàbriqu
Amèric
residèn
casà ja
Des de
de Tarr
dies pa
s'intere
seva ge
anys, r
sita ràp
havia c
quell
apassi
vellesa
gona a
tot i c
veien
passat
gut se
la ciut
Catalu
consi
destin
juny,
de J
Tarra

Bibliografia

A. MONOGRAFIES

AGUIRRE HERRÁINZ, Pablo. *Ya no hay vuelta atrás. El retorno desde el exilio republicano español (1939-1975).* Madrid: Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, 2019.

ALQUÉZAR I ALIANA, Ramon. «Esquerra Republicana de Catalunya», a: ALQUÉZAR I ALIANA, Ramon et al. *Esquerra Republicana de Catalunya. 70 anys d'història (1931-2001).* Barcelona: Columna Edicions, 2002, p. 25-52.

ANGUERA I NOLLA, Pere. *Menjacapellans, conservadors i revolucionaris.* Reus: Edicions del Centre de Lectura, 1991.

ARNABAT I MATA, Ramon i ÍÑIGUEZ I GRÀCIA, David. *Atac i defensa de la rereguarda. Els bombardeigs franquistes a les comarques de Tarragona i Terres de l'Ebre, 1936-1939.* Valls: Cossetània, 2013.

BALART I BOIGÜES, Lluís. «L'Ajuntament de Tarragona i la Segona República. Relacions institucionals segons les actes dels plens, 1931-1936», a: SÁNCHEZ CERVELLÓ, Josep; PIQUÉ PADRÓ, Jordi. *La II República al Camp de Tarragona.* Tarragona: Publicacions Universitat Rovira i Virgili, 2006, p. 99-122.

BARRULL I PELEGRÍ, Jaume (1995). *Violència popular i justícia revolucionària. El Tribunal Popular de Lleida (1936-1937).* Lleida: Pagès.

BERGER MULATTIERI, Gonzalo. *Les Milícies Antifeixistes de Catalunya. 21 de juliol- 31 de desembre de 1936.* Universitat de Barcelona, 2017. [Tesi doctoral].

BIZCARRONDO ALBEA, Marta. *Historia de la UGT. Entre la democracia y la revolución, 1931-1936.* Madrid: Siglo XXI, 2008.

CAMPOS I TERRÉ, Sebastià. *El 6 d'Octubre a les comarques.* Tortosa: Imprenta Popular, 1935.

CARBONELL I GILABERT, Pau. *Pere Mestres i Albet, tota una vida.* [Treball de recerca de Batxillerat. Institut Baix a Mar, Vilanova i la Geltrú, curs 2020-2021].

CULLA I CLARÀ, Joan Baptista. *El catalanisme d'Esquerra. Del Grup de «L'Opinió» al Partit Nacionalista Republicà d'Esquerra (1928-1936).* Barcelona: Curial, 1977.

— *Esquerra Republicana de Catalunya, 1931-2021. Una història política.* Barcelona: La Campana, 2013.

DUCH I PLANA, Montserrat. *La Cooperativa Obrera Tarraconense: consum, treball i lleure a Tarragona, 1904-1965.* Tarragona: El Mèdol, 1993.

— *República, reforma i crisi. El Camp de Tarragona (1931-1936).* Tarragona: El Mèdol, 1994.

— *Història de Tarragona. República, dictadura i democràcia,* vol. 5. Lleida: Pagès editors, 2012.

FERRER MIR, Jaime. *Los españoles del Winnipeg. El barco de la esperanza.* Santiago de Chile: Ediciones Cal Sogas, 1989.

FERRER I BOSCH, Maria Antònia. *Història de Tarragona. Una ciutat mediterrània.* Tarragona: Arola, 2006.

FUENTES GASÓ, Manuel Maria; QUIJADA I BOSCH, Joan Maria; SÁNCHEZ I PIÉ, Neus. *Correspondència del Dr. Francesc d'Assís Vidal i Barraquer, cardenal-arquebisbe de Tarragona, amb Secretaria d'Estat de la Santa Seu (1936-1939).* València: Tirant lo Blanch, 2015.

GALITÓ I MARTÍ, Pol. «El front del Segre i la Noguera Pallaresa», a: Oriol DUEÑAS ITURBE i Josep Lluís MARTÍN I BERBOIS (eds.). *La Guerra Civil al territori: Lleida, Tarragona i Girona.* Barcelona: Departament d'Afers i Relacions Institucionals de la Generalitat de Catalunya i Memorial Democràtic, 2017, p. 77-110.

GALITÓ I MARTÍ, Pol; GIMENO, Manuel; PITA MERCÈ, Rodrigo; TARRAGONA, Josep. *Les batalles del Segre i la Noguera Pallaresa. L'atac final contra Catalunya (abril-desembre de 1938).* Lleida: Pagès editors, 2006.

GARCÍA DELGADO, José Luís; FUSI, Juan Pablo; SÁNCHEZ RON, José Manuel. *España y Europa.* Volum 11 de: FONTANA, Josep; VILLARES, Ramon. *Historia de España.* Madrid: Crítica - Marcial Pons, 2008.

GUANSÉ I SALESAS, Domènec. «Records del Centre Català (1906-1956)», a: GRIMAU I MIQUEL, Sigfrid; GUANSÉ I SALESAS, Domènec: DUARTE, Pablo. *Centre Català de Santiago de Xile. Una història centenària, 1906-2006.* Santiago de Xile: Centre Català, 2006.

HERNÁNDEZ SÁNCHEZ, Fernando. *Guerra o revolución. El Partido Comunista de España en la Guerra Civil.* Barcelona: Crítica, 2010.

HOBSBAWN, Eric. *La era del Imperio, 1875-1924.* Buenos Aires: Crítica, 2009.

IVERN I SALVÀ, Maria Dolors. *Esquerra Republicana de Catalunya (1931-1936)*, volum 1 i 2. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1988-1989.

LLADONOSA I VALL-LLEBRERA, Manuel. *Catalanisme i moviment obrer: el CADCI entre 1903 i 1923.* Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1988.

LLOBET I SOTELO, Àlvar. *Joan Sauret. Tasca i esperança.* Barcelona: Fundació Josep Irla, 2022.

LÓPEZ ESTEVE, Manel. *Els Fets del 6 d'Octubre de 1934.* Barcelona: Editorial Base, 2014.

MANUEL NOGUERAS, Adelina; VÁZQUEZ-PRADA, Maria Teresa. *El Ateneo Tarraconense de la Clase Obrera. Su dimensión pedagógica.* Tarragona: Universitat de Barcelona. Departament d'Educació i Psicologia, 1990.

MARTIN RAMOS, José Luis. «Un partido de clases trabajadoras y popular», a: Josep PUIGSECH i Giaime PALA (ed.): *Les mans del PSUC. Militància.* (Documents del Memorial Democràtic, n. 7). Barcelona: Memorial Democràtic, 2017, p. 22-40.

MASET I VIDAL, Salvador. *Dietari de l'exili a Mèxic i del retorn a la Catalunya franquista (1942-1975).* Tarragona: Publicacions URV; Cercle d'Estudis Històrics i Socials "Guillem Oliver" del Camp de Tarragona, 2020.

MASSÓ CARBALLIDO, Jaume. «Destrucció i salvament del patrimoni a la demarcació de Tarragona durant la Guerra Civil», a: DUEÑAS ITURBE, Oriol; MARTÍN I BERBOIS, Josep Lluís (eds.). *La Guerra Civil al territori: Lleida, Tarragona i Girona.* Barcelona: Departament d'Afers i Relacions Internacionals i Memorial Democràtic, 2017, p. 367-398.

— «Notes sobre el salvament del patrimoni artístic religió a Reus i Tarragona (1936-1937», a: SÁNCHEZ CERVELLÓ, Josep; PIQUÉ I PADRÓ, Jordi (coord.): *Guerra civil a les comarques tarragonines (1936-1939).* Tarragona: Cercle d'Estudis Històrics i Socials Guillem Oliver; Universitat Rovira i Virgili, 2019, p. 243-266.

— «Notes sobre la salvaguarda del patrimoni cultural a Tarragona, Reus i Poblet durant la Guerra Civil», a: NADAL i FARRERAS, Joaquim; CAPDEVILA i CANDELL, Mireia (eds.): *El patrimoni artístic català durant la Guerra Civil espanyola. Itineràncies, destruc-*

cions, salvaments. Barcelona: Departament d'Afers i Relacions Institucionals i Exteriors i Transparència i Memorial Democràtic, 2022, p. 103-128.

MOLAS I BATLLORI, Isidre. *El sistema de partits a Catalunya (1931-1936).* Barcelona: Edicions 62, 1972.

— *Lliga Catalana,* vol. 1. Barcelona: Edicions 62, 1973.

— *El partit «Extrema Izquierda Federal».* Barcelona: Institut de Ciències Polítiques i Socials, 1999. [Working Papers; 174].

— «Els corrents d'Esquerra Republicana de Catalunya», a: ALQUÉZAR I ALIANA, Ramon et al. *Esquerra Republicana de Catalunya. 70 anys d'història (1931-2001).* Barcelona: Columna Edicions, 2002, p. 81-87.

MOLINS I LÓPEZ RODÓ, Joaquim Maria. *Elecciones y partidos en Tarragona.* Tarragona: Diputació de Tarragona, 1986.

NAVAIS I ICART, Joan. *Una ciutat en ebullició. Petites històries de Reus i de més enllà.* Reus: Centre de Lectura, 2017.

NERUDA, Pablo. «Misión de Amor», a: *Memorial de Isla Negra.* Buenos Aires: Losada, 1964.

NORAMBUENA, Carmen; AZCONA, José Manuel. «El exilio español en Chile (1936-1945)», a AZCONA, José Manuel (dir.). *Emigración y relaciones bilaterales España-Chile (1810-2015).* Madrid, Dikson, 2016, p. 131-154.

PÉREZ NESPEREIRA, Manuel. *Ventura Gassol. Una biografia política.* Barcelona: Fundació Josep Irla, 2022.

PI I SUNYER, Carles. *La República y la Guerra. Memorias de un político catalán.* México: Ediciones Oasis, 1975.

PIQUÉ I PADRÓ, Jordi. *La crisi a la rereguarda. Revolució i Guerra Civil a Tarragona (1936-1939).* Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1998.

— «Pere Lloret i Ordeix. L'alcalde republicà de Tarragona», a: ROIG I ROSICH, Josep Maria; SÁNCHEZ CERVELLÓ, Josep; PIQUÉ I PADRÓ, Jordi; i DUCH I PLANA, Montserrat: *Quatre líders tarragonins de la República i de l'exili.* Tarragona: Arola, p. 65-93.

POZO GONZÁLEZ, Josep Antoni. *La Catalunya antifeixista. El govern Tarradellas enfront de la crisi política i el conflicte social, setembre de 1936 - abril de 1936.* Barcelona: DAU, 2012.

PRATS I BIARNÉS, Josep Maria. *Memòries d'un tarragoní absent.* Barcelona: Gràfiques Reunides, 1988.

PUJOL I CASADEMONT, Enric; SANTESMASES I OLLÉ, Josep (dir.). *Diccionari biogràfic dels diputats de la Mancomunitat de Catalunya (1914-1925).* Barcelona: Diputació, 2019.

PUJOL I CAYUELAS, Enric. *Cent anys de futbol a Tarragona: reflexions sobre un fet social.* Tarragona: El Mèdol, 1995.

— *100 anys d'esport a Tarragona.* Tarragona: El Mèdol, 1997.

RIQUER I PERMANYER, Borja de. *Historia de España: La dictadura de Franco.* Vol. 9. Barcelona: Crítica, 2010.

SALVADOR I ANDRÉS, Lluís de. *Quan la mort venia del cel. Memòria dels bombardejos sobre Tarragona (1937-1939).* Valls: Cossetània, 2009.

SÁNCHEZ CERVELLÓ, Josep. *Conflicte i violència a l'Ebre. De Napoleó a Franco.* Barcelona: Flor del vent, 2001.

— «Panorama del republicanisme tarragoní: el sorgiment d'ERC (1932-1936)», a: SÁNCHEZ CERVELLÓ, Josep; PIQUÉ I PADRÓ, Jordi. *La II República al Camp de Tarragona.* Tarragona: Publicacions Universitat Rovira i Virgili, 2006, p. 9-36.

— «Entre el perill feixista i les divergències republicanes: la Guerra Civil a les Terres de l'Ebre», a: SÁNCHEZ CERVELLÓ, Josep; PIQUÉ I PADRÓ, Jordi (coord.): *Guerra civil a les comarques tarragonines (1936-1939).* Tarragona: Cercle d'Estudis Històrics i Socials Guillem Oliver; Universitat Rovira i Virgili, 2019, p. 29-58.

SANTACANA I TORRES, Carles. *La Mancomunitat de Catalunya i la política esportiva.* Barcelona: Consell Català de l'Esport, 2004.

SERRA I MASDEU, Ana Isabel; ESCODA, Pep. *Mercat Central de Tarragona. Un Mercat de Vida.* Tarragona: Cambra de Comerç, 2010.

SOLÉ I SABATÉ, Josep Maria. i VILLARROYA I FONT, Joan. *La repressió a la rereguarda a Catalunya (1936-1939),* vol. II. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1990.

TARRASA, Josep Maria. *Una vida. Memòries per a llegir en veu alta.* Tarragona: Club Maginet, 1995.

TERMES I ARDÈVOL, Josep. *Misèria contra pobresa. Els fets de la Fatarella del gener de 1937.* Catarroja: Afers, 2005.

THOMPSON, Edward Palmer. *The Making of the English Working Class.* Harmondsworth: Penguin Books, 1968.

TOLL I DENIEL, Gil. *El Diluvio, la prensa y la Segunda República.* Barcelona: Icària, 2021.

VERDAL, Tomàs. *Los presos del Manuel Arnús.* Reus: Librería «La Gráfica», 1935.

VIDAL SÁNCHEZ, Carlota. «Masculinidades en disputa a través del espacio público. El caso del Monumento de los Desnudos de Tarragona», Herències/Legacies. II Congrés Internacional. Barcelona: Universitat de Barcelona. Departament d'Història i Arqueologia. Secció d'Història Contemporània i Món Actual, 2022 [en premsa].

VILANOVA i VILA-ABADAL, Francesc. «L'Esquerra Republicana de Catalunya de postguerra: crisi i davallada», a: ALQUÉZAR I ALIANA, Ramon et al. *Esquerra Republicana de Catalunya. 70 anys d'història (1931-2001).* Barcelona: Columna Edicions, 2002, p. 129-137.

VINYES I RIBES, Ricard. *La Catalunya Internacional. El frontpopulisme en l'exemple català.* Barcelona: Curial, 1983.

VIRGILI BERTRAN, Maria Elena. «La proclamació de la Segona República a Tarragona», a: SÁNCHEZ CERVELLÓ, Josep; PIQUÉ I PADRÓ, Jordi (2006). *La II República al Camp de Tarragona.* Tarragona: Publicacions Universitat Rovira i Virgili, 2006, p. 123-145.

VIRGILI I SANROMÀ, Josep-Pau. *Tarragona i la seva premsa.* Tarragona: Edicions de l'Hemeroteca de la Caixa d'Estalvis de la Província, 1980.

VIVES I REUS, Antoni. *Història del Sindicat d'Iniciativa i Turisme de Tarragona (1910-2010).* Tarragona: Publicacions URV, 2019.

B. ARTICLES EN PUBLICACIONS

ALVEAR, Francisco Javier. «El (olvidado) último alcalde republicano de Tarragona». *Diari de Tarragona,* 19 de febrer de 2023, p. 26.

CAROD-ROVIRA, Josep-Lluís. «Joaquim Fort, adéu a un alcalde». *Diari de Tarragona,* 24 de maig de 1987, p. 13.

— «Les cadires buides». *Diari de Tarragona,* 25 de desembre de 2022, p. 14.

LEMUS, Encarnación. «Identidad e identidades nacionales en los republicanos españoles de Chile». *Ayer,* núm. 47, (2002), p. 155-181.

PUIG VALLVERDÚ, Guillem. «La terra en comú. La col·lectivització agrària a Catalunya durant la Guerra Civil, 1936-1939». *Segle XX: revista catalana d'història,* núm. 13 (2020), p. 51-72.

SANTACANA I TORRES, Carles. «Esport, societat i identitat col·lectiva a la Catalunya contemporània». *Catalan Historical Review*, núm. 7, (2014), p. 159-168.

TOLL I DENIEL, Gil. «Aproximación a la historia de El Diluvio (1858-1939)». *Barcelona Quaderns d'Història,* núm. 25, (2018), p. 153-170.

C. PREMSA

Barcelona
Butlletí de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana
Butlletí Oficial de la Generalitat de Catalunya
Ciutat, La
Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya
Día Gráfico, El
Diluvio, El
Imatges
Mundo Deportivo, El
Opinió, L'
Hormiga de Oro, La
Humanitat, La
Mi Revista
Noche, La
Publicitat, La
Tarde, La
Treball
Vanguardia, La
Veu de Catalunya, La
Última Hora

Bilbao
Nervión, El

Lima
Premsa de Lima, La

Madrid
Boletín Oficial del Estado

Nova York
The New York Times

París
Butlletí d'Informació de la Generalitat de Catalunya

Santiago de Xile
Butlletí Informatiu del Centre Català
Emigrant, L'
Mercurio, El

Tarragona
Butlletí Oficial de la Província de Tarragona
Catalònia
Cruz, La
Diari de Tarragona
Endavant
Frente Anti-fascista
Front Antifeixista
Front Popular
Llibertat
Tarragona

Tortosa
Correo de Tortosa
Heraldo de Tortosa

Índex onomàstic

Abelló i Roset, Joaquim 127
Abelló i Vila, Roser 127
Adell i Ferrer, Francesc 115
Aguadé i Bru, Tessa 145
Aguadé i Cortés, Cristian 138, 145
Aguilera Fargas, Ángela 137
Aguilera Fargas, Carme 132
Aguilera Fargas, Margarita 15, 18, 19, 132, 134, 137, 139, 142, 143, 145, 146, 148, 149, 152
Aguilera Fargas, Teresa 137, 148, 149
Aguirre Cerda, Pedro 127
Aiguader i Miró, Jaume 63, 145
Alcalá-Zamora, Niceto 65
Allende, Salvador 147
Almirall, Assumpció d' 148
Almirall, Enric 148
Alomà i Sanabras, Josep Maria 87, 103, 115
Álvarez Samper, Enrique Maria 115, 119
Andreu i Abelló, Josep 105, 107, 131
Andreu, Modest 14, 34, 35
Arana i Esteve, Josep 67
Arantes do Nascimento, Edson 143
Ariño, Adolf 77
Artigau, Ramon 32, 33
Aumatell, Ramon 28
Azaña Díaz, Manuel 65, 81
Balcells, Ignasi 75
Barbeta 115
Bas, Trifó 37, 39, 49, 68, 73
Batlle, Pere 103
Bayarte, Antonio 133
Bech, Josep 29, 34, 35, 36, 37, 39
Bergadà i Porta, Eladi 129
Berger Mulattieri, Gonzalo 93
Bertran, Montserrat 103
Blai 26
Bordes 115
Boronat i Pontons, Ramon 11, 47, 78, 89, 104, 109, 115, 119, 120, 123
Borràs i Messeguer, Joan 54, 61
Borràs, Manuel 67, 101
Bosch i Gimpera, Pere 103, 135
Bové, Francesc 32, 33, 36, 37
Bru i Llop, Montserrat 138, 143, 146
Bru i Llop, Roser 143
Bru i Ferrés, Josep 85
Buen López de Heredia, Rafaela de 145
Busquets i Moles, Esteve 68, 73
Busquets, Lluís 137
Calderó i Ripoll, Pere 153
Cambó i Batlle, Francesc 65
Campillo 36, 37, 39
Campos i Terré, Sebastià 59
Canet, Vicent 77
Cardona, Manuel 68, 73
Carod-Rovira, Josep-Lluís 15, 153
Casanovas i Maristany, Joan 131
Castelló i Pena, Jaume 11, 115, 125
Castelló i Pena, Serafí 97
Castellví, Ignasi 73
Castillo Fort, Martín 149, 152
Castro, Julio de 59
Cavada, Luis 142
Churchill, Winston 135
Claramunt i Mesa, Jaume 51
Clausells, Manuel 105
Climent 26
Colet, Lluís 32, 33
Coll i Valls, Ramon 117

Comorera i Soler, Joan 65, 71, 109
Companys i Jover, Lluís 55, 63, 71, 101, 113, 131
Conde i Mallol, Francesc 11, 120, 123, 125, 127, 131
Conti, Francisco 133
Coromines i Muntanya, Pere 63, 105
Culla i Clarà, Joan Baptista 109, 131, 141
Cunillera i Rius, Miquel 45, 47, 54
Cusidó i Vallvé, Josep 68, 73
Dalmau, Enric 68, 73
Dalmau i Moncau, Miles 37
Dalmau, Modest 68, 73
Darder, Bartomeu 103
Dattoli, Miquel 29, 39
Detrell i Lautrech, Francesc 71
Deulonder, Enric 68, 73
Domènech, H. 115
Domingo i Sanjuan, Marcel·lí 43, 58
Duch i Plana, Montserrat 19
Duch i Salvat, Eugeni 50, 51
Eitel, Cristian 146
Elias i Juncosa, Josep 27
Fàbregas i Llauró, Joan P. 95
Farreras i Duran, Francesc 115
Fernández Bru, Daniela 146
Fernández i Pellicer, Eveli 138, 145
Ferrer, José 95
Fioroni, Rico 37
Floresví i Garreta, Josep 71, 117
Folch i Folch, Josep 45, 88
Fontana i Lázaro, Josep 153
Fort Aguilera, Pedro 15, 18, 19, 136, 139, 140, 142, 143, 144, 145, 147
Fort Aguilera, Roser 15, 18, 19, 136, 139, 140, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 150
Fort i Alegret, Pere 25
Fort i Gasol, Avel·lí 25
Fort i Gasol, Joaquim 25
Fort i Gasol, Pere 25
Fort i Gibert, Andreu-Avel·lí 25
Fort i Gibert, Josep 23
Fort i Gibert, Josepa (1901) 25
Fort i Gibert, Josepa (1903) 25
Fort i Gibert, Pere 23
Fort i Gibert, Teresa 25, 129, 130, 131, 132, 137, 145, 148
Fortuny, Francesc 26, 68, 73
Franco Bahamonde, Francisco 135, 149, 151
Franquet i Asens, Josep 43, 47
Frogg, C.S. 121
Galés i Martínez, Manuel 43, 85, 94, 105
Galofré i Pujol, Esperança 72, 74, 76, 78
Galofré, Miquel 45
Garcia 26
Gasol i Mañé, Teresa 25
Gassol i Rovira, Ventura 45, 63, 66, 70, 71, 72, 73, 74, 76, 78, 101, 103
Gay 115
Gerhard i Ottenwaelder, Carles 45
Gibert i Bonet, Pere 25
Gibert i Martí, Dolors 25
Gibert i Martí, Josepa 25, 139
Gil-Robles, José Maria 55, 139
Gilabert, J. 58
Giménez 115
Goded Llopis, Manuel 39
Gols i Veciana, Josep 66, 71
Gonzàlez, Magí 68, 73
Guansé i Salesas, Domènec 137
Gudiol i Ricart, Josep 103
Guerrero, Isidor 68, 73
Hitler, Adolf 112
Hobsbawn, Eric 41
Huguet, Francesc 34, 35, 39
Illarramendi, Daniel de 34, 35, 36, 37, 39
Jerroll, Arthur Frank 121
Joffre i Plas, Josep 47
Jones, Walter 121
Jordana i Benet, Joan 145
Juan i Domènech, Josep 95
Jubert, 93
Julio Antonio
veure: Rodríguez Hernández, Antonio
Juncosa 82, 95
Juncosa 118
Kenyon, Frederick 103
Klerk, Harry de 121
Largo Caballero, Francisco 113
Lerroux García, Alejandro 45, 55, 57
Llevadot i Estradé, Joan 117
Llop i Ribas, Josepa 146
Llorach, Francesc 26
Llorca, Pau 77
Llorens i Abelló, Joaquim 94, 105
Lloret i Ordeix, Pere 11, 19, 40, 44, 46, 54, 56, 57, 59, 61, 62, 65, 67, 68, 70, 72, 76, 78, 97
Lluhí i Vallescà, Joan 46
Lonchi Fortuny, Enrica 25
Macià i Gómez, Antònia 133
Macià i Llussà, Francesc 43, 47, 105
Magarolas, I. 118
Mallol i Bosch, Macià 23, 47
Mallol i Bosch, Tomàs 23
Mallol, Ignasi 103
Mann, James G. 103
Marca i Miró, Joan 54
Marca, Joan 32, 33, 34, 35, 36, 37, 39
Marcet i Artigues, Francesc 56
Marchiran i Villanueva, Josep 99, 101
Margol 26
Marimon i Anguera, Marçal 129, 130, 131, 132, 138, 145, 149
Marimon i Fort, Marçal 127, 130
Marimon i Fort, Miquel Àngel 130
Martí 82, 95
Martí i Mestres, Teresa 25
Martínez Peñalver, Ángel 83, 85, 89, 93
Martínez, Francesc 34, 35, 36, 37
Marx, Karl 112
Mas 73
Mas, Lluís 95
Masalles i Forns, Joan 118
Maset i Vidal, Josep 26
Maset i Vidal, Salvador 26, 68, 95, 111, 140, 143, 147
Melendres, Josep Maria 73
Mena Burgos, 93
Mestres i Albet, Pere 128, 133, 135, 137
Mestres i Capdevila, Lluís 17, 71, 85, 88, 89, 93, 96, 101
Miret, Ramona 88
Miró i Esplugues, Manuel 68, 73
Molas i Batllori, Isidre 47
Moliné i Marín, Jordi 145
Montagut i Buscàs, Francesc 49
Montes, Rafel 75
Montserrat i Sardà, Josep 151
Montserrat, M. 118
Mullegg, Gaston 37
Muñoz 26
Muntaner 118

Mussolini, Benito 135
Navarró, Genís 47
Negrín López, Juan 131, 133
Neruda, Pablo 127
Nin i Miret, Josep 49, 71
Nin i Pérez, Andreu 95
Noguer i Comet, Ramon 50
Nogués i Biset, Ramon 43, 47, 56, 58, 111, 115, 116
Nubiola, Josep 151
Ochsner 33
Òdena, Josep Maria 26
Olivé i Sanromà, Josep Maria 97
Ortega i Garriga, Ramir 54
Ortiz Ramírez, Antonio 89
Pacelli, Eugenio 101
Pagès, Josep 68, 73
Paiva, Fernando 147
Palomer i Mas, Joaquim 132
Pechs i Franch, Josep 113, 115
Pelé
veure: Arantes do Nascimento, Edson
Pellicer, Ramona 146
Peñarrrubia 73
Pi i Margall, Francesc 43
Pi i Sunyer, Carles 63, 131
Pinochet, Augusto 147
Piqué i Padró, Jordi 98, 153
Planas i Masdeu, Dolors 133
Portela Valladares, Manuel 65
Prat, Josep 34, 35, 36, 37, 39
Prunés i Sató, Lluís 54, 56, 57, 59, 61, 62, 71, 133
Puig i Ferreter, Joan 63
Pujol i Font, Joan Lluís 53
Pujol i Soley, Jordi 151
Pujolar, Marià 63
Quero i Molares, Josep 124
Rafí 36, 39
Raga, Rafael 77
Ramas, Anastasio 59
Rebull i Torroja, Joan 103
Recasens i Jordà, Josep 68, 73, 87, 106, 111, 115
Rengel, Rogeli 29, 33
Rico, Miquel 99
Ridruejo Jiménez, Dionisio 139
Riola 115
Roca, Josep 73
Ródenas, Hermini 83
Rodríguez Hernández, Antonio 75
Rodríguez i Papaseit, Joan 89, 111, 113, 115, 116
Rouret i Callol, Martí 43, 54, 63, 94, 105
Rovira i Virgili, Antoni 43, 61, 111, 120
Rueda i Contreras, Salvador 89
Ruiz Lecina, Amós 54, 120
Sala i Berenguer, Pelai 145
Salmeron, Josep 94
Salvadó i Castell, Hilari 63
Salvadó i Fortuny, Estanislau 49, 69, 71, 103
Salvador i Andrés, Lluís de 77, 87, 121, 123
Salvat, Ramon 88
Sanahuja i Soler, Ramon 47, 89, 125
Sánchez Cervelló, Josep 43
Sanromà 39
Sans i Anfruns, Pau 54
Santaló i Parvorell, Miquel 63, 131
Sardà i Vallespinosa, Benet 43, 115
Sauret i Garcia, Joan 131, 139, 141
Sbert i Massanet, Antoni Maria 105
Secall 115
Sentís, Josep 83
Serra, S. 58
Serrat, Joan Manuel 147
Serres i Sena, Eduard 14, 36, 37
Simó i Bofarull, Jaume 45, 47
Solé 26
Soro i Bauló, Vicent 83
Tarin, William 27
Tarradellas i Joan, Josep 95, 125, 131, 133, 139, 141, 143
Tarradellas i Macià, Montserrat 133
Tarragó 82, 95
Tarragó i Borràs, Claudi 145
Taylor, Thomas 121
Thompson, Edward 153
Tierno Galván, Enrique 139
Tomàs 95
Tomàs, Josep 68, 73
Torres i Barberà, Humbert 63
Trabal i Sans, Josep Antoni 27
Tuset, Joan 68, 73
Valdés i Valdés, Miquel 95, 104, 111
Vall i Segura, Josep 19
Valle i Peña, David 49, 69, 71, 85, 97
Valls i Bas, Pervindre 68, 73
Valls i Figuerola, Josep 143
Verey, Roger 37
Vernet, Gil 73
Vicari 26
Vidal 118
Vidal i Barraquer, Francesc d'Assís 101, 143
Vidal i Sureda, Francesc 73
Vila i Cuenca, Josep 58
Vilaró, Dolors 118
Vilaró, Josefina 118
Vilaró, Rosa 118
Vilasevil, Leocadi 34, 35
Vives i Terrades, Josep 43, 47, 97
Welsh, Cloud 121
Ynsa, Amadeo 93
Yvars i Messeguer, Gonçal 45, 47
Zanuy, Timoteu 68, 73

Joaquim Fort i Gibert (Tarragona, 1906 - Santiago de Xile, 1987) destaca en la seva joventut com a esportista d'elit, esdevenint en diverses ocasions —amb el Club Nàutic de Tarragona— campió de Catalunya i d'Espanya de rem.

Periodista vocacional, treballa en la premsa tarragonina i com a corresponsal de *El Diluvio* de Barcelona. Des del 1932 milita a Esquerra Republicana i el 1934 és elegit primer tinent d'alcalde de la ciutat de Tarragona. Els Fets d'Octubre d'aquell any el porten a patir un breu captiveri al vaixell-presó Manuel Arnús, ancorat al port. El febrer de 1936, la victòria del Front d'Esquerres el retorna a l'Ajuntament, i quatre mesos després és elegit nou alcalde de la ciutat.

Amb l'esclat de la Guerra Civil lidera la resposta política al cop d'estat a la ciutat de Tarragona i, a partir del gener de 1937, com a comissari delegat de la Generalitat a Tarragona, fa front a les dificultats materials de la rereguarda, abans d'incorporar-se a l'Exèrcit Popular de la República i ser ferit en combat.

La derrota el porta a l'exili, primer a França i posteriorment a Panamà, Argentina, Perú i Xile, on finalment s'estableix, formant una família i sense oblidar mai el compromís amb el catalanisme republicà.

FUNDACIÓ IRLA

AJUNTAMENT DE TARRAGONA

Cristian Ferrer González
(Barcelona, 1988)
Doctor en Història Comparada, Política i Social per la UAB.

Guillem Puig Vallverdú
(La Selva del Camp, 1989)
Doctor en Història per la URV.